

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ROMA-KARTACA SAVAŞLARI VE HANNİBAL

Yüksek Lisans Tezi

Emine KAPKA

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Özlem GENÇ

Samsun, 2016

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ROMA-KARTACA SAVAŞLARI VE HANNİBAL

Yüksek Lisans Tezi

Emine KAPKA

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Özlem GENÇ

Samsun, 2016

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

... / ... / 20...

(İmza)

Emine KAPKA

TEZ KABUL VE ONAYI

Emine Kapka tarafından hazırlanan Roma-Kartaca Savaşları ve Hannibal başlıklı bu çalışma, 29/01/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi Yeterlik Çalışması olarak kabul edilmiştir.

Başkan : _____

Üye : _____

Üye : _____

İmza:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___ / ___ / ____

Enstitü Müdürü

(İmza ve Mühür)

ÖZET

ROMA-KARTACA SAVAŞLARI VE HANNİBAL

Emine KAPKA

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Ocak /2016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Özlem GENÇ

İlk olarak, dünya tarihinin en büyük ve en görkemli imparatorluklarından olan Roma İmparatorluğu ile bir zamanlar Batı Akdeniz'in tek hâkimi olan Antikçağ devletlerinden, Kartaca arasında yaşanan üç safhadan oluşan Batı Akdeniz'e hâkim olma mücadelelerini ve bu mücadelelerin ikinci safhasını oluşturan II. Pön (Kartaca) Savaşı'nın (M.Ö. 218-201) mimarı, Antikçağ'ın en büyük komutanları arasında yer alan Kartacalı devlet adamı ve komutanı Hannibal Barca'yı inceleme amacı taşıyan tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Roma İmparatorluğu'nun coğrafyası, halkı, yönetim birimleri, cemiyet, Krallık ve Cumhuriyet dönemleri incelenirken, ikinci bölümde Kartaca İmparatorluğu'nun devlet yapısı, ekonomisi, dini unsurları, dili ve yazısı incelenmiş, ayrıca Kartaca'nın bir Fenike kolonisi olmasından dolayı, Fenike'ye ve Fenike'nin önemli kolonileri olan Sayda (Sidon) ve Sur (Tir)'a da yer verilmiştir. Son bölümde ise, Batı Akdeniz'e hâkim olmak için Roma ve Kartaca arasında yaşanan, bir asırdan biraz daha fazla süren, Pön ya da Kartaca Savaşları olarak adlandırılan, I. Pön (Kartaca) Savaşı (M.Ö. 264-241), II. Pön (Kartaca) Savaşı (M.Ö. 218-201) ve III. Pön (Kartaca) Savaşı'na (M.Ö. 149-146) yer verilmiştir. II. Pön (Kartaca) Savaşı'nı oluşturan İtalya'daki ve İtalya dışındaki muharebelere ayrıca yer verilerek, bu savaş için büyük önem arz eden Kartacalı komutan Hannibal Barca'dan da bahsedilmiştir.

Kullanılan metot, konu hakkında doğrudan veya dolaylı olarak bilgi veren Türkçe ve İngilizce eserlerin incelenerek, konularına göre tasnif edilmesi ve yazıya geçirilmesidir. Konu hakkında orijinal kaynakların çok kısıtlı olması ve ulaşılmasındaki zorluktan ötürü daha çok dolaylı kaynaklar incelenmiştir.

Yapılan araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır ki, Kartaca ve Roma arasında yaşanan, Karataca'nın yenilgisiyle sonuçlanan bu savaşlarda, Kartaca tarih sahnesinden silinirken, Roma Batı Akdeniz'e hâkim olarak dünya tarihinin en büyük ve en görkemli imparatorluklarından biri olma yolundaki ilk adımı atmış ve İtalya toprakları dışındaki ilk egemenlik sahasını oluşturmuştur. Ayrıca bazı yazarlara göre stratejinin babası olarak bilinen, Roma'nın en büyük düşmanı olarak Roma'ya kök söktüren Hannibal Barca, II. Pön Savaşı'nda kullandığı savaş taktikleriyle İlkçağ'ın en büyük komutanları arasına adını yazdırmıştır.

Anahtar Sözcükler: Roma, Kartaca, Pön Savaşları, Hannibal,

ABSTRACT

ROME-THE BATTLE OF CARTHAGE AND HANNIBAL

Emine KAPKA

Ondokuz Mayıs University Institute of Social Sciences

Department of History, Master of Arts, January/2016

Advisor: Assistant Professor Özlem GENÇ

This thesis, which aims to examine the war consisting of three stages between Rome- one of the greatest and most magnificent empires of the world history- and Carthage- an Antiquity state which was the only ruler of Western Mediterranean once- to dominate the Western Mediterranean and to examine the architect of the Second Punic (Carthage) War (B.C. 218-201) in the second stage of this fight, Carthaginian statesman and one of the greatest commanders of Antiquity, Hannibal Barca, has three parts. The first part examines the geography, people, government units, societies, royalty and republic periods of the Roman Empire while the second part examines the state structure, economy, religious elements, language and writing of Carthaginian Empire and since Carthage was a Phoenician colony, this part also includes Sayda (Sidon) and Sur (Tir) which were the most important Phoenician colonies. The last part includes the First Punic (Carthage) War (B.C. 264-241), the Second Punic (Carthage) War (B.C. 218-201) and the Third Punic (Carthage) War (B.C. 149-146), which took place between Rome and Carthage and lasted for more than a century in order to dominate Western Mediterranean, also known as Punic or Carthage wars. In addition, battles in and out of Italy were also included and Carthaginian commander Hannibal Barca who was very important for this war was mentioned.

The method used was analyzing, classifying and writing down the Turkish and English works which directly or indirectly gave information about the subject. Since there were limited numbers of original sources about the subject and it was difficult to reach them, indirect sources were examined more.

The results of this study showed that in these wars between Carthage and Rome which Carthage lost, Carthage went out of existence and Rome took the first step in becoming one of the greatest and most magnificent empires of the world history and formed its first dominance in Italy. In addition, according to some authors, Hannibal Barca who is known as the father of strategy and who gave a hard time to Rome, took his place among the greatest commanders of the Antiquity with the war tactics he used in the Second Punic war.

Keywords: Rome, Carthage, The Punic Wars, Hannibal

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışma konumun berlinmesinde, araştırma aşamasında, yön tayininde ve tamamlanmasında bana ayırdığı değerli zaman ve sağladığı destekten ötürü Danışmanım Yrd. Doç. Dr. Sayın Özlem GENÇ'e teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Ardından çalışmamın her aşamasında bilgi ve deneyimlerini paylaşan Ondokuz Mayıs Üniversitesi Araş. Gör. Sayın Hakan TAN'a, çalışmamın her safhasında maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve yorucu çalışmam boyunca ümit verdiği ve destek olduğu için arkadaşım Eyup EMİR'e şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
LİSTELER.....	x
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ROMA İMPARATORLUĞU

1.1. Coğrafi Mekân	9
1.1.1. Cemiyet ve Devlet	11
1.1.1.1. Aile.....	11
1.1.1.2. Gens	13
1.1.1.3. Curia.....	14
1.1.1.4. Tribus.....	15
1.1.1.5. Halk.....	15
1.1.1.6. Patricius’lar ve Plepler	18
1.1.2. Yönetim	20
1.1.3. Cursus Honor.....	22
1.1.3.1. Censor	22
1.1.3.2. Consul	23
1.1.3.3. Praetor	24
1.1.3.4. Quaestor	24
1.1.3.5. Aedil.....	25
1.1.3.6. Dictatör	26
1.2. Kuruluş, Krallık ve Cumhuriyet Dönemi.....	26
1.2.1. Kuruluş ve Krallık Dönemi	26
1.2.2. Cumhuriyet Dönemi.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

KARTACA İMPARATORLUĞU

2.1. Fenikeliler	29
2.1.1. Sayda (Sidon) Devri.....	31
2.1.2. Sur (Tir) Devri.....	32
2.1.3. Kartaca Devri	34
2.1.3.1. Kartaca Devlet Yapısı.....	38
2.1.3.2. Ekonomi ve Ticaret.....	39
2.1.3.3. Din	42
2.1.3.4. Dil ve Yazı.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARTACA (PÖN) SAVAŞLARI

3.1. I. Kartaca (Pön) Savaşı (M.Ö. 264-241)	45
3.2. II. Kartaca (Pön) Savaşı (M.Ö. 218-201).....	49
3.2.1. Hannibal’ın Alpleri Geçışı	54
3.2.2. İtalya’daki Muharebeler	56
3.2.3. İtalya Dışındaki Muharebeler.....	58
3.2.4. Hannibal’ın Ölümü	61
3.3. III. Kartaca (Pön) Savaşı (M.Ö. 149-146).....	64
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA.....	73
EKLER.....	81
ÖZGEÇMİŞ.....	105

EKLER

Ek 1: İtalya’da Hellen ve Etrüsk hükümlranlığı.....	81
Ek 2: M.Ö. 265’de Kartaca’nın Akdeniz’deki hükümlranlık sahası.....	82
Ek 3 : Sicilya toprakları.....	83
Ek 4 : Hannibal’in Alpler üzerindeki rotası.....	84
Ek 5: Hannibal’in ordusu Alpler’i geçerken. H. Leutemam (1824-19005).....	85
Ek 6: Hannibal’in Rhone vadisinden Po vadisine ilerleyişi.....	86
Ek 7: Cannae Muharebesi’nde Kartaca ve Roma’nın ordu düzeni, 1- Hannibal’in I. Kampı, 2- Hannibal’in II. Kampı, 3-Roma’nın ana kampı, 4-Roma’nın küçük kamp.....	87
Ek 8: Cannae Muharebesi (M.Ö. 216) ordu düzeni birinci aşama.....	88
Ek 9: Cannae Muharebesi (M.Ö. 216) ordu düzeni ikinci ve üçüncü aşama.....	89
Ek 10: Cannae Muharebesi (M.Ö. 216).....	90
Ek 11: Numidian Krallığı toprakları.....	91
Ek 12: Hannibal’in Louvre Müzesi’ndeki heykeli.....	92
Ek 13: Kartacalı Hannibal’in Napoli, Museo Nazionale’deki heykeli.....	93
Ek 14: Kartacalı Hamilcar Barca.....	94
Ek 15: Zama galibi Scipio (Africanus).....	95
Ek 16: Üç kuşak Cornelius Scipio ailesi.....	96
Ek 17: Kartaca’dan Hannibal’i ve fillerini temsilen bir madeni para, ön tarafta Hannibal Barca, arkada fil.....	97
Ek 18: Gebze’deki Hannibal Anıtı’nın genel görünümü.....	98
Ek 19: Hannibal Anıtı’nın genel görünümü.....	99
Ek 20: Hannibal Anıtı’na giriş.....	100

Ek 21: Hannibal Anıtı'na giriş.....	101
Ek 22: Hannibal Anıtı.....	102
Ek 23: Bithynia bölgesi.....	103
Ek 24: Romalılar, Kartacalılar ve Galyalılar.....	104

KISALTMALAR

c. : Cilt

M. Ö. : Milattan Önce

M. S. : Milattan Sonra

s. : Sayfa

v.d. : ve diğerkleri

ss. : Sayfadan sayfaya

S : Sayı

ty : Tarih yok.

sy : Sayfa numarası yok.

y.y. : Basım/yayın bilgisi yok.

çev. : Çeviren

Lat. : Latince

TTK: Türk Tarih Kurumu

dzl. : Düzenleyen

ed. : Editör

GİRİŞ

Bir şehir devleti olarak başlayan ve kısa sürede bir dünya imparatorluğu haline gelen Roma'nın tarihi, dünya tarihi içinde önemli bir yere ve etkiye sahiptir. Roma tarihi sadece bir şehrin ve onun halkının tarihi değildir, Roma dâhil bütün İtalya ve Akdeniz kavimlerini içine alan büyük bir dünya devletinin tarihidir.¹ Roma Devleti İtalya'da kurulmuştur. İtalya adının kökeni, olasılıkla İtalik bir sözcük olan Vitulus'tan gelmekte olup Vitalia'ya (dana ülkesi) dayanmaktadır. İtalya, adeta bir çizmeyi andıran biçimde Akdeniz'e uzanan bir yarımada'dır. Esas olarak Akdeniz'de yer alsa da yarımada'nın batısındaki deniz Tiren Denizi, doğusundaki deniz ise Adriya Denizi (Adriyatik) olarak adlandırılmaktadır. Yazın sıcak ve kuru, kışın nispeten ılıman ve yağmurlu tipik bir Akdeniz ikliminin egemen olduğu İtalya yarımadası, coğrafi olarak Yukarı (Kuzey) , Orta ve Aşağı (Güney) İtalya olarak üç kısma ayrılmıştır.²

Roma, Tiber nehri kıyısında ve Platinus tepesi üzerinde M.Ö. 10. yüzyılda Latinler tarafından bir köy olarak kurulmuştur. Latinler, Latium bölgesinde yaşayan ve İtalya'ya ilk göç dalgası ile gelen İtalikler'den bir gruptur. Roma şehrinin kuruluşuna ilişkin birçok efsane de anlatılmaktadır. Bunlar içinde en bilineni, Roma'nın Truva'dan kaçan Aenas'ın soyundan gelen Romus ve Romulus kardeşler tarafından³ M.Ö. 753 yılında kurulduğu, sonra Romulus'un Romus'u öldürerek şehre tek başına hükümlan olduğuna dair olanıdır.⁴ Latinler ve Sabinler tarafından yeni şehirler kurulmuş, böylece bölgede kurulan köy sayısı artmıştır. Bu köyler birliği Etrüsk istilasına kadar sürmüştür. Etrüsk istilasına her ne kadar karşı koymuş olsalar da Etrüskler, Tiber nehrini geçerek Latium bölgesini işgal etmiştir. Böylece Etrüsk kökenli krallar dönemi başlamıştır. Roma'nın kuruluşu ile ilgili efsanede, son

¹ Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2011, s. 185

² Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss. 179-180

³ Thomas Henry Dyer, *The History of The Kings of Rome*, London: R. Clay, Son, and Taylor Printers, 1868, s. 57

⁴ Abdullah Dikici, "Geleneklerin Toplumdaki Yeri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2, 2001, s. 252

üç Roma Kralı'nın Etrüsk kökenli olması tarihi gerçeklere uymaktadır. Etrüsk kökenli krallar (Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus)⁵ döneminde Roma önemli ölçüde değişmiştir. Önceden önemsiz birer köy halindeki bu bölgenin çoban ve çiftçi halkını bu krallar yavaş yavaş yepyeni bir hayata sokmuşlardır. Halk tamamen yerleşik hayata geçmiş, taştan binalar yapılarak mahalleler oluşturulmuştur. Bu başarılarına rağmen Etrüsk kökenli üçüncü kral (Muhteşem Tarquinius) döneminde bir halk ayaklanması sonucu krallığın yıkılarak cumhuriyet idaresinin kurulduğunu görmekteyiz (M.Ö. 509).⁶

Antik Roma' da sosyal sınıf, Romalıların hayatında büyük rol oynamaktadır. Eski Roma toplumu son derece hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Tüm topluluklarda olduğu gibi Roma'nın sosyal yapısının çekirdeğini aile oluşturmaktadır. Aile, babanın başkanlığında anne, çocuklar, gelinler ve torunlardan meydana gelen bir topluluktur.⁷ Roma ailesinin babaerkil olmasının doğal sonucu olarak *patria potestas* denilen babanın ailede mutlak egemenliği⁸ ve de sorumluluğu söz konusudur.⁹ Roma ailesinin dal budak salarak genişlemesi ile aileden daha büyük bir birlik olan Gens meydana gelmiştir. Eski Roma'da bu genslerden daha büyük olarak bir de Curia birliklerini görmekteyiz. Curia aile ve gens gibi kan akrabalığına dayanan bir birlik değildir, tersine aile ve gensin sosyal bir gruplaşma olmasına karşılık, curia mahalli ve siyasi bir gruplaşmadır. Roma toplumunun ayrıldığı en büyük birlik ise tribus (kabile veya aşiret) birliğidir. Tribus Roma toplumunun kan akrabalığına dayanan en büyük bir birliğidir.¹⁰ Roma ailesinde birbirine kan bağı ile bağlı olanların dışında köleler (servus) ve yandaşlar (cliens) da bulunmaktadır. Bunlardan yandaşlar temelde hürdürler. Ancak çeşitli nedenlere bağlı olarak yurttaşlık haklarını kaybedip Romalı bir yurttaşın korumasına sığınmış kimselerdir veya azad edilmiş kölelerdir.

Toplumun en üstünde ise özgür doğmuş vatandaşlar bulunmaktadır. Özgür vatandaşlar da kendi aralarında sınıflara ayrılmıştır. En net ve eski ayrım "patricius'lar" ve "plepler"dir. Siyasi, adli, iktisadi ve dini sahada imtiyazlı olan "patricius'lar", devletin yüksek memuriyetlerini ve rahipleri seçilebiliyor; yazılı

⁵ Susan Wise Bauer, *Antik Dünya Tarihi: İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına*, Mehmet Morali (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, s.501

⁶ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, ss. 190-191

⁷ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Bursa: Ekin Yayınları, 2009, s. 276

⁸ Patrick Le Roux, *Roma İmparatorluğu*, İsmail Yergüz (çev.), Ankara: Dost Kitapevi, 2011, s. 72

⁹ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 192

¹⁰ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, ss. 278-279

olmayan örf ve âdete göre iş gören toprakların bir kısmını işliyor, Roma mahkemelerinde yargıçlık vazifesini yine yalnız onlar görüyorlardı. Plepler ise Roma'da ayrıcalıklı particiler dışında kalan yurttaşlara verilen addır. Oy kullanamazlar, meclislere seçilemezler ve giremezler dolayısıyla devlet yönetimine katılamazlar. On İki Levha yasaları pleblerin particilerle evlenmesini yasaklamaktadır.¹¹ Ayrıca devlete vergi vermekle yükümlüdürler. Fakat cumhuriyet dönemine gelindiğinde plepler yanaşmaların ve azad edilmiş kölelerin de katılmasıyla çoğalarak Roma halkının çoğunluğunu oluşturmuşlardır. Bunlar bazı haklar edinmek ve yönetimde yer almak amacıyla patricius'lara karşı koyacak bir güce erişmişlerdir.

Roma'nın krallık döneminde sınıflaşmış cemaatinin en başında devlet idaresini yürüten bir kral vardır. Kral, halk meclisinin (Comitia Curiata) patricius vatandaşları tarafından ölünceye kadar şehir devletinin başında kalmak üzere seçilmiş ve kendisine verilen emretme kudretine (İmperium) dayanarak, başrahip, en yüksek hâkim ve ordu komutanı olarak vazife görmüştür. Cumhuriyet rejimine geçilmesiyle birlikte Romalıların artık Etrüsk denetiminde ve etkisinde kalmak istememelerinden dolayı yeni bir anayasa oluşturulmuştur. Artık güç, önde gelen yurttaşların oluşturduğu Senatus'un elindedir. Senatus, yapılacak işler için,¹² bir yıllığına seçilen iki konsüle yetki vermiş ve böylece Roma'da monarşinin yerini cumhuriyet idaresi almıştır.¹³ Konsüllerin işlerini yürütebilmesi için Censor'lar, Praetor'lar, Questor'lar ve Aedil dediğimiz görevliler atanmıştır. Fakat buhranlı zamanlarda bu devlet teşkilatının faaliyetleri durdurulmuş ve bütün yetki, altı ay müddetle tayin edilen Dictator'e verilmiştir. Dictator işe başlar başlamaz, bütün memurlar, hatta konsüller dahi onun emrinde çalışmışlardır.¹⁴

Coğrafyası, toplum yapısı ve idari özellikleri kısa bir şekilde özetlenmiş olan Roma'nın askeri konusu da son derece önemlidir, buradan hareketle diğer devletlerle yapılan savaşlar bir kenara bırakılarak çalışmamız, Antik Çağ devletlerinden Kartaca ile Roma arasında yaşanan bir dizi ölüm kalım savaşını konu edinmiştir. Bu savaşlara Pön (Punic) ya da Kartaca Savaşları adı verilmiştir. Üç

¹¹M.C. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, Faruk Ersöz (çev.) , İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2013, s.750

¹² Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.187

¹³ Robert E. Lerner, vd., *Western Civilizations.*, s. 165

¹⁴ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s. 285

dönemde gerçekleşen bu savaşlar oluş sırasına göre Birinci Pön (Kartaca) Savaşı (M.Ö. 264-241),¹⁵ İkinci Pön (Kartaca) Savaşı (M.Ö. 218-201),¹⁶ Üçüncü Pön (Kartaca) Savaşı'dır (M.Ö. 149-146).¹⁷ İncelediğimiz dönem Kartaca İmparatorluğunun kuruluş yılı olan M.Ö. 814 ile Üçüncü Pön (Kartaca) Savaşı'nın bitişi aynı zamanda Kartaca İmparatorluğu'nun yıkılışı yılı olan M.Ö. 146 yıllarıyla sınırlandırılmıştır.

Çalışmamız üç bölüme ayrılarak incelenmiştir. Roma ve Kartaca arasındaki savaşların anlatılabilmesi için ilk iki bölümde gerekli zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Öncelikle ilk bölümde Roma İmparatorluğu'nu oluşturan milletler, fiziki coğrafya daha sonra ise kurumları, Krallık Dönemi (M.Ö. 750-509) ve Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 509-27) ele alınarak temel bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız için sınırlandırdığımız tarih aralığında yer almadığı için Roma'nın imparatorluk dönemine (M.Ö. 27- M.S.476) değinilmemiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde Roma Devleti ile ilgili bilgileri kısaca özetlemiş bulunmaktayız. İkinci bölümde bir Antikçağ devleti olan Kartaca İmparatorluğu'nun kuruluşu, devlet yapısı, ekonomisi, ticareti, dini, dil ve yazısı hakkında ulaşabildiğimiz kaynaklar dâhilinde bilgi verilmeye çalışılmıştır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Kartaca İmparatorluğu hakkında bilgilerimiz oldukça sınırlı olup daha çok dolaylı kaynaklar mevcuttur. Bu kaynaklar ise daha çok Yunan ve Latin yazarların "Kartaca'yla Syrakusa" ve "Kartaca ile Roma" arasındaki savaşlar üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.¹⁸ Kaynakların bu derece kısıtlı olmasının nedeni Üçüncü Pön (Kartaca) Savaşı (M.Ö. 149-146) sonrasında Roma'nın Kartaca'ya karşı duyduğu öfkeden dolayı şehri yakıp yıkması, mezar taşlarına varıncaya kadar her şeyi yok etmesidir. Hatta bazı kaynaklar, Kartaca Devleti bir daha kurulamasın diye ülkenin her yerinin tuzlandığı belirtilmektedir. Sonuçta döneme ait kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bu bölümde bütünlük sağlanması açısından bir Fenike kolonisi olan Kartaca ele alınmadan önce Fenikeliler'e ve önemli Fenike kolonileri olan Sayda ve Sur şehirlerinin üstünlük dönemlerine yer verilmiştir.

¹⁵ Matthew Dillon, Lynda Gorland, *Ancient Rome: A Sourcebook*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2005, s. 173

¹⁶ Frank Kidner, Maria Bucur (ed.) vd., *Making Europe: The Story of The West*, c. I, USA: Wadsworth, 2014, s. 137

¹⁷ Nic Fields, *Carthaginian Warrior 264-146 BC.*, USA: Osprey Publishing Ltd., 2010, s. 12

¹⁸ Moscati, *Fenikeliler*, ss.161-162

Kartaca'nın kuruluş tarihinin saptanması oldukça güçtür. Klasik yazarlar kuruluş tarihinin M.Ö. 814-813 olduğuna dair¹⁹ fikir birliği içerisindeyler. Dördüncü yüzyılda yaşamış Syrakusalı bir Yunanlı olan Philistos'a dek inen bir geleneğe göre Kartaca²⁰ Troya Savaşı'ndan kısa bir süre önce iki Tyroslu, Azoros (ya da Zoros) ve Khalkedon tarafından kurulmuştur. Zoros'un Tyros'un ve Karkhedon'un da Kartaca'nın bozulmuş hali olduğu açıktır. Kartaca başlangıçta uzak ülkelere yelken açan gemicilerin bir deniz üssü olarak düşünülmüş, sonra da kısa zamanda ticaret kolonisine dönüşmüştür. Tunus körfezinde, küçük bir yarımada üzerinde kurulan Kartaca denizden ve karadan iyi korunmaktadır. Aynı zamanda Akdeniz'in aşılmasında, İtalya ile Sicilya'ya ulaşılmasında son derece kolaylık sağladığından diğer Fenike kolonileri ve yerleşim alanlarına göre daha önemlidir.²¹

Kartaca'nın devlet yapısına ilişkin kaynakların da az olduğu görülmektedir.²² Elde edilen kaynaklarda devletin oligarşik düzende bir yönetim yapısı olduğu ve sivil yönetim ile askeri gücün birbirinden ayrıldığı görülmektedir.²³ Burada halkın formel bir hükümlanlığı vardır; siyasi hakimiyet zengin asillerin elindedir. Devletin başında, tıpkı Roma'daki consullere uyan iki hâkim (suffetim) bulunmaktadır.²⁴ Fakat bunlar yalnız sivil iradeye bakmaktadırlar. Bu hâkimlerin görev süreleri birer yıldır. Roma'dakinin aksine bunlar arka arkaya birçok defalar seçilebilmektedir. Ayrıca Roma'da olduğu gibi, Kartaca'da da aristokratik unsur temsil eden bir senatus meclisi mevcuttur.²⁵

Kartaca'nın ekonomik yaşamına bakıldığında ise Fenike uygarlığının Batı'daki sürekliliği ve gelişimi konusunda mükemmel bir kılavuzdur. Doğu'daki Fenikeliler gibi Kartacalılar da kısıtlı bir alan içerisinde çalışıp bu alan içerisinde benzer ekonomik yapılar geliştirmişler, ticaret alanında ise Fenikeliler'den daha ileriye ulaşmışlardır. Bu alanda o kadar gelişmişlerdir ki hâkim oldukları topraklar üzerinde yabancıların ticaret yapmaları yasaklanmış, Cebelütarık Boğazı, Yunanlılar başta olmak üzere tüm yabancı gemilerine kapatılmıştır.²⁶

¹⁹ Jona Lendering, *Roma: Mermer Şehir*, Burak Sengir (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011, s.15

²⁰ Moscati: *Fenikeliler*, ss. 162-163

²¹ Erdem Yücel, *Kartacalı Hannibal*, İstanbul: Bericap L.T.D. Yayınları, t.y., s. 8

²² Moscati, *Fenikeliler*, s. 183

²³ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, s.8

²⁴ H.H. Scullard, *A History of The Roman World 753 to 146 BC.*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 1980, s. 161

²⁵ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi*, c.1, Ankara: TTK Yayınları, 2011, s. 213

²⁶ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, s.8

Kartaca'da dini unsur incelendiğinde özellikle kurban ibadetinin önemli bir yeri olduğu ve her türlü sanatsal üretimde, tapınaklarda, mezarlarda, stellerde, lahitlerde, heykelciklerde ve tılsımlarda karşımıza çıktığı görülmektedir. Kartaca'da yoğun bir dini yaşam sürdürüldüğünü gösteren çok sayıda kanıt bulunmasına karşın inançlarla ilgili belgeleme azdır; mitoloji ile ilgili ise neredeyse hiç bilgi yoktur. Yazıtlarda bize pek çok tanrı adı verilir ve başlıca tanrıların adları binlerce kez yinelenir ama tanrıların özellikleri ve işlevleri konusunda pek az şey söylenmektedir. Kartaca tanrıları hakkında bilgiler ancak Yunan ve Latin karşılıkları olan klasik tanrılarla özdeşleştirilmeleri sayesinde saptanabilmektedir. Kartaca dili ve yazısına bakıldığında küçük farklılıklar olmasına karşın Fenike'nin devamı niteliğinde olduğu görülmektedir.²⁷

Üçüncü bölüme gelindiğinde ise Roma ile Kartaca arasında üç dönemde gerçekleşen Kartaca (Pön) Savaşlarına sırasıyla değinilmiştir. Bu savaşların altında yatan en temel neden Akdeniz hâkimiyetidir. Ayrıca bu bölümde II. Kartaca (Pön) Savaşı'nın mimarı aynı zamanda eskiçağ tarihinin en ünlü üç komutanından biri olan Hannibal Barca'ya da yer verilmiştir.²⁸ Hannibal Barca ile ilgili kaynaklarda bilgi oldukça azdır. Çocukluğu hakkında sadece dokuz yaşında babası Hamilcar Barca tarafından Romalılardan nefret edeceğine dair yemin ettirilmesi ve babası ile M.Ö. 237'de İspanya'ya götürülmesi dışında bir bilgi yoktur.²⁹ Çocukluğu babası ile birlikte savaş meydanlarında geçmiştir. Babası öldükten sonra, onun yerine geçen eniştesi Hasdrubal himayesinde eğitim almış ve onun da ölmesiyle (M.Ö. 221) Hasdrubal'ın yerine İspanya başkomutanlığına geçmiştir.³⁰ Ömrünün büyük bir bölümünü Roma'yla olan mücadelelerle geçirmiş olan Hannibal II. Kartaca Savaşı (M.Ö. 218-201)'nin kaybedilmesinden sonra bir süre Kartaca Devleti'ne hizmet etmiş, fakat Roma'nın hayatına kastedecek faaliyetlerde bulunması ve Kartaca'nın kendisini gözden çıkarmasından sonra ansızın Kartaca'dan kaçmış ve ömrünün sonuna kadar sürgün hayatı yaşamıştır. Şuan Türkiye sınırları içinde olan Gebze'de son nefesini vermiştir.³¹

²⁷ Moscati, *Fenikeliler*, s. 191

²⁸ Barry Starauss, *Tarihe Yön Veren Büyük Komutanlar*, Ümit Hüsrev Yolsal (çev.), İstanbul: Say Yayınları, 2013, s. 33

²⁹ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 360

³⁰ Emmanuel K. Akyeampong, Henry Louis Gates, vd., *Dictionary of African Biography*, c. 6, New York: Oxford University Press, 2012, s.14

³¹ Son sığındığı yer olan dönemin Bithynia kralığı sınırları içinde bir yerdir. Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, c. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, ss. 29-31

Kartaca Savaşları olarak da bilinen, Roma ile Kartaca arasında bir yüzyıldan daha uzun süren üç mücadeleyi de Roma kazanmıştır. Bu savaşların amacı Batı Akdeniz'e egemenlikten başka bir şey değildir. Çünkü başlarda Kartaca ve Roma arasındaki münasebetler barışçıl bir şekilde olmuş hatta Etrüsk krallar döneminde iki devlet arasında ticaret anlaşmaları yapılmıştır. Bu süreç Roma'nın İtalya egemenliğini tamamlanmasına kadar sürmüştür. Roma'nın Kartacalıları kendisine bir rakip güç olarak görmesiyle savaş için bahaneler aramaya başladığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak da M.Ö. 264 yılında ilk savaş patlak vermiştir. Bu tarihten sonra Roma ve Kartaca arasındaki kin ve nefret gün geçtikçe büyümüş³² ve mücadeleler M.Ö. 146 yılında Romalılar'ın Kartaca Devleti'ni yıkmasıyla son bulmuştur.³³

³² Fernand Braudel, *Akdeniz: Mekân ve Tarih*, Necati Erkurt (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 1995, s. 109

³³ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, ss. 773-775

1. BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA İMPARATORLUĞU

Tarih sahnesine bir şehir devleti olarak ortaya çıkan Roma İmparatorluğu, kısa sürede dünya tarihinin en büyük ve en görkemli imparatorluklarından biri haline gelmiştir. Roma'nın bu kadar büyük ve görkemli olmasındaki en büyük pay, Roma devlet teşkilatı, aile yapısı, kurum ve kuruluşlarına aittir. Ayrıca Etrüsk³⁴ medeniyetinin de Roma medeniyetinin doğuşunda, gelişiminde ve geniş bir hakimiyet sahasına yayılarak uzun yıllar ayakta kalmasında önemli roller oynadığı inkârı mümkün olmayan bir gerçektir.

Roma tarihi kronolojik düzenlemeye göre Krallık Dönemi (M.Ö. 750-509) Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 509-27), ve İmparatorluk Dönemi (M.Ö. 27- M.S.476) olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Bu kadar uzun bir dönemi kapsayan Roma tarihini inceleyen çok sayıda yerli ve yabancı eser vardır. Fakat öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, burada Roma tarihine uzun uzadıya yer vermek mümkün değildir.

Tezin bu bölümünde kısaca Roma'nın çekirdeğini oluşturan, İtalya topraklarının coğrafi özellikleri ve İtalya'ya yapılan göç hareketleri ele alınacaktır. Ardından da Roma'nın Krallık (M.Ö. 750-509) ve Cumhuriyet (M.Ö. 509-27) dönemleri kısaca anlatılarak bu dönemdeki devlet kurum ve kuruluşlarına yer verilecektir. Çalışmamız için belirlediğimiz tarih aralığında yer almadığından ötürü Roma'nın İmparatorluk dönemine (M.Ö. 27- M.S.476) yer verilmeyecektir.

³⁴ Romalılar öncesinde İtalya'da yaşayan, Yunanlıların Tyrrhenoi, Romalılar'ın Latince Tusci ya da Etrusci dediği ve Roma'nın ilk dönemlerinde bölgede egemenlik konusunda onun başat rakibi olan halk. Etrüsk kültürü M.Ö. 700 dolaylarında ortaya çıkmıştır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.301

1.1. Coğrafi Mekân

Coğrafya bilgileri tarih ile birbirinden ayrılmaz bir biçimde birleşmişlerdir.³⁵ Fakat şunu belirtmek gerekir ki bir tarihi oluşun iyice anlaşılması için, insan topluluğunun üzerinde yaşadığı memleketin coğrafya bilgisinden ziyade bu mekânın içinde o topluluğun hayatına coğrafi faktörler şeklinde tesir eden imkânlar grubunun bilgisidir. Milletlerin, devletlerin hatta kültürlerin meydana gelmesinde tesir imkânlarını açıklayan ve bu suretle de tarihi olayların anlaşılmasına yarayan toplu ve sistemli coğrafya bilgisidir. Bundan dolayıdır ki burada ancak tarihe yarayacak bir coğrafya bilgisi verilecektir, tarihi bir sahne olarak İtalya'nın jeopolitik görüşle nasıl bir coğrafi mekân olduğu gösterilecek; üzerindeki insan topluluklarına, millet, devlet ve kültürlerin hayatına ne gibi coğrafi faktörlerin etkili olabileceklerine işaret edilecektir. Bunun için ise önce İtalya'nın Akdeniz'deki mevkiinden başlamak gerekmektedir.

İtalya, Avrupa kıtasından Akdeniz içine sarkan³⁶ üç büyük yarımadadan biri olup, ortada bulunanıdır. Coğrafi bakımdan kendisini kuzeyden güneye doğru kuşatıp Sicilya adasında da devam eden Apenin dağlarıyla ilişkili olarak, Apenin Yarımadası adını alır. İtalya'nın tam ortasında, yarımadanın ve zaman zaman bütün Akdeniz dünyasının hükümet merkezi olması mukadder bulunan Roma yer almaktadır.³⁷ Roma, Tiber Nehrinin ağzından ve denizden³⁸ 25 km uzaklıktadır.

İtalya kuzeyde Avrupa kıtasına karşı bir dağ kalesi durumunda olan Alp dağlarıyla kapanmış, batıda Tyrrhen (Etrüsk) denizi, doğuda Adriyatik denizi ile çevrilmiştir. Güneyde Akdeniz'in hemen İtalya'ya bitişik olan kısmına İon (veya Sicilya) denizi adı verilmektedir.

Memleketin uzun bir kıyı şeridine sahip oluşu, halkı çok erken denizciliğe yöneltmiştir. Fakat aynı durum onu, dışarıdan gelen denizci kavimler için, kolay hücum edilebilir bir konuma getirmiştir. Doğu kıyıları oldukça düz olduğundan,

³⁵ Bülent İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihinin Anahatları*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990, s.22

³⁶ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 2

³⁷ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s. 260

³⁸ Gregory S.Aldrete, *Daily Life in The Roman City: Rome, Pompeii and Ostia*, London: Greenwood's Press, 2004, s.11

gemilere liman vazifesi görebilecek körfezleri de azdır. Buna karşılık batı ve güneyde liman tarzında birçok körfez bulunmaktadır.³⁹

Alp dağları yarımada'nın kara hududunu teşkil eder. Gerçekten bir taraftan denizle diğer taraftan Alplerle çevrili olmanın meydana getirdiği tabii bir kapalılık söz konusudur. Kuzeyde kara tarafından İtalya'nın surları diye tasvir edilen Alpler de onu tamamıyla koruyan bir engel değildir. Çünkü bunlar İtalya'ya değil, iç Avrupa'ya doğru yavaş yavaş alçalır, böylece kuzeyden gelebilecek istilaları kolaylaştırır. Sonuçta İtalya kendisini korumak için, karada ve denizde kuvvetli bir devlete sahip olmak zorundadır.

İtalya yarımadası eskiden beri genellikle üç kısma ayrılmaktadır:

1-Yukarı veya Kuzey İtalya: Alp'lerle Apeninler arasında kalan Podus (Po) nehri havzasıdır. Burası üç kısma ayrılmıştır; en batıda Liguria, en doğuda Venetia ve bunların arasında da⁴⁰ Gallia Cisalpina⁴¹ bulunmaktadır.

2- Orta veya Merkezi İtalya: burası şu şehirleri içine almaktadır, ilk olarak Tyrrhen denizine sahil olan bölgeler: Etruria (Etrüsklerin memleketi) , Latium (Etruria'nın güneyindedir), Campania (Latium'un güney-doğusundadır), Umbria (Etruria'nın doğusundadır) , Picenum (Umbria'nın doğusunda dağlık bir bölgedir)'dur.

Ayrıca bu bölgede Roma müttefiklerinin şehirleri de bulunmaktadır. Bunlar,⁴² Sabinler,⁴³ Aequler, Marslar, Vestinler (bunlar eskiden beri Roma ile birleşmiş olduklarından memleketleri ayrı bir isim alamamıştır.), Samnium'dur.

³⁹Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s.260

⁴⁰ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.7

⁴¹Alplerin berisine düşen Gallia, Romalılar M.Ö. 42'ye kadar Kuzey İtalya'da Apeninler ile Alpler arasında kalan bölgeyi belirtmek için bu adı kullanmışlardır. Bu ad Alplerin güneyine düşen Gallia anlamına gelmektedir. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, ss.332-333

⁴² Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.7

⁴³Lat. Sabini, Erken dönemlerde Roma'nın kuzeydoğusunda yaşayan bir İtalyan halktır. Sabinler yiğitlikleri, yalın ahlakları ve dine bağlılıklarıyla ünlüdür. Birçok Roma geleneği, özellikle dinsel kurumlarla ilgili olanlar, Roma'nın ilk zamanlarında fetihten çok kültürel etkileşimden kaynaklanan bir Sabin öğesinin varlığına işaret eder. Roma ile Sabinlerin ilişkileri başlangıçta barışçıldı. Ancak Livius, Romalılar ile Sabinlerin birçok defalar savaştığını anlatmaktadır ve bu savaşların M.Ö. 449'da büyük bir Roma zaferiyle son bulduğunu belirtmektedir. M. Curtius Dentatus'un M.Ö. 290'da Sabin topraklarını fethetmesi ve kendilerine M.Ö. 268'de bütün haklarıyla Roma yurttaşlığı verilmesinden sonra Sabinler, Roma devleti içinde erimişlerdir. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 837

3- Aşağı ve Güney İtalya: burası ise şu bölgelere ayrılmıştır: Adriyatik’e sahili olanlar: Apulia, Calabria (yarımada şeklindedir). Güney İtalya’nın Tyrrhen denizine sahili olan bölgeleri de şunlardır: Lucenia, Bruttium (İtalya’nın en güney ucudur.).⁴⁴

1.1.1. Cemiyet ve Devlet

1.1.1.1. Aile

Aile, en eski dönemlerden itibaren her toplum tarafından üzerinde önemle durulan, insanlık tarihinin en eski kurumu olarak kabul edilmektedir.⁴⁵ Başlangıçta bir tarım toplumu olan Roma’da, Romalılar çiftçilik yaparak geçimlerini sağlamışlardır. Çiftçilik, ekonomik ve toplumsal bakış açısının temellerini oluşturmuştur. Çünkü atalardan geldiğine inanılan tarımsal yaşama ilişkin gelenekler gereği olarak, ailenin belli bir toprak üzerinde ve aynı evde oturması; emeklerini aile toprağına verme zorunluluğı, Roma ailesinin bütün üyelerinin⁴⁶ *pater familias*⁴⁷ olarak adlandırılan aile babasının mutlak hâkimiyet yetkisi sonucunu doğurmuştur.⁴⁸

Aile babalarının şahıs sayılmalarından dolayı ailede mutlak hâkimiyet yetkisi babaya aittir. Roma hukukunda özel hukuk bakımından bir insanın şahıs sayılabilmesi için üç şart gereklidir.⁴⁹ Bunlardan ilki, *status libertatis*⁵⁰ denilen özgürlük durumudur. Roma hukukunda ancak özgür olanlar, hak ehliyetine sahip olmaktadır. İkinci şart,⁵¹ *status civitatis*⁵² denilen vatandaşlık durumu idi. Hak ehliyetine sahip olmak için, özgür olmanın yanı sıra, bir de Roma vatandaşı olma

⁴⁴ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss.3-8

⁴⁵Fulya İlçin Gönenc, “Roma Hukukunda Boşanma (Divortium)”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/ 1-2, 2003, s.645

⁴⁶ Özlem Söğütlü Erişgin, “Roma Toplumunda Kadının Konumu”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/2, 2013, s.2

⁴⁷ Erken cumhuriyet döneminde aile bireyleri üzerinde çok geniş yetkileri (*patria potestas*, baba egemenliği hakkı) vardır. Karısının getirdiği çeyiz dâhil ailenin mal varlığının tek sahibiydi, çocukları üzerinde mutlak egemenlik hakkına sahipti onların ölmelerine ya da yaşamalarına (Yunanistan’da olduğu gibi) sadece doğduklarında değil her an karar verebilirdi. Cumhuriyet döneminin sonlarına doğru yetişkin erkek çocuklar çoğunlukla serbestlik kazanmışlardır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü* s. 698

⁴⁸ Erişgin, “Roma Toplumunda Kadının Konumu”, s.2

⁴⁹Özcan Karadeniz, “ Roma Hukukunda Peculium Müessesesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25/3-4, 1968, s.180

⁵⁰ Bir insanın hür veya köle olmasına göre hak ehliyetinin azalması veya yok olması durumudur. Paul Koschaker, *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Anahatları*, Kudret Ayiter (dzl.), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, s.76

⁵¹ Özcan Karadeniz, *Roma Hukuku*, Ankara: Turhan Yayınevi, 2004, s.129

⁵² Hür olan birinin vatandaş olması veya olmaması bakımından hak ehliyetinin az veya çok olması durumudur. Koschaker, *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Anahatları*, s.76

şartı aranmaktaydı. Üçüncü şart da,⁵³ *status familiae*⁵⁴ denilen aile durumudur. İlk iki şartı gerçekleştirmiş olan kişilerin, Roma hukukuna göre hak ehliyetine sahip olabilmesi için, bir de, aile babasının hâkimiyeti altında olan⁵⁵ *alieni iuris*⁵⁶ durumunda değil de, kendi hukukuna tabi kişiler olan *sui iuris* sayılmaları gerekmektedir.⁵⁷

Roma ailesinin en önemli özelliği baba erkil oluşudur. Baba, evinde adeta kral gibidir. Bütün ömrünce ailesinin fertleri üzerinde mutlak surette hükmetmektedir. Malına tasarruf eder gibi ailesine tasarruf ederdi. Örneğin karısını veya oğlunu köle olarak satabilme hakkına sahiptir. Oğulları en yüksek memurluklara çıksalar bile, baba hayatta olduğu müddetçe hiçbir servet sahibi olamazlar; kazandıkları her şey babanın malı sayılmaktadır. Baba bu aile fertlerinin işlediği suçlara bizzat hâkimlik ettiği için, şayet takdir ederse, reşit olmuş evladını bile öldürebilir.

Baba otoritesinin bu kadar mutlak oluşu, eski Roma ailesine gayet sağlam bir merkezi nizam verdikten başka, babanın kayıtsız ve şartsız hükmetmesi cemiyet hayatında sıkı bir disiplin ruhunun, mutlak bir itaatin, örf ve adetlerle daima canlı ve sıcak tutulmasını sağlamıştır.

Başta kral olmak üzere, bütün Roma memurlarının devlet içindeki durumu, bir babanın aile içindeki mevkiinin devlet çapında büyütülmüş şeklidir. İtaat fikrini besleyen bu aile atmosferi içinde yetişmiş Romalı, böylece devletin memurlarına ve kanunlarına kayıtsız ve şartsız hizmete ve itaate daha küçük yaşta alıştırılmıştır. Roma Devleti'nin kuvvetli olmasında, büyümesinde, cihan hâkimiyetine

⁵³ Karadeniz, *Roma Hukuku*, s. 129

⁵⁴ Bir Romalı vatandaşın başkasının hâkimiyeti altında olması veya olmaması bakımından medenî haklardan istifade ehliyetinin derecesidir. Koschaker, *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Anahatları*, s. 76

⁵⁵ Karadeniz, *Roma Hukuku*, s.129

⁵⁶ Roma vatandaşı ya bir başkasının patria potestas'ma tâbidir - ki o zaman bir başkasının hâkimiyeti altındadır - (persona alieni iuris = kendi hakkına malik olmayan şahıs); veya kendisi bir pater familias'tır ve başkasının hâkimiyeti altında değildir, (persona sui iuris = kendi hakkına mâlik şahıs). Bu ayırımın kamu hukukunda hiç bir önemi yoktur. Başkasının hâkimiyetine tabi olan, başkasının hâkimiyetine tâbi olmayan gibi aynı siyasî haklara maliktir ve en yüksek devlet memuriyetlerine gelebilir. Buna mukabil hususî hukukta bu ayırım önemlidir. Başkasının hâkimiyetine tâbi olanların tipik misâli (filius familias) denilen aile evlâdır. Koschaker *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Anahatları*, s.88

⁵⁷ Karadeniz, *Roma Hukuku*, s.129

erişmesinde, Romalıyı fert olarak kuvvetli yapan, bu özellikleri daima sıcak tutmuş olan Roma ailesinin de büyük payı vardır.⁵⁸

Roma ailesinde birbirine kan bağı ile bağlı olanların dışında⁵⁹ vatandaşlık hakları bulunmayan köleler (servus) ile⁶⁰ yanaşmalar (cliens) da vardır. Aile içinde, babanın oğlu ile kölesi arasında yer tutan yanaşmalar, fetih ve istilalar veyahut da iktisadi sebepler yüzünden hukukunu kısmen kaybetmiş ve çeşitli hizmetler yapmayı kabul ederek aile reisinin himayesine sığınmış kimselerdir. Yanaşmalar genel olarak her işle uğraşabilirler hatta mal mülk edinebilirlerdi. Fakat neleri varsa hepsi, kendilerini koruyan efendinin (patronus) mülkiyeti altında kalmaktadır. Efendi bunların menfaatlerini, bilhassa mahkemelerde korumak mecburiyetindedir; bunu yapmazsa ceza bile görebilir.⁶¹

Roma toplumunun en alt sınıfını oluşturan köleler (servus)⁶² ise hukuken kişi sayılmadıklarından, hak sahibi olamazlar, haklardan yararlanamazlar, borç altına giremezlerdi. Hukuken hakların sahibi (özne) değildiler, hakların ancak konusu (obje) olabilirlerdi. Bir mal gibi işlem görmektedirler. Köle sahibi, köle üzerinde efendi egemenliğine⁶³ (dominica potestas)⁶⁴ sahiptir. Köleye ilişkin olarak her türlü hukuki işlemi yapabilir, onu satabilir, bağışlayabilir, üzerinde bir rehin hakkı ya da herhangi bir başka ayni hak kurabilirdi. Köle sahibinin köle üzerindeki efendi egemenliği ile aile reisinin aile evladı üzerindeki otoriter gücü arasında bir fark bulunmamaktadır.⁶⁵

1.1.1.2. Gens

Roma'daki politik birliğin, vatandaşların birliği üzerine değil, ailelerin oluşturduğu grupların birliği üzerine kurulu olduğu bilinmektedir. Giderek genişleyen bu yapı aileden, gens'e oradan da curia'ya gitmektedir. Sonra da tribus'a

⁵⁸ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, ss.277-278

⁵⁹ Özçelik, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, s.193

⁶⁰ Şakir Berki, "Roma'da Aile Hukuku", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14/ 1-4, 1957, s.117

⁶¹ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 48-49

⁶² Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi Ve Çöküş Tarihi*, Asım Baltacıgil (çev.), İstanbul: Tuba Yayıncılık, 1988, s.550

⁶³ Murat Orhun, "Hitit Aile Hukuku Ve Eski Hukuk Dönemi Roma Aile Hukuku", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, 2010, s. 52

⁶⁴ William Smith, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, New York: American Book Company Prees, 1962, s. 883

⁶⁵ Orhan, "Hitit Aile Hukuku Ve Eski Hukuk Dönemi Roma Aile Hukuku", s. 52

kan bağıının unutulduğu bir yapılanmaya gidildiği görülmektedir.⁶⁶ Halk Etrüskçe adlar taşıyan üç tribus (kabile) halinde örgütlenmiştir. Her bir tribus on curia (aile birliği), her bir curia da on gens (klan-soy-büyük aile) içermektedir. Dolayısıyla, Roma halkı üç tribus, otuz curia ve üç yüz gens'ten oluşmaktadır.⁶⁷

Gens birliği (aile birliği),⁶⁸ Roma ailesinin dal budak salarak genişlemesi ile daha büyük bir birlik olan gens (klan) meydana gelmiştir. Gens, birçok aileden meydana gelen bir birlikdir. Her Romalı, kendi şahsi adı yanında mensup olduğu gens'in adını da söylemekteydi. Çünkü gens üyeleri, kendilerinin müşterek bir atadan geldiklerine inanmaktaydılar.⁶⁹ Bunların müşterek bir mezarlığı da mevcuttur. Bunlar en eski zamanlarda aynı araziyi müştereken işlemiş olacakları muhtemel görülmektedir. Kısaca özetlenecek olursa, gens üyeleri arasında kan akrabalığı, müşterek kült, müşterek mezarlık ve eski zamanlara ait olmak üzere, müşterek mülkiyet ve veraset şuuru ve hukuku mevcut bulunmaktadır.⁷⁰

1.1.1.3. Curia

Eski Roma'da genslerden sonra mahalli ve siyasi bir grup olarak curia birlikleri gelmektedir. Bunların da kendilerine ait müşterek mülkleri, mâbutları ve ibadethaneleri vardır. Üyeler birlikte yemek yerler, birlikte meclislerde yer alırlar. Fakat curia, aile ve gens gibi, kan akrabalığına dayanan bir birlik değildir. Curialar bu bakımdan Atina'daki kardeşlik (phratia) birliklerine uymakta ve bize Roma'da halkın kan akrabalığına değil, komşu kardeşliğine dayanan bir düzenlemesini göstermektedirler. Roma'nın sosyal ve siyasal düzenindeki önemleri, Atina'daki⁷¹ phratrialar'dan⁷² çok fazladır. Çünkü curialar, Roma'da aynı zamanda en eski meclis olan curia meclisinde, bir oy verme birliğiydiler. Üstelik orduya da bu birlikler içinden asker toplanmaktadır. Yani Roma cemâati siyasi ve askeri iradesini bu curia

⁶⁶ Murat Belge, *Toplum ve Bilim*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1993, s. 163

⁶⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.190

⁶⁸ C. Reinold Noyes, *The Institution of Property*, The Lawbook Exchange, 2007, s.132

⁶⁹ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s. 278

⁷⁰ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 50

⁷¹ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, ss.278-279

⁷² Büyük aile toplulukları. Atina'da ve diğer Yunan kentlerinde birbirine akraba (ya da en azından sözde akraba) ailelerin oluşturduğu gruplardır. En erken dönemlerden beri phatria'lara rastlanır, boylar (phylai) phatria'lara rastlanmaktaydı. Tarihsel dönemlerde her phatria soylu bir aile ile ona bağımlı diğerlerinden meydana gelmektedir. Bunlar soyca aynı atadan geldiklerini öne sürer ve çoğu onun adından türeme bir ad almaktaydı. Phatria'lar M.Ö. 6. Yüzyıl sonuna kadar önemli siyasal bir güçtüler, fakat Kleisthenes'in reformları onların bu alanda gücünü kırmıştır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.738

birliklerinde gösterirdi. Bundan dolayıdır ki, Roma’da tam hukuklu vatandaş, curialı diye bahsedilmektedir.⁷³

1.1.1.4. Tribus

Roma cemaatinin ayrıldığı en büyük birlik ise tribus (kabile veya aşiret) birliğidir. Fakat tribus, bir devlet halinde birleşmiş kastlar mecmuası veya aslında bağımsız bir cemaat grubu değildir. Kan akrabalığına dayalı en büyük birlikti ve Hellenler’deki phyle’lere tekabül etmektedir.

Her tribus’un kendi rahipleri ve bir de tribunus denilen reisleri vardır. En eski Roma cemaatinin kaç tribus’tan oluştuğu bilinmemekle birlikte, bilinen zamanlarda bunların sayısı üç, adları da Etrüskçe’dir: Ramnes, Tities, Luceres. O vakitler tribus’ların her biri on curia’dan, her curia da on gens’ten oluşmaktadır. Roma’yı üç tribus’lu, otuz curia’lı ve üç yüz gens’li gösteren bu nizamda şematik bir düzenle karşılaşmaktayız.⁷⁴

1.1.1.5. Halk

Prehistorik araştırmalar İtalya’nın daha paleolitik devirde yerleşmeye sahne olduğunu göstermiştir.⁷⁵ Fakat bu devirle ilgili bilgi çok azdır. Burada daha fazla Paleolitik devrin sonlarına doğru karşılık gelen ve İtalya’da⁷⁶ Grimaldi⁷⁷ Kültürü diye isimlenen bir geçiş devri kültürü göze çarpmaktadır. M.Ö. 3000’lerin birinci yarısına rastlayan Neolitik devirde hafif çizgilerle de olsa, biri Kuzey ve Orta İtalya ötekisi de Güney İtalya olmak üzere iki kültür çevresi çizmek mümkündür. Aralarında ufak tefek farklar olmakla beraber her iki çevre halkı da ölümlerini çömelmiş şekilde gömmüşler ve mezarlarına taş aletlerinden hediyeler bırakmışlardır.⁷⁸

M.Ö. 3000’lerin sonlarından itibaren bakır işlemeye başlanıp maden devirlerine geçilirken aynı zamanda İtalya’ya kuzeyden büyük göç dalgaları ile Roma tarih ve uygarlığını yaratacak olan kavimlerin geldiği görülmektedir. Birinci

⁷³ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, ss.278-279

⁷⁴ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.51

⁷⁵ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s.261

⁷⁶ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 10

⁷⁷ Ren geyiği çağı avcılarının ataları olabilecekleri düşünülmektedir. Grimaldi ırkının Fransa’da Bretagne’de, İsviçre’de, İtalya’nın Kuzeyinde Cilalı taş, Tunç ve Birinci Demir Devri’nde yaşamışlardır. Şevket Aziz Kansu, *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s.127

⁷⁸ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.10

dalga M.Ö. 2000'den M.Ö. 1100'e kadar süren bu göç dalgası içinde önce kendilerine İtalik adı verilen çeşitli kavimler kuzeyden kara yoluyla gelmişlerdir. İlk göç dalgasıyla gelenler İtalya'da Tunç Çağı'nı başlatmışlardır.⁷⁹ Önce Po havzasına daha sonra Tiber Nehri'nin döküldüğü kısma yerleşmişlerdir dağlık kısma da İtaliklere akraba olan Sabinler,⁸⁰ Samnitler,⁸¹ Ombriolar yerleşmişlerdir.⁸²

Bu ilk italikler ölülerini yakarak gömdükleri için bunlara “Yakan İtalikler” adı verilmiştir.⁸³ Ölülerini yakarak gömen İtalikler grubu oturdukları yere ovalık anlamına gelen Latium adını vermişlerdir. Kendileri de İtalik yerine ovalılar anlamına gelen “Latin” adını almışlardır. Evlerini kuru toprağa⁸⁴ kazıklar çakmak, kazıklar üzerinde bir platform ve bu platformun üzerinde de kulübe yapmak⁸⁵ suretiyle kurmuşlardır. Planları geometrik esaslara dayanan köylerini, kalın toprak surlar ve geniş hendeklerle çevirerek, müstahkem hale getirmişlerdir. Köylerinin dışındaki mezarlığa bıraktıkları kül çömleri yanında da ölülerine ait tunç aletler ve silahlar bulunmuştur. Bunların çoğu ilerlemiş bronz kültürünü göstermektedir. Bundan başka kemik ve toprak işleri de genellikle kaba ve az olmakla beraber, gene düz ve yuvarlak çizgili süsleri ihtiva etmektedir. İlim dünyası, bu buluntuların ortaya koyduğu kültüre Terramare Kültürü adını vermektedir.

Kesin olamamakla birlikte, o sıralar Roma'nın bulunduğu kesimde yaşayanlar daha sonra Latince ve İtalyanca'ya dönüşen Hint-Avrupa dil grubuna ait bir dil konuşulmaktadır. Dolayısıyla, Roma ve civarındaki iskân, bu Tunç Çağı iskâncılarından itibaren, kesintisiz olarak sürmüştür. Diğer bir deyişle bugünkü Roma kenti, M.Ö. 2000 yılın ortalarından itibaren sürekli iskâna sahne olmuştur.⁸⁶

⁷⁹ Özçelik, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, s.187

⁸⁰ Mustafa Çağatay Uluçay, *Tarih Ansiklopedisi*, İstanbul: Bateş Yayınları, 1979, s.401

⁸¹ Samnitler'in kökeni hakkında bir bilgi yoktur. Fakat ilk kez M.Ö. 4 yüzyılda İtalya'nın merkezinde küçük bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. William Doberstein, “The Samnite Legacy: An Examination of The Samnitic Influences Upon The Roman State”, (*A Thesis Submitted to the School of Graduate Studies of the University of Lethbridge*), 2014, s. 1

⁸² Uluçay, *Tarih Ansiklopedisi* s.401

⁸³ Sabahat Atlan, *Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970, s. 5

⁸⁴ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, ss.182-183

⁸⁵ Bülent İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007, s. 60

⁸⁶ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.183

M.Ö. 1200 de başlayan Erken Demir devri ile İtalya da⁸⁷ “Ege Göçleri”⁸⁸ denilen büyük kavimler hareketinin etki alanına girmiştir. Bu büyük göç dalgasına bu adın verilmiş olması isabet değildir, çünkü bu hareket Ege Denizi’nin de dışına taşmış, Küçük Asya’ya ve Mısır’a kadar ulaşmıştır.⁸⁹ İtalya’ya gelen ikinci dalga İtalikler uygarlık açısından daha ileriydiler. Bunları ilk gelen İtalikler (Yakan İtalikler)’den ayıran karakteristik özellikleri ise ölülerini yakmayıp gömmeleridir⁹⁰ ve bunun için de “Gömen İtalikler” ismini almışlardır.⁹¹

Göçlerle gelmiş olan halk grupları bunlarla sınırlı değildir. Göçlerle gelmiş olan diğer bir grup ise doğudan, Balkan yarımadasından gelmiştir. Bugünkü Arnavutların ecdadı olan İlyr’lerden bazı gruplar, deniz ve kara yolları ile birkaç taraftan İtalya’nın doğu kısımlarına girmişlerdir. Kuzeydoğuda Venetia’ya yerleşmiş olan Venetler, yarımadanın güneyinde Apulia’da görülen Iapyler ve Kalabria’daki Mersapiler bunlardandır. İlyrler, İtalya’da ağır bir şekilde genişlemişler, fakat İtalikler kadar önem kazanamamışlardır.⁹²

M.Ö. 1000 yılında İtalya’ya Anadolu’dan mı geldikleri bugün hâlâ tartışma konusu olan,⁹³ Roma’yı her alanda derinden etkileyen, özellikle resim, heykelticilik alanında Roma’nın meydanlarını, mabetlerini ve binalarını süsleyen Etrüskler göç etmişlerdir.⁹⁴ Bundan sonra M.Ö. 1000’de İtalya ve adalara Helenlerle, Pönler (Kartacalılar) gelmişlerdir. Bunlar da İtalya tarihinde önemli roller oynamışlardır.

⁸⁷ İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, 2007, s.61

⁸⁸Geç Tunç Çağı sonlarına denk gelen M. Ö. 1200’lerde, Deniz Kavimleri Göçü adıyla anılan bir göç dalgası yaşanmıştır. Ege göçlerini iki evrede ele almak mümkündür. İlk evrede (M.Ö. 11.yüzyıl- M.Ö. 8.yüzyıl) genel olarak siyasi bir istikrarsızlık bulunmaktadır. İkinci evrede ise, (M.Ö. 8.yüzyıl - 7.yüzyıl) birinci evrenin tersine siyasi bir istikrardan söz etmek mümkündür. Bütün bu süreç içerisinde antik dünyanın kent devletleri ya da krallıkları yerine köy kültürlerinin hâkimiyeti söz konusu olmuştur. Birçok kaynakta, Ege Göçleri olarak ifade edilen olaylar dizisi, hakkında yeteri kadar arkeolojik ve yazılı kaynak bulunmadığından dolayı karanlık çağ diye anılan bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönem ile birlikte Anadolu’nun siyasi ve demografik yapısında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimin etkileri M.Ö. 1000 yıllar boyunca Anadolu’da kendini hissettirmiştir. Engin Eroğlu, “Ege Göçleri ve M.Ö. I Binde Anadolu”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 2014, s.43)

⁸⁹ İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, 2007, s.61

⁹⁰ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.183

⁹¹Clemens Bosch, “*Roma Tarihinin Ana Hatları*”, Sabahat Atlan (çev.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940, s.4

⁹² Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.13

⁹³ İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, s.62

⁹⁴Şükrü Akaya, “*Etrüsk Kültürü ve Roma Kültürüne Tesiri*” *Türk Tarihinin Anahatları*, c. III, No. 4, ss. 20, 21

Ancak bunlar, Etrüskler dâhil, istilâ şeklinde değil, daha ziyade memleketin zenginliklerinin cazibesine kapılmış kolonistler olarak gelmişlerdir.

Günümüzde Tunus kıyılarında bulunan Pönler'in kökeni Fenike'dir. Pön adı Latince Fenikeliler için kullanılmaktadır. Kartaca büyük deniz gücüne sahip, Sicilya ve Sardinya'da üsleri vardır. Roma için sürekli bir tehdit olan Kartaca ile arasında uzun yıllar devam edecek tarihte "Pön Savaşları" olarak bilinen bir dizi savaş yaşanmıştır.⁹⁵ Helenler ise Kartacalılarla kıyaslanamayacak kadar önem kazanmışlardır. M.Ö. 1000 yılında İtalya'ya gelen son halk ise⁹⁶ eski Yunanlıların Keltler (Kelti), Romalıların Galler (Galli) dedikleri kabiledir.⁹⁷ Genel olarak Galler son demir devri kültürü ile Avrupa'nın geniş bir kısmına M.Ö. son asırlarda damgalarını vurmuş olmalarına rağmen, İtalya'da önemli tesirler yapamamışlardır. İşte İtalya'da göçlerin doğurduğu bu siyasi ve kültürel karmaşaya son vererek bir millet halinde birleşip kaynaşmalarını sağlamak Latinlerden Romalılara nasip olmuştur.⁹⁸

1.1.1.6. Patricius'lar ve Plepler

Roma devletinin yönetim biçiminin ve gittikçe kurumsallaşmaya başlayan Roma hukuk sisteminin anlaşılabilmesi için partici ve pleb sınıfının politik, hukuki ve ekonomik mücadelelerinin tahlil edilmesi gerekir. Dolayısıyla bu iki sınıfın karakteristiklerini belirleyen temel nitelikler ve uğrunda yoğun bir iktidar mücadelesi verdikleri çeşitli kurumların devlet yönetimi ve Roma toplumu içinde neyi temsil ettiği, nasıl bir işlev gördüğü saptanmalıdır.⁹⁹

Roma devletinin Krallık döneminin egemen sınıfını oluşturan ve aristokrat kökenli kişilerden müteşekkil bulunan patricius'lar Roma'nın gerçek vatandaşları olarak kabul edilmekteydiler.¹⁰⁰ Ancak cumhuriyet yönetiminin kurulmasının ardından sahip oldukları siyasi ve ekonomik nüfuzu pleb sınıfının lehine kaybetmeye başlayan patricius'lar, zamanla, devlet yönetimi üzerinde sahip oldukları iktidarı da

⁹⁵ J.M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, Fethi Aytuna (çev.), İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2010, s. 79

⁹⁶ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.15

⁹⁷ Mehmet Ali Kaya, "Keltlerin Anadolu'ya Göçü: Göç Nedenleri, Yolları ve İlk On Yıl", Çanakkale Araştırmaları Yıllığı, S.13, 2012, s. 1

⁹⁸ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 15

⁹⁹ Şefik Taylan Akman, "Roma Antikesinde Sosyal-Politik-Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu düzeni Üzerindeki Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.2, 2012, s.91

¹⁰⁰ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s.279

pleb sınıfının verdiği mücadeleler neticesinde onlarla paylaşmak zorunda kalmışlardır.¹⁰¹

Çoğunluğu büyük arazi sahibi olan patricius'lar, ticaret ve mülkiyet hukukundan (ius commercii), eşitliğe dayanan evlenme hukukundan (ius connubii), aktif seçim hukukundan (ius suffragii) ve memur seçilme ile memurluk yapmak deme olan pasif seçim hukukundan (ius honorarium) tam olarak yararlanıyor, böylece mecliste ve devletin idaresinde kesin söz sahibi konumunda bulunmaktadır.¹⁰² Bütün yurttaşlık haklarına sahip olarak Roma Devleti'ni yöneten bu sınıf, üç tribus, otuz curia, üç yüz gensten oluşmaktadır.¹⁰³

Pleb'ler, yabancılar veya köleler gibi vatandaş sayılmayan bir topluluk değildirler. Buna karşın patricius'lar gibi tam vatandaşlık hakkına da sahip değillerdir. Ticaret ve mülkiyet hakkına sahip olmalarına karşılık seçme ve seçilme hakları bulunmadığından siyasi görevlerde bulunamıyor, askere alınmıyor¹⁰⁴ ve eşitliğe dayanan evlenme hukukuna sahip olmadıklarından patricius'larla evlenmeleri yasaktır. Ayrıca üzerlerinde silah hizmeti olmadığından orduya alınmıyorlardır.¹⁰⁵ Ne seçebiliyor ne de seçilebiliyorlardır. Bundan dolayı bunlara oy hakkı olmayan vatandaş da deniyordu. En çok bulundukları yer taşradır; Roma'da da ancak¹⁰⁶ Pomerium¹⁰⁷ dışında oturabilmekteydiler.

Cumhuriyet rejiminin kuruluş yıllarında, Krallık Dönemi'nde olduğu gibi, bütün hukuk hayatına aristokrat sınıf egemendir.¹⁰⁸ Fakat patricius gensleri, harpler vesaire sebeplerle mütemadiyen telafisi imkânsız bir şekilde küçülür ve azalırken, harplere gitmeyen plebler, bir taraftan kendi çoğalmaları, diğer taraftan da serbest kalan yavaşmaların (cliens) kendilerine katılmaları ile gittikçe büyümüşler ve yavaş yavaş kendilerini tam hukuklu patricius'lara karşı, az hukuklu bir sınıf olarak hisseden bir halk zümresi haline gelmişlerdir.¹⁰⁹

¹⁰¹ Robert E. Lerner, Standish Meacham, Edward M. Burns, *Western Civilizations*, New York-London W.W. Norton & Company, ty. s.166

¹⁰² Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.52

¹⁰³ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 193

¹⁰⁴ Akman, "Roma Antikesinde Sosyal-Politik-Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu düzeni Üzerindeki Etkileri" , s.92

¹⁰⁵ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 52

¹⁰⁶ Orhun, , "Hitit Aile Hukuku Ve Eski Hukuk Dönemi Roma Aile Hukuku, s.46

¹⁰⁷ Roma tarihi için kutsal sınırdır. Mary Beard, John North and Simon Price, *Religions of Rome*, V. I, Cambridge University Press, 1998, s. 177

¹⁰⁸ Orhun, , "Hitit Aile Hukuku Ve Eski Hukuk Dönemi Roma Aile Hukuku, s.46

¹⁰⁹ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.53

Plebler, cumhuriyet yönetiminin kurulmasının ardından patricius'lar sınıfının elinde bulundurduğu geniş haklara ve iktidar erkine karşı ikinci bir güç olarak, yönetim üzerinde etkinlik kurabilmek ve eşit haklara kavuşabilmek için mücadeleye başlamışlardır.¹¹⁰ Plebler yargıçların üzerinde karar verecekleri, herkesçe geçerli sayılan yazılı bir hukuk sistemi talep etmişler ve bu doğrultuda örf-adet hukukunun, aristokratik sözlü hukukun yazıya dökülmesini istemişlerdir.¹¹¹

M.Ö. 451 – 449 yılları arasında “On iki Levha Kanunları” olarak adlandırılan hukuksal düzenlemeler de bu taleplerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Pleblerin baskılarına dayanamayan patricius'lar, kurulan¹¹² özel bir komisyon (Decemvirler)¹¹³ tarafından dönemin örf ve adet hukukunun yazılı hale getirilmesine müsaade etmiş ve herkes tarafından bilinebilir olmasına onay vermişlerdir. On iki Levha Kanunları ile plebler çeşitli haklar kazanmakla birlikte hukuksal açıdan patricius'lar ile eşit olma hakkına ulaşamamışlardır.¹¹⁴

1.1.2. Yönetim

Eski Roma, krallıkla yönetilen bir şehir devletidir. Ancak Roma'yı doğu devletlerinden ayıran yönü teokratik nitelikli olmamasıdır. Yani, kral tanrının yeryüzündeki temsilcisi veya vekili değildir. Krallık irsi de değildir ve babadan oğula geçmez. Kral, Senatus'un teklifiyle curia meclisi tarafından seçilen, devletin en yüksek yöneticisi, başyargıcı, başrahibi, başkomutanı ve patricius'lar topluluğunun babasıdır. Yani kral, krallığı, tanrısal bir seçimin sonucu değil patricius'ların seçimiyle elde etmişlerdir. Kralın almış olduğu bu yönetme ve emretme yetkisine¹¹⁵ imperium¹¹⁶ denilmektedir. Senatus'a danışarak iş gören krallar, krallık belirtisi

¹¹⁰Akman, “Roma Antikesinde Sosyal-Politik-Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu düzeni Üzerindeki Etkileri” , s.93

¹¹¹ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.89

¹¹² Jacqueline Russ, *Avrupa düşünce Serüveni- Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*, Özcan Doğan (çev.) , Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, s.55

¹¹³ Decemvirler; konsül yetkisine sahip on adamdan oluşan, kanun yazıcı bir komisyondur.(M.Ö. 451) Bu kişilerin kolay olmayan vazifelerini yapabilmeleri için de, bütün hükümet yetkileri onların ellerine verilmiştir. Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, ss.289

¹¹⁴ Russ, , *Avrupa düşünce Serüveni- Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*, s.55

¹¹⁵ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 194

¹¹⁶ Roma anayasasında “ buyurma gücü”, belirli kişilere verilen en yüksek yönetim erki, bu erk savaşta komutayı ve temelinde yasaların yorumlanması ile uygulanmasını içermektedir (ölüm cezası vermek buna dâhildir). Imperium başlangıçta krala özgü bir güçtü, cumhuriyet döneminde konsüller, konsüllük yetkisine sahip tribuni militares (kıdemli legio subayları), praetor'lar, magistri equitum (atlı birlik komutanları), eyaletlerdeki prokonsüller ve propaetor'ların ellerinde tuttıkları bir güç olmuştur. Bazen özel bir amaç için özel bir kişi imperium ile donatılabilirdi. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 427

olarak¹¹⁷ erguvan renkli özel bir elbise (toga) giyerler¹¹⁸ ve ellerinde de asa tutmaktadırlar. Üzerine oturdukları fildişinden taht, sonraları cumhuriyet devri yüksek devlet memurlarının da alameti haline gelmiştir.¹¹⁹

Krallık Roma'sında devlet yönetiminde büyük görev ve yetkileri olan bazı meclisler de vardır.

Senatus (İhtiyarlar Meclisi): Eski Roma'da Senatus, devletin en yüksek konseyidir.¹²⁰ Üyeleri kral tarafından ve ömür boyu görev yapmak üzere genslerin yaşlı başkanlarından seçilmektedir. Üç yüz üyeli Senatus bir danışma meclisi niteliğinde olup kararları kralı bağlayıcı değildir. Bu yüzden krallar Senatus'u fazla dikkate almamışlarsa da bu meclis¹²¹ Cumhuriyetin kurulmasının ardından hızla güçlenerek önemli bir otorite haline gelmiştir. Bilhassa cumhuriyet yönetiminin erken dönemlerinde gerek iç ve dış siyasetin bütünü üzerinde, gerek asker toplama ve devletin mali yönetimi gibi konularda etkinlik göstererek devletin idari yapısının kontrolünü elde etmeye başlamıştır. Zaman zaman halk meclisleri karşısında etkinliği azalsa dahi Senatus, önemli bir güç odağı olarak varlığını sürekli korumuş ve rejim içerisindeki belirleyici politik güçlerin başında yer almaya devam etmiştir.¹²²

Comitia Curiata (Curia Meclisi: Halk Meclisi): kralı seçen hukuklu vatandaşlar (Patrici) ile az hukuklu vatandaşların (Plebler) meydana getirdiği bir meclistir. Burada siyasi üstünlük tamamıyla Patricius'ların elindedir; Plebler oylamaya, çok sonraları (M.Ö. 5. Yüzyıl ortası) katılmışlardır. Mecliste oylar curia'ya göre verilmektedir, yani her curianın bir oyu vardır. Vatandaşların hepsi meclise gelmelerine rağmen, teker teker oylamaya katılmamışlardır. Bu durum Cumhuriyet devrinde kurulan diğer meclislerde de aynen devam etmiştir. curia meclisinin vazifesi, kralı seçmek, kanunları yapmak, harp ve sulha karar vermektir.

¹¹⁷ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 194

¹¹⁸ Ioannes Lydos, *Romalılar Devleti'nin Makamları Hakkında*, Fatih Onur (çev.) , İstanbul: Arkeoloji Yayınları, 2013, s.143

¹¹⁹ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s.281

¹²⁰ Tunca Özgişi, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, Ankara: TBMM, Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012, s.2

¹²¹ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s.194

¹²² Akman, "Roma Antikesinde Sosyal-Politik-Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu düzeni Üzerindeki Etkileri", s. 93

1.1.3. Cursus Honorum

Cursus honorum çeşitli derecelerdeki magistra'lıklara seçilebilmek için uyulması gereken sıra anlamına gelmektedir. Cumhuriyet döneminin magistra'larının¹²³ cursus honorum'u, herhangi bir staj, çıraklık devresini gerektirmeyen, ücrete tabi olmayan politik kariyerlerdir. Bu makamlar, yükselmek ve politik kariyer yapma hususunda hırslı erkek senato üyesi olan Roma vatandaşlarınca doldurulmaktadır. Ancak, cursus honorum'un politik olduğu kadar, askeri yönleri de bulunmaktadır.

Cursus honorum, ücret karşılığında yapılmayan bir kamu hizmeti olarak kabul edilse de, çoğunlukla, yükselme hırsıyla yanıp tutuşan Romalılar için birer basamak olmuşlardır. Bir cursus honorum makamına mümkün olabilecek en erken yaşa (suo anno) gelebilmek çok büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir. Aşağıda Cursus honorum makamlarının en üst derecesi olan Censor'luktan başlayarak en alt derecesine kadar açıklayarak incelenecektir.¹²⁴

1.1.3.1. Censor

Censorlar on sekiz aylık görev için beş yıllığına seçilen Roma magistratlarının en önemli senyörleridir.¹²⁵ Görevleri census'u¹²⁶ gerçekleştirmektir, yani resmi yurttaşlar listesini düzenlemek ve arınma törenini, lustrum'u yönetmektir. Lustrum'la birlikte census sona ermektedir. İki arınma arasındaki beş yıllık süreye lustrum denilir. Yurttaşlar¹²⁷ Campus Martius'ta¹²⁸ özel bir binada listeye kaydedilmektedir. Censor'lar yurttaşların genel ahlaka uygun davranış

¹²³ Consul olmadan önce praetor; praetor olmadan quaestor olunması zorunlu olarak kabul edilmekteydi. Roma idari yapısında kendine has bir özelliği olan censor'luk ise cursus honorum içinde yer almamaktadır. Gökçe H. Türkoğlu, "Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/ 2, 2011, ss. 251- 252

¹²⁴ Türkoğlu, "Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı", s.251

¹²⁵ Matthew Dillon and L. Gandland, *Ancient Roma: Social and Historical Documents From the Early Republic to the Death of Augustus*, Routledge, Oxford & New York, 2015, s. 2

¹²⁶ Roma'da krallık zamanından beri yurttaşların vergilendirme ve askerlik için kayda geçirilmesi. Yurttaşlar boylarına (tribus) göre kaydedilir, varlık durumlarına göre beş sınıfa ayrılmaktadır. Her sınıf seniors ve iuniores diye ikiye bölünür, seniores kırk beş yaş yaştan üstünde olur, genelde askerlik hizmetinden bağışıklık tutulmaktaydılar. Normalde her beş yılda bir census yapılır, ama Cumhuriyet dönemi sonlarında census uygulamasından vazgeçilmiştir. Census'u imparator Augustus yeniden canlandırmış, eyaletleri census kapsamına almıştır. Adaletli bir vergilendirme için eyalet sakinlerini mal varlıklarını bildirmekle yükümlü kılmıştır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.176

¹²⁷ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.176

¹²⁸ Mars çayırı, Roma'da hayvanların yayıldığı otlak. Önceleri Tarquinuslar'a aittir, onlar kovulduktan sonra devlet malı olmuştur. Kentin kuzeybatısına düşüyor, kent sınırları dışında kalıyordu. İlk zamanlar Roma ordularının talim alanı olarak kullanılmıştır. Adını üzerinde tanrı Mars adına inşa edilen bir sunaktan alır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.167

davranmadığını denetlerler, ama güçlerinin ve saygınlıklarının kaynağı, senatörlerin sicillerini inceleme, hukuka, ahlaka aykırı hareket edenleri senatodan uzaklaştırma, onların yerine başkasını getirme yetkisidir. Yine kamu işleri için sözleşmeler yapmak, vergileri keseneğe vermek, devlet arazisini kiraya bağlamak onların görevlerindendir. Bütün orta ve geç cumhuriyet dönemi boyunca censor'luk¹²⁹ cursus honorum (siyasal kariyer)'un¹³⁰ en tepesinde kalmıştır. Fakat¹³¹ Sulla'nın (M.Ö.138-78)¹³² çıkardığı yasalar censor'luğun otoritesini azaltmıştır.¹³³

1.1.3.2. Consul

Consul, Roma'da cumhuriyet döneminde gerek sivil gerek askeri alanda en yüksek iki devlet görevlisi. (Başlangıçta consullere, belki M.Ö. 451 decemviri reformlarına kadar, praetores denilmiştir.) Consuller yetki bakımından birbirine eşittir. M.Ö. 509'da kralların kovulmasından sonra mutlak yürütme yetkisi onlara verilmiştir. Bu yetkiye imperium denilmektedir. Başka bir deyişle kralın kullandığı tüm yetki onlara devredilmiştir (ama kralın dinsel konulardaki yetkisi onlara değil rex sacrorum¹³⁴ ile pontifex maximus'a geçmiştir).¹³⁵

¹²⁹Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.176

¹³⁰ M.Ö. 4. yüzyıldan beri yer alan ve Roma senatörler sınıfı için standart kariyerlerini işaret eden resmi bir sıralamadır. Josep H. Hellerman, *Reconstructing Honor in Roman: Philippi Carmen Cristi as Cursus Pudorum*, New York: Cabridge University Press, 2005, s. 51

¹³¹ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.176

¹³²Lucius Cornelius Sulla. Romalı komutan ve popularis (halkçı)'dir. Sulla partisi ama silik bir aileden gelmektedir. Sulla, Roma anayasasını baştan aşağı yeniden yapılandıran bir reform yapmıştır. Amacı yönetimde işlerliği geliştirmek, senatonun gücünü arttırmak, Halk Meclisi ile halk tribunuş'ların yetkilerini kısıtlamaktır. Cursus honorum'u kesin bir şekilde belirlemiştir. Sulla'nın en önemli reformu ise ceza yargılamaları yöntemine, quaestiones perpetuae'ye (daimi ceza mahkemeleri) tamamıyla yeni bir düzen vermesidir. Yaptığı bu iş ölümünden sonra kalıcı olan az sayıda yeniliklerinden biridir. Sulla tasarladığı tüm bu yenilikleri gerçekleştirdikten sonra kendi isteğiyle yetkilerinden vazgeçmiş ve yeniden anayasaya uygun bir yönetim kurmuştur. M.Ö. 80'de kösnül olmuş, M.Ö. 79'da da siyaseti bırakıp, ömrünün son yılını 22 kitap tutan anılarını yazmaya adanmış, fakat anıları günümüze ulaşmamıştır. M.Ö. 78 yılında ölmüştür. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, ss. 893-894 M.Ö. 82-81 yılında kendini diktatör seçtirerek tüm bu reformları yapmasını sağlamıştır. Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.212

¹³³ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.176

¹³⁴ (kutsal konular kralı) Roma'da krallar kovulduktan sonra krala ait bazı dinsel görevleri yerine getirmekle yükümlü rahip. Patricius'lar arasından seçilir, ömür boyu atanmaktadır. Konumca pontifex maximus'tan üstün olmakla birlikte, dinsel konularda otoritesi onun gerisindedir. Pontifex maximus'tan farklı olarak aynı zamanda bir başka görev alma hakkı yoktur. Kendisi gibi bazı dinsel görevleri olan karısı regina sacrorum ile birlikte devlet adına tanrılara bazı sunular ve kurbanlar sunmak görevleri arasındadır. Ayrıca takvimin yayımlanmasından önce her ay düzenlenecek şenlikleri halka duyurmak da görevidir. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, ss. 802-803

¹³⁵ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 506

İki kişi olarak görev yapan consul'ler, Comitia Centuriata¹³⁶ tarafından seçilirdi. Consul'lerin asıl görevi orduya komutanlık etmektir. Bunun yanı sıra kamu düzeninin sağlanması ve genel idari işlerden sorumluydular. Senatus'u toplantıya çağırmakta consul'lerin göreviydi. Görev süreleri sona erdiği zaman hesap vermek zorundaydılar.¹³⁷

Roma takviminde yıllar, görev başındaki consul'un adıyla belirtilmekteydi. Fakat imparatorluk döneminde consul'luk giderek salt bir onursal göreve dönüşmüştür. Consul'ler artık sadece iki ya da dört ay için atanmaya başlamış ve yalnız 1 Ocak'ta göreve başlayanların adı o yıla verilmiştir¹³⁸

1.1.3.3. Praetor

Praetor, Roma'da, çeşitli hukuk davalarına bakan, genel eğlence ve yarışların düzenlenmesinden sorumlu olan ve konsüllerin yokluğunda yönetim yetkilerini kullanan adli görevli, konsüllük kurumu M.Ö. 509'da krallığın kaldırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Seçilen iki konsül devlet hazinesini denetlemenin ve yönetimde en üst yetkileri kullanmanın yanı sıra orduyu komuta etmekteydiler. Bu nedenle bazen Roma'dan uzakta kalabiliyorlardı. M.Ö. 367'de bu boşluğu doldurmak için praetor unvanıyla yeni bir görevli atanmıştır. Önceleri yalnızca magistralara açık olan praetorluk makamına M.Ö. 337'de plebler de seçilmeye başlanmıştır.¹³⁹

1.1.3.4. Quaestor

Quaestor, en eski magistralardan olan quaestor sözcüğünün anlamı "inceleyen, teftiş eden" demektir. Quaestor'lar, consullerin de yardımcısı gibi hareket etmektedirler.¹⁴⁰ Asıl vazifesi, cezai işlere bakmak ve devlet hazinesini idare etmektir.¹⁴¹ Bir magistrate gibi seçilirler, devletten sorumludurlar.¹⁴² M.Ö. 451 'den hemen sonra quaestor'luk belli kurallara bağlanarak kurumsallaştırılmış ve quaestor'ların her yıl Halk Meclisi'nce seçilmesine başlanmıştır. İki olan quaestor

¹³⁶ Comitia Centuriata'nın siyasal kararlarda varlıklı sınıflara ağırlık tanıyan bir örgütsel yapısı vardır. Başlıca yüksek memurları seçme, savaş ilan etme yetkisi bulunmakla birlikte ölüm cezalarına karşı temyiz mahkemesi işlevi de görmektedirler. Comitia centuriata kökü ordudan gelen bir meclisti, bu nedenle kent içinde toplanmasına izin verilmez ve Campus Martius'ta toplanmaktadırlar. Yurttaşlar oturmaları zırhlarını kuşanarak katılabilirler. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.196

¹³⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.196

¹³⁸ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 506

¹³⁹ Murat Karatağ, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü (Yunan-Roma)*, Ankara: Midas Kitapevi Yayınları, 2013, s. 333

¹⁴⁰ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.197

¹⁴¹ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s.284

¹⁴² Jonathan P. Roth, *The Logistic Of The Roman Army At War (264 B.C.- A.D. 235)*, New York: Colombia University Press, 1999, 253

sayısı M.Ö. 421’de, dörde çıkartılmıştır. İkisi devlet hazinesini ve aerarium’u yönetir, bunlara quaestores aeraii denilmektedir, diğer ikisinin adı quaestores urbani (kent işlerine bakan)’dır. M.Ö. 267 quaestor sayısına dört tane daha eklenmiştir. Daha sonra Roma eyaletlerinin ve maliye memurlarına duyulan ihtiyacın artmasıyla bu sayının biraz daha yükseltildiği görülmektedir. Sulla, toplam quaestor sayısını yirmi olarak belirlemiştir.¹⁴³ Iulius Ceasar¹⁴⁴ bunu iki katına çıkarmış, fakat¹⁴⁵ Augustus döneminde (M.Ö. 27-M.S. 14)¹⁴⁶ yeniden yirmiye indirilmiştir. Ayrıca Sulla quaestor’luğu siyaset mesleğinde yükselmek için (cursus honorum) zorunlu bir basamak yapmıştır. Bu göreve getirilenlerin hemen senatoya kabul edilmelerini ve bu iş için en az otuz yaşında olmak gerektiğini karara bağlamıştır.¹⁴⁷

1.1.3.5. Aedil

Aedil, Roma’da oyunların düzenlenmesi, asayişin sağlanması, yolların bakımı ve pazar yerlerindeki satışların denetlenmesi görevlerini yerine getiren görevlilere aedilis denilmektedir.¹⁴⁸ Görev alanları kısa zamanda genelde resmi binaların, özellikle (senatonun çıkardığı kararname ile pleb oylarıyla alınan kararların saklandığı) arşivlerin denetimini kapsayacak biçimde genişletilmiştir.¹⁴⁹ Bunlar, cum

¹⁴³ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, ss. 796-797

¹⁴⁴ Caesar, Gaius Iulius Romalı komutan, devlet adamı ve diktatör, doğumu M.Ö. 12 Temmuz 100, öldürülmesi M.Ö. 15 Mart (Idus) 44 (Senato’da hançerlenerek öldürülmüştür). M.Ö. 100-62. Caesar, konsüllük mevkine erişmeden ölen Gaius Caesar ile Aurelia’nın oğludur. M.Ö. 83’te (Sulla’nın mualiflerinden) Cinna’nın kızı Cornelia ile evlenmiştir. İlk kez M.Ö. 81 yılında Roma ordusuyla sefere katılmıştır. Yunanlı bir söz bilimcinin (Cicero’yu da yetiştiren M. Antonius Gniphon’un) yanında eğitim görmüştür. Birçok eser yazmıştır bunlardan bazıları, Commentarii (Notlar), Commentarii de Bello Gallico (Gallia Savaşı Üzerine Yazılar), Commentarii de Bello Civili (İç Savaş Üzerine Yazılar)’dır. Bazıları da günümüze kadar ulaşmamıştır. Caesar çok büyük bir hatip idi. Cicero’ya göre de en etkili konuşan Romalıdır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, ss. 161-164

¹⁴⁵ Howatson, , *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, ss. 796-797

¹⁴⁶ M.Ö. 23 Eylül 63’te Roma’da dünyaya gelen Augustus’un imparator olmadan önceki adı Gaius Octavius’dur.. Iulius Cesar’ın yeğeni ve yasal mirasçısı olan Octavius’un, dayısının M.Ö. 44’te öldürülmesinin ardından onun intikamını almak ve devlet yönetimini ele geçirmek için mücadele etmiştir. Octavianus, son olarak, Marcus Antonius ile Mısır’daki Ptolemaios Krallığı’nın kraliçesi VII. Kleopatra’yı Yunanistan’ın batısındaki Actium mevkiindeki deniz savaşında kaçırmaya zorlamış (M.Ö.31) ve nihayetinde Mısır’a kaçan M. Antonius ve Kleopatra’yı izleyerek onları kesin yenilgiye uğratmıştır (M.Ö. 30). Actium zaferi, Octavianus’u Roma dünyasının ve Akdeniz’in tartışmasız lideri yapmıştır. Senatus Mısır’dan Roma’ya dönen Octavianus’a M.Ö. 27’de tüm askeri gücün lideri anlamına gelen başkomutan (imperator) unvanıyla birlikte “augustus” (kutsal) unvanı vermiştir. Bu unvan kendisiyle öylesine bütünleşmiş ki adeta onun adı olmuştur. Augustus adı sonraki Roma imparatorları tarafından da unvan olarak kullanılmıştır. Augustus, 19 Ağustos 14’te, 76 yaşında, Campania’daki Nola’da hayata veda etmiştir. Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, ss. 220-224

¹⁴⁷ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, ss. 796-797

¹⁴⁸ Türkoğlu, “Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı”, s.25

¹⁴⁹ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.4

potestas¹⁵⁰ sahibi idiler, senede bir seçilirler ve aynı anda iki çift aedilis görev yapmaktadır. Bir çifti pleb'lerden seçilmekte, diğer çift ise, hem pleb hem de patricius'lara açık bırakılmıştır.¹⁵¹ M.Ö. 367'de patricius'lar arasından seçilen iki aediles curules (yüksek aediles) eklenmesiyle aediles sayısı dörde yükselmiştir.¹⁵²

1.1.3.6. Dictator

Dictator, Roma Cumhuriyeti'nde belirli bir dönem için göreve gelen olağanüstü yetkilere sahip devlet yöneticisidir. Senatonun önerisi üzerine bir konsül tarafından atanır ve Comita Curiata (halklar meclisi) tarafından onaylanmaktadır. İtalya yarımadasındaki bazı Latin kökenli devletlerde sürekli bir görev olan dictatorluk Roma'da önceleri yalnızca askeri nitelikte bir kurum olmakla birlikte giderek iç bunalımlarda başvurulanan yönetsel ve yargısal yetkilere de sahip en yüce makam niteliği kazanmıştır.¹⁵³ Diğer yüksek memurlar görevleri başında kalır, fakat dictator'un emri altına girmişlerdir.

Dictator'un görev süresi en çok altı aydır.¹⁵⁴ M.Ö. 3. yüzyıla gelindiğinde ise görev süresinin kısıtlı olması, aynı zamanda halkın itiraz hakkını elde etmesiyle birlikte dictatorların yetkileri sınırlanmıştır. II. Kartaca Savaşında (M.Ö. 218-201) Kartacalıların işgali, dictatorluk'un geçici olarak yeniden önem kazanmasına yol açıyorsa da, M.Ö. 202 yılından sonra hiçbir amaçla dictator seçilmemiştir.¹⁵⁵

1.2. Kuruluş, Krallık ve Cumhuriyet Dönemi

1.2.1. Kuruluş ve Krallık Dönemi

Roma, İtalya'nın merkezinde, Etruria, Apeninler, Campania ve deniz arasında yer alan Latium bölgesinde ve Tiber nehri üzerindedir. Uzunluğu 135, genişliği 45 km olan Latium'da yaşayan halk, M.Ö. 12. yüzyılda kuzey Alplerinden Po vadisine giren ve M.Ö. 10. yüzyılda Latium'a kadar ulaşan ölümleri yakan İtalikler grubudur ve isimleri, buraya yerleştikten sonra, düz memleket adamı manasında Latinus olmuştur. Bu dönemde henüz kabile hayatı yaşayan ve başlarında bir kabile kralı bulunan Lâtinler, hayvan yetiştirmek ve harp etmekle vakit geçirmişlerdir. Tepelerin yamaçlarında, köy grupları halinde yaşadıkları yerler kendilerine kabile kralı

¹⁵⁰Senatoda oturan yetkili. Andrew R. Dyck, *A Commentary on Cicero, De Legibus*, America: The University of Michigan Press, 2004, s.519

¹⁵¹ Türkoğlu, "Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı" , s.254

¹⁵² Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.4

¹⁵³ Karatağ, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü (Yunan-Roma)*, s.127

¹⁵⁴ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.241

¹⁵⁵Karatağ, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü (Yunan-Roma)*, s.127

tarafından verilmiştir. Sayısı otuz olan bu çoban gruplarının oturdukları tepelerin üzerinde müstahkem bir yerleri vardır. Otuz köy topluluğunun arasında dini birlik vardır ve senede bir defa yapılan dini kurban ve bayramlar, Alba Dağı üzerinde kutsal bir yeri olan¹⁵⁶ Juppiter Latiaris¹⁵⁷ için yapılmaktadır. ¹⁵⁸

M.Ö. 7. yüzyılın birinci yarısından itibaren Etrüskler Tiber nehrini geçerek Latium bölgesini işgal etmeye başlayınca Roma'yı oluşturacak olan bu köyler birliği Etrüskler'e karşı koyamadı ve bölge Etrüsklerin eline geçince Etrüsk kökenli krallar dönemi de başlamıştır. Roma'nın kuruluşu ile ilgili efsanede, son üç Roma kralının¹⁵⁹ Etrüsk kökenli olması tarihi gerçeklere de uymaktadır.

Etrüsk kökenli krallar döneminde Roma önemli ölçüde değişmiştir. Önceden önemsiz birer köy halindeki bu bölgenin çoban ve çiftçi halkını bu krallar yavaş yavaş yepyeni bir hayata sokmuşlardır. Halk tamamen yerleşik hayata geçmiş, taşan binalar yapılarak mahalleler oluşturmuşlardır. Bu bağlamda bu krallar şehrin maddi bakımdan imarına çalışmışlar, tapınaklar, yollar, binalar, köprüler, halk için çarşı ve toplanma yerleri (Forum) inşa etmişlerdir. Vadide ki bataklıklar kurutularak şehir, yeni tesislerle buralara kadar genişletilmiş ve sağlam bir surla yeniden çevrilmiştir. Bu gelişmeler üzerine şehre yeni insanlar gelip yerleşirken hem nüfus artmış hem de kısa sürede Roma'nın sosyal, iktisadi, ticari hayatı gelişmiş ve Roma artık bir ticaret merkezi haline gelmiştir.¹⁶⁰

1.2.2. Cumhuriyet Dönemi

Republik (res publica) kelimesinin manası “umuma ait işler” demektir ve siyasetin yalnız bir krala değil, bütün vatandaşlara ait bir keyfiyet olduğunu ifade eder.¹⁶¹ Roma'da Cumhuriyet, son Etrüsk kralı olan Tarquinius Superbus'un Roma'dan kovulmasıyla başlamıştır.¹⁶² Livius'a (M.Ö. 59- M.S. 17)¹⁶³ göre

¹⁵⁶Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s. 273

¹⁵⁷Juppiter Latiaris (Iuppiter Latialis) Alba dağı zirvesinde Aniene nehri öte sınırından Sabinler'e ve Tiber nehrine kadar uzanan, Etrüsk'den ayrılan antik Latium'un en büyük tanrısıdır. Andrea Carandini, *Roma Day One*, Stephan Sartarelli (trans.), İngiltere: Princenton University Press, 2007, s.17

¹⁵⁸ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s. 273

¹⁵⁹ Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus. Bauer, *Antik Dünya Tarihi: İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına*, 2013, ss. 500- 501

¹⁶⁰ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 191

¹⁶¹ Atlan, *Roma Tarihinin Anahatları*, s.16

¹⁶² Roma Kralı Tarquinius Superbus'un oğlu, Sextus, soylu bir Romalı kadın olan Lucretia'yı kaçırmış ve Lucretia da kaçırıldığı haberini kocasına ve yakınlarına ulaştırdıktan sonra intihar etmiştir. Lucretia'nın

hesaplanan ve geleneksel kabul gören Tarquinius'un tahttan indirilme tarihi M.Ö. 509'dur. Ama Roma'nın Etrüsk yönetiminden kurtulması için M.Ö. 445'e kadar varan tarihler kabul edilmektedir.¹⁶⁴

Cumhuriyet rejimine geçilmesindeki temel nedenlerden biri de Romalıların artık Etrüsk denetiminde ve etkisinde kalmak istememeleridir. Böylece yeni bir anayasa oluşturulmuştur. Artık güç, önde gelen yurttaşların oluşturduğu Senatus'un elindedir. Senatus, yapılacak işler için,¹⁶⁵ bir yıllığına seçilen iki konsüle yetki vermiş ve böylece Roma'da monarşinin yerini cumhuriyet idaresi almıştır.¹⁶⁶

erkek kardeşi Brutus, Roma halkını Kral Tarquinius Superbus'a karşı ayaklandırmış ve kız kardeşinin intikamını almaya yemin etmiştir. Bunun üzerine kral Roma'dan kaçarak Etruria'ya sığınmıştır. Böylece Roma'da Krallık rejimi son bulmuş, yönetimin senatonun (senatus) iradesine bırakıldığı Cumhuriyet rejimi kurulmuştur. (M.Ö. 509/08) Lucretia'nın kardeşi Brutus ile kocası Collatinus Cumhuriyet'in ilk konsülleri olmuşlardır. Roma halkı, bir daha kral yönetimi altında yaşamayacaklarına dair yemin etmişlerdir. Susan Wise Bauer, *Antik Dünya Tarihi: İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına*, Mehmet Moralı (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, s.501

¹⁶³Romalı tarihçi. Kuzeydoğu İtalya'da Patavium'da doğmuştur. Yaşamı üzerine bilinenler azdır. Roma'ya gelişi yetişkinlik dönemindedir. Hiçbir kamu görevi yapmamış, yaşamını edebiyata ve tarihe adamıştır. Kentin Kuruluşundan Başlayarak (Ab urbe condita libri) adıyla anılan büyük Roma tarihini M.Ö. 29'da ya da biraz daha öncesinde yazmaya başlamıştır. Livius'un tarihi 142 kitaptan oluşmaktadır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.550

¹⁶⁴ Bauer, *Antik Dünya Tarihi: İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına*, s.501

¹⁶⁵ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.187

¹⁶⁶ Robert E. Lerner, Standish Meacham, Edward M. Burns, *Western Civilizations.*, s. 166

2. İKİNCİ BÖLÜM

KARTACA İMPARATORLUĞU

2.1. Fenikeliler

Fenike¹⁶⁷ ismi Fenikeliler'in kendilerine verdikleri bir isim değildir.¹⁶⁸ Onlara bu adı veren Yunanlılar olmuştur. Yunanlılar¹⁶⁹ onların halkı için "Phoinikes" terimi ve yaşadıkları bölge içinde "Phoinike" terimini kullanmışlardır.¹⁷⁰ Sümer kralları ile Mısır firavunları ise onlara Fenikeliler değil Amurrular ve Amurlar adını vermişlerdir.¹⁷¹ Fenikeliler adı Homeros'a hatta belki daha da eskilere dek uzanmaktadır.¹⁷²

M.Ö. 12. yüzyıldan itibaren daha belirgin bir biçimde tarih sahnesine çıkan Fenikelilerin menşei tam olarak bilinmemektedir. Ancak önce¹⁷³ Filistin bölgesindeki yerli halk (Kenaniler) ile buraya göçen ilk Sami grupları¹⁷⁴ ve M.Ö.1200'den sonra da Ege göçleri ile gelenlerden bazılarının kaynaşması ile oluşan bir ırk oldukları tahmin edilmektedir.¹⁷⁵

Anlaşılan o ki ilk başta Filistin'de yaşayan¹⁷⁶ ve kendilerine Kenaniler denilen bu halkın büyük bir kısmı daha sonra M.Ö. 2000 başlarında¹⁷⁷ Lübnan Dağları¹⁷⁸ ile Akdeniz arasındaki dar bölgeye göç etmişlerdir ve Karmel Dağları ile Asi Irmağı arasındaki kıyı şeridinde yerleşerek birçok liman şehri kurmuşlardır. Böylece yaşadıkları coğrafyaya bağlı olarak Kenaniler iki ayrı kola ayrılmışlardır.

¹⁶⁷ Herodots, Tarih, Müntekim Ökmen (çev), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014, s.5

¹⁶⁸ Sabatino Moscati, The Phoenicians, London & New York I.B. Tauris Publishers, 2001, s. 18

¹⁶⁹ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s.180

¹⁷⁰ Moscati, The Phoenicians, s.17

¹⁷¹ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s.180

¹⁷² Moscati, The Phoenicians, s. 17

¹⁷³ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s.105

¹⁷⁴ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devletinin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1, 2012, s.38

¹⁷⁵ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s.105

¹⁷⁶ Mehmet Taplamaçoğlu, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara: Güneş Matbaacılık, 1966, s.19

¹⁷⁷ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s.105

¹⁷⁸ Levent Toksoy, *Amasya Tarihine Denizden Bakış*, İstanbul: Deniz Basımevi, 2009, s. 15

Filistin'de yaşayan Kenaniler bulundukları iklim ve arazinin de zorlaması ile ekip biçen hayat tarzını benimsemişlerdir. Sahildekiler ise gemicilik ve ticaret yolu seçmişlerdir. Ancak her iki grupta buradaki Sami gruplarla karışarak giderek Samileşmişlerdir.¹⁷⁹

Anlaşıldığı kadarıyla Sahil Kenanlar'ı buradan ayrıldıktan sonra Lübnan'dan ayrılan dağ zincirlerinin denizde meydana getirdikleri ince ve uzun burunlular boyunca sığınacak koylar aramış ve buralara yerleşmişlerdir. Bunlardan biri kuzeyinde, diğeri güneyinde bulunan iki koy erkenden karşılıklı iki ticaret merkezi olmuştur. Bunlardan kuzeydeki Sidon (Sayda) güneydeki Tir adaları ile tarih boyunca ünlerini muhafaza etmişlerdir. Bunlardan başka kuzeyden güneye doğru Arvad, Biblos Beyrut ve Akka diğeri önemli şehirler arasında yer almaktadır. Bunların her biri verimli bir vadinin bitiminde yer alan bir burun veya bir adacık üzerine inşa edilmiştir.

Fenikeliler, oturdukları bölgenin Akdeniz memleketleri ve Önasya ülkelerine yakın olması dolayısıyla erken dönemlerden itibaren yüksek kültürlerle karşı karşıya gelmişler ve kısa zamanda medeniyetin her alanında önemli gelişmeler göstermişlerdir.¹⁸⁰ Bilindiği gibi tarihte yazıyı ilk keşfeden kavim Sümerlerdir.¹⁸¹ Fakat dünya yazı tarihinde, halkın rahatlıkla öğrenebileceği en basit yazı sistemi olan¹⁸² tamamı sessiz 22 harften oluşan ilk alfabeyi Fenikeliler bulmuştur.¹⁸³

Fenike alfabesi¹⁸⁴ günümüz dünya milletlerinin büyük bir bölümü tarafından kullanılan Latin alfabesinin kökenini oluşturmaktadır. Bu yüzden denilebilir ki, Fenikeliler dünya medeniyet tarihine önemli katkıda bulunan eskiçağ kavimlerinden biridir. Fenikeliler'in asıl tarihi, ticaretlerinin ve sömürgelerinin tarihidir. Bu da üç devreye ayrılmıştır:

- 1- Sayda Devri
- 2- Sur (Tir) Devri
- 3- Kartaca Devri

¹⁷⁹ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s.105

¹⁸⁰ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s.180-181

¹⁸¹ Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, Muazzez İlmiye Çığ (çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. XVI

¹⁸² Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s. 193

¹⁸³ Cengiz Dönmez, *Tarihi Gerçekleriyle Harf İnkılâbı ve Kazanımları*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2009, s. 19

¹⁸⁴ Fuat Cenk Onat, *Çividen Mürekkebe: Hep Daha Fazlasını İstediler*, İstanbul: Cinius Yayınları, 2013, s. 317

Bu devirler sırasıyla kısaca ele alınacaktır.¹⁸⁵ Fakat tezin asıl konusu olan Kartaca Devrine geniş bir şekilde yer verilecektir.

2.1.1. Sayda (Sidon) Devri

Bulundukları noktanın avantajını iyi kullanan Fenikeliler ticaret ve ulaşım konularında kısa sürede ön plana çıkmalarına rağmen siyasi birlik ve varlık konusunda aynı başarıyı gösterememişlerdir. Nitekim ikinci bin başlarında rakip sitelere ayrılmanın da etkisiyle bölge Mısır egemenliğine girmiştir.¹⁸⁶ Mısırlılar kuzeydeki Hitit¹⁸⁷ tehlikesine karşı bölgeyi işgal etmişlerdir. Bu ilk dönemin belirgin sitesi Sayda (Sidon)'dır.

Saydalılar M.Ö. 2000 yılının ortalarında Doğu Akdeniz ticaretini ellerine geçirmişler, önce Mısır'dan Mezopotamya'ya ve doğuya giden ticareti ele geçirmiş, Mısır'ın mallarını gemilerle Sayda'ya, sonra karadan kervanlarla Fırat'a, Fırat'dan sallarla İran Körfezi'ne ulaştırmışlardır. Daha sonra da İran Körfezi yoluyla Hindistan'dan, kervanlarla iç Asya'ya, gemilerle Afrika kıyılarından gelen ve Sayda da toplanan malları Ege bölgesine de göndererek Doğu Akdeniz'deki ticari faaliyette de etkili olmuşlardır. Hatta ticareti kolaylaştırmak için Kıbrıs, Rodos, Taşoz adalarına koloniler kurup buralardaki bakır, demir ve altın madenlerini işlemişlerdir.¹⁸⁸ Girit'teki Miken¹⁸⁹ ve Yunanistan'daki Aka uygarlıkları ile ticari ilişkiler kurmuşlardır.

Bunca ticari etkinliğe rağmen bölgede siyasi etkinlik ve birlik kuramamalarının bir sonucu olarak Saydalılar ve bütün Fenike şehirleri önce Mısır egemenliğini tanımak zorunda kalmışlar sonra da Ege göçleri ile gelen kavimlerin saldırılarına

¹⁸⁵ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s.194

¹⁸⁶ Özçelik, , *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s.104

¹⁸⁷ Milattan Önce ikinci binyılın ikinci yarısında Anadolu'da merkezi bir siyasi güç oluşturmayı başarmış olan Hititlerin, bugün tam olarak tespit edilemeyen bir yönü kullanarak Anadolu'ya dışarıdan geldikleri genellikle kabul edilen bir görüştür. Hititler yerel Anadolu prensliklerini egemenlikleri altına alarak yaklaşık olarak M.Ö. 1600 yıllarında Hattuşa merkezli bir devlet kurmuş olarak karşımıza çıkarlar ve bu tarihleri izleyen süreçte Eski Yakındoğu'nun en önde gelen siyasi güçlerinden biri olmuşlardır. Fatma Sevinç, "Hitit Dininde Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Onunla Özdeş Tutulan Diğer Tanrıçalar", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1, 2008, s.176

¹⁸⁸ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s.104

¹⁸⁹ M.Ö. 1400-1200 yılları arasında Minoslar'dan aldığı kültürel miras ile Kıta Yunanistan ve Ege Adalarında hâkimiyet kurmuşlardır. Barış Gür, "Hititler, Mikenler ve Batı Anadolu'da Kültürel Etkileşim", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 1/ 2, 2012, s. 13

karşı koyamamışlardır. M.Ö. 1200 de ise Filistinler'in saldırılarına karşı koyamayan Sayda yakılıp yıkılırken bölgede Tır (Sur) şehri ön plana çıkmıştır.¹⁹⁰

2.1.2. Sur (Tir) Devri

Eski önemini yitiren Sayda'dan pek çok Saydalı göç ederek Sur kentine gelmiştir. Böylece Sur önder şehir rolünü Sayda'dan devralmış oldu. Gerçekten bu önder şehir olma rolü M.Ö. 6. yüzyıldan 5. yüzyıla kadar uzanan zaman dilimi içerisinde Sur kentini bütün Doğu'nun ve Akdeniz dünyasının en büyük ticaret merkezi haline getirmiştir. Fakat hemen belirtmek gerekir ki Saydalılar daha ziyade Doğu Akdeniz'e gittikleri halde Surlular bütün gayretlerini Batı Akdeniz, Kuzey Afrika ve İspanya kıyıları ile ticaret yapma noktasında yoğunlaştırmışlardır.

Surlular da Saydalılar gibi buralarda Yunanlılarla rekabet etmek zorunda kalmışlardır. Sicilya'da Yunan kolonileri yanında Fenike kolonileri de vardır.¹⁹¹ Daha sonra Kartacalılar'a geçecek olan Palermo kolonisi bunlardan biridir.¹⁹² Sur gemicileri Sardunya ve Balear adalarında yerleşmişler ve Gol sahillerinde ticaret merkezleri kurmuşlardır. Afrika'da Tunus sahillerinin de nüfuz eden Surlular, burada da Ütik ve sonra Kartaca şehirlerini inşa etmişlerdir.¹⁹³ Ayrıca tüm Akdeniz'i dolaşmışlar, hatta¹⁹⁴ Cebelitarık Boğazı'nı¹⁹⁵ bile aşarak uygun yerlerde koloniler kurmuşlardır.¹⁹⁶

Fenikelilerin ekonomik alanda bu denli güçlü olmalarına ve yayılmalarına rağmen siyasi hâkimiyet açısından durumları hayli gariptir. Çünkü ekonomik güç ve yayılmacılıklarının tersine kendi aralarında bile siyasi birlik oluşturmamışlardır. Bu yüzden gittikçe kuvvetlenen ve denize bir çıkış yolu arayan Asurluların¹⁹⁷ tehdidini

¹⁹⁰ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s.104

¹⁹¹ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s.104

¹⁹²Trudy Ring, Noelle Watson, Paul Schellinger, *Southern Europe International Dictionary of Historic Places*, U.S. A: Fitzroy Dearborn Publishers, 1995, s.515

¹⁹³ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 184-185

¹⁹⁴ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s. 104

¹⁹⁵ Septe Boğazı. Mehmed Niyazi, *Tarih Felsefesi*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 2008, s.89

¹⁹⁶ Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s. 104

¹⁹⁷ Asur, M.Ö. 2000 yıllarından 612 yılına kadar devam eden, ilk önce, Asur şehri ve çevresinde küçük bir devlet iken, birinci bin yılının ilk yarısında Mezopotamya, Elam, Suriye ve bir süre Mısır'ı da içi ne alan büyük bir imparatorluk olmuştur. Çivi yazılı belgelere göre Asur, üçüncü bin yılın ikinci yarısında Akkadlılar'ın, Subar, Kut ve III. Ur Hanedanı'nın politik ve kültür egemenliği altında kalmıştır. Adı geçen bölgede, bu eski halkla kaynaşan Sami'ler, yüzyıllarca süren Asur Devleti'ni kurmuşlardır. Asur tarihi genellikle: Eski Asur Çağı (M.Ö. 2000-1600), Orta Asur Çağı (M.Ö. 1500-1000) ve Yeni Asur Çağı (M.Ö. 1000-612) olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Hüseyin Sever, "Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 31/1.2, s. 421

duymamaya başlamışlardır. Önce M.Ö. 868'de daha sonra ise M.Ö. 750'lerden itibaren başta Sur, Sayda ve Arvat olmak üzere Fenike şehirleri Asurlular'a haraç ödemeye başlamışlardır. Asurlular Kenan ülkesini işgale kalkınca Sur ve Sayda Asur istilasına karşı birleştilerse de her ikisi ¹⁹⁸ Asarhaddon¹⁹⁹ tarafından yakılıp yıkılmaktan kurtulamamışlardır (M.Ö. 678-667).

Asur Devleti yıkılınca bir ara Mısır, sonra Babil etkisinde kalmışlar ve ancak aralıklarla bağımsız olabilmışlerdir²⁰⁰. Babil Devletinin yıkılmasından sonra²⁰¹ Pers hâkimiyeti ve Sur'un çöküşü başlamıştır. Siyasal bağımsızlığın kaybedildiği bu dönemde üstünlük yeniden Sayda'ya geçer ve Sayda bir Fenike konfederasyonu oluşturur. Bu birlik,²⁰² Perslerle²⁰³ işbirliği yapar ve Fenikeli tüccar ve gemiciler hâlâ önemlidir. Nitekim M.Ö. 480'de Persler Salamis Deniz Savaşı'nda²⁰⁴ Fenike donanmasına da el koyarak Yunanlılara karşı bu donanmayı kullanmışlardır. Daha sonra Fenike konfederasyonu Perslere karşı Yunanlıların tarafını tutan bir politikaya kayarak Pers egemenliğine karşı ayaklanmıştır.

¹⁹⁸ Özçelik, , *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s.105

¹⁹⁹ Asur kralı Asarhaddondon'un hükümdarlık dönemi M.Ö. 681-668 yılları arasında olup Assur-banipal'ın babası ve Sennacherib'in oğludur. Ernest A. Budge, *The History of Esharhaddon (Son of Sennacherib) King of Assyria B.C. 681-688*, London: Sallantyne Press, 1880, s.VII

²⁰⁰ Özçelik, , *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s.105

²⁰¹ Âdem Kapucu, *Birinci Meşrutiyetin İhaneti*, Konya: Milli Ülkü Yayınevi, 1976, s.10

²⁰² Özçelik, , *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s.105

²⁰³ Ahamenişler, yaşadıkları bölge olan Fars bölgesi nedeniyle Persler olarak anılmaktadır. Ahamenişler kültürel akrabalıkları olan Medlerle birlikte İran'a göç etmiş ve Medler'e bağlı bir federasyon olarak yönetilmişlerdir. Ahamenişlerin devlet haline gelmesi Kiros'un Medlere karşı ayaklanıp Med birliklerini çökertmesiyle başlamıştır. Kiros Med kralı Astyages'i devirerek, Persiya ve Medya kralı oldu. Kiros'un Med krallığını almasıyla başlayan süreç Babil'in fethiyle devam etmiştir. Babil halkının meşruiyetini kazanmak için Babil tanrısı olan Madruk'un vekili olduğunu söylemiştir. Kiros bu dönemde sürgünde olan toplumları yerlerine yeniden yollamıştır ki bunlardan bir grupta Yahudilerdir. Daha sonraki zamanlarda Yahudiler tarafından Kiros kutsal kitaplarında "Tanrının meshettiği insan" olarak anılacaktır. Kiros'tan sonra başa geçen kişi Kambises olmuştur. Bu dönemde Pers imparatorluğu genişleyerek Mısır'ı topraklarına katmıştır. Bu dönemde de fethedilen ülkenin geleneklerine saygı gösterilmiş ve Kambises Mısır'da Firavun geleneklerine göre taç giymiştir. Pers İmparatorluğu'nun en parlak dönemi Darius zamanıdır. Darius Pers İmparatorluğu'nda çıkan isyanı bastırarak başa geçmiştir ve Kralın Ahameniş soyundan gelmesi geleneği olduğu için, bu soydan geldiğini göstermek ve meşruiyet kazanma amacıyla Bisitun Yazıtını yaptırmıştır. Darius döneminde İmparatorluk bürokratik sistemi kurulmuş, Nil ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan kanal yaptırılmış ve İmparatorluk merkezi olarak Persepolis şehrini kurmuştur. Pers İmparatorluğu M.Ö. 331 yılında Büyük İskender tarafından yıkılmıştır İmparatorluğun yıkılmasının başlıca nedeni satraplıkların özerk olması ve imparatorluğun serbest şekildeki federasyon yapısı olmuştur. Hüseyin Sevinç, "Yunan'ın Çağdaşı Uygarlıklarda Toplumsal Gelişmeler, Siyasal ve Dinsel Düşünüş", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/32, ss.234-235

²⁰⁴ Salamis Deniz Savaşı M.Ö. 480 Eylül'ünde Perslilerin Yunanlılar karşısında büyük bozguna uğradığı savaştır. Salamis adası, Attika'nın güney batısında dar bir boğazla anakaradan ayrılan, Peiraieus'a (Pire) yakın bir adadır. Yunan mitolojisinde Aias'ın babası Telamon'un memleketidir. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.837

dayanmaktadır.²¹² Üstelik doğudaki Fenikeliler örneğinin aksine elimizde aynı coğrafi çevreden hiçbir kaynak bulunmamaktadır. İsrailîlilerin ya da Mezopotamyalıların tarih yazarlarına benzer bir tarih yazımı yoktur. Diğer taraftan Kartaca'nın Akdeniz dolaylarında belirli bir konuma sahip olması nedeniyle Batı ile ilgili klasik belgeler çok daha geniş kapsamlıdır. Yunan ve Latin yazarlarının dikkatleri daha çok Kartaca'yla Syrakusa ve son olarak da Kartaca ile Roma arasındaki savaşlar üzerine yoğunlaşmıştır.²¹³

Kartaca'nın kuruluş tarihinin saptanması oldukça güçtür. Klasik yazarlar kuruluş tarihinin M.Ö. 814-813 olduğuna dair²¹⁴ fikir birliği içerisindedirler. Öncelikle kentin daha eski bir Fenike yerleşmesinden mi gelişti yoksa yeni kurulmuş bir kent mi olduğu sorusunu ele almak gerekmektedir.

Dördüncü yüzyılda yaşamış Syrakusalı bir Yunanlı olan Philistos'a dek inen bir geleneğe göre Kartaca²¹⁵ Troya Savaşı'ndan²¹⁶ kısa bir süre önce iki Tyroslu, Azoros (ya da Zoros) ve Khalkedon tarafından kurulmuştur. Zoros'un Tyros'un ve Karkhedon'un da Kartaca'nın bozulmuş hali olduğu açıktır. “Yeni kent (Kart-hadaşt)” anlamına gelen Kartaca'ya daha önceden burada kurulmuş bir kent nedeniyle böyle denmiş olabileceği bir gerçek, ama “yeni” sözcüğünün anayurtla bağlantılı olması daha muhtemel görünmektedir. Yine de Fenikelilerin kenti zaten bildikleri bir yerde kurmuş olmaları da mümkündür.

Kartacalılar'ın Tyros'tan gelmiş oldukları inanılmaktadır. Kuruluş hikâyesine bakılırsa,²¹⁷ Tyros kralı Pygmalion'un²¹⁸ kız kardeşi Elissa,²¹⁹ Malkart rahibi ve çok

²¹² B. H. Warmington, *Carthage*, New York: Frederick A. Praeger Publish, 1960, s. 114

²¹³ Moscati, *Fenikeliler*, ss.161-162

²¹⁴ Lendering, *Roma: Mermer Şehir*, s.15

²¹⁵ Moscati, *Fenikeliler*, ss. 162-163

²¹⁶ Bugüne kadar anlatılmış bütün savaş hikâyelerinin en ünlü ve kalıcı olanıdır. Troya Savaşı'na dair bu antik çağ efsanesi, en kaba hatlarıyla, Troyalı prens Paris tarafından Troya'ya götürülen, güzelliği dillere destan olmuş bir Yunanlı asil kadını, Helene'yi geri almak için Yunan güçleri ittifakının Asya'daki Troya (veya İlyon) şehrini on yıl boyunca kuşatmasını anlatır. Savaş, en sonunda tanrı Poseidon'a yapılmış bir takdim süsü verilen çok büyük bir tahta atın içine en iyi adamlarını gizleyerek müstahkem şehre girmeyi başaran Yunanlılar veya o zamanki adlarıyla Akhalar tarafından kazanılmıştır. Kandırılan Troyalılar bu atı surların içine çektikten sonra, atın içine gizlenmiş Akhalar gece olunca dışarı çıktılar, şehri yağma edip ateşe verdiler ve bütün Troyalıları ya öldürdüler ya da köle yaptılar. Bugüne kadar anlatılmış en büyük savaş hikâyesi, yeni sınırlar çizmeyen, toprak kazandırmayan ve hiçbir davaya hizmet etmeyen bir savaşı yâd etmektedir. Bu savaş, ihtiyatlı bir şekilde, M.Ö. 1250 civarına tarihlenir. Caroline Alexander, *Akhilles'u Öldüren Savaş: İlyada'nın Gerçek Hikâyesi*, Semih Lim (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 21

²¹⁷ Moscati, *Fenikeliler*, s. 163

²¹⁸ I. Söylencesel Tyros kralı. Servetini ele geçireceği ümidiyle kız kardeşi Elissa'nın kocası Sykhaios'u (Lat. Sychaeus) öldürür. II. Söylencesel Kıbrıs kralı (Ovidius'a göre kendi yaptığı) güzel bir heykele âşık olur. O heykele benzer güzel bir karısı olması için Aphrodite'ye yakarır. Tanrıça daha çoğunu bağışlar,

zengin bir adam olan amcası Akharbas'la evlenmiştir. Pygmalion'un Akharbas'ı öldürmesi üzerine Elissa, katledilmiş kocasına sadık bir grupla birlikte tanrı Melkart'a biat ettikten sonra gizlice Kıbrıs'a kaçmıştır. Kıbrıs'ta Astarte yüksek rahibi kolonileştirdikleri topraklarda rahiplik hakkının kalıtım yoluyla kendi ailesi içerisinde kalması şartıyla ona katılmıştı. Fenike dininin devamının sağlanması için dini fuhşa yöneltecek seksen kızı da beraberinde götürmüşlerdir. Denizciler doğruca Kartaca'nın kurulacağı yere yelken açmışlardır.

Elissa yeterince büyük bir toprak elde edebilmek için bir öküz derisinin kaplayabileceği büyüklükte bir toprak için pazarlık etme hilesini başvurmuştur. Sonra deriyi çok ince şeritler halinde kesmiş ve Kartaca burun üzerinde yükselen tüm tepeyi bu şeritlerle sarmıştır. Öküz derisi öyküsü sonraki dönemlerin etimolojisinin ürünü olsa bile, yerleşimcilerin ilk hedefi korunaklı demir atma alanları sunduğunu bildikleri dağlık arazinin kontrolünü ele geçirmek olmuştur. Sürgünlerin topraklarına yerleşmelerine izin veren yerel kral Iarbas Elissa'ya âşık olmuştur²²⁰ ve kentin önde gelenlerinden birine, Elissa'nın kendisiyle evlenmemesi durumunda savaş açacağını söylemiştir.²²¹ Kocasının anısına sadık kalmak isteyen Elissa ise kendisini bir kurban ateşine atmıştır. Bunun üzerine tebaası tarafından tanrılaştırılmış ve kültü Kartaca'nın yıkılışına dek sürdürülmüştür.

Elissa'nın dokunaklı öyküsünün, efsanevi olduğu açıkça görülen bazı unsurları hariç, gerçeklik payı taşıması ve tarihsel olaylara dayanması da mümkün görünmektedir. Kartaca'nın İbiza'da bir koloni kurulana (M.Ö. 654-653) kadar olan tarihi konusunda hiçbir bilğimiz bulunmamaktadır. Ancak tarihsel durum, Kartaca'nın Batı'daki başlıca Fenike kenti haline geldiğini ve otoritesini tüm kolonilere dayattığını göstermektedir. Batı'nın bu dağınık Fenike dünyasının Kartaca himayesi altında birleşmesinin ardındaki temel güdünün kaynağı, Yunanlıların Akdeniz bölgesine nüfuz etmeleridir. Yunan tehlikesine karşı Kartacalı General Markhos M.Ö. 550 civarında harekete geçerek Sicilya'da Yunanlılara karşı bir zafer kazanmıştır ve adanın bir bölümüne boyun eğdirmiştir. Markhos bunun ardından Sardinya'ya geçmiştir, fakat yerel halk tarafından ağır bir bozguna uğratılmıştır. Bu

heykele can verir, böylece bir kadın yaratılmış olur, Pygmalion onunla evlenir. Çocukları paphos Kinyas'ın annesidir. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 793

²¹⁹ Gilbert and Collette Charles Piscart, *Daily Life in Carhage*, A.E.Foster(trans.), New York: The Macmillan Company, 1961, s. 17

²²⁰ Moscati: *Fenikeliler*, s. 163

²²¹ Alfred John, Church, Arthur Gilman, *The Story of Carthage*, New York: G.P. Putnam's Sons Published, 1889, s.6

yenilgi sonrası Kartaca'dan kovulur ve çok geçmeden yanındaki askerlerle birlikte Kartaca'yı işgal etmeyi başarmıştır. Ancak, tiranlık kurma teşebbüsüyle suçlanarak idam edilir. Yerini, Kartaca'yı üç kuşak boyunca yönetecek ve kentin gücünü arttıracak olan Magon hanedanının kurucusu, Magon almıştır. Bu ailenin en önemli üyeleri, Magon'nun oğulları Hamilcar ve Hasdrubal'dır.²²²

Kartacalılar M.Ö. 535 yılında Etrüskler'le birlik olarak Akdeniz ticaretine zarar veren²²³ Phokaialılar'a²²⁴ karşı kazandığı Alalia deniz zaferinden²²⁵ sonra da, yavaş yavaş Sardinya'da, Balear adalarında ve Güney İspanya'da nüfuz etmeye muvaffak olmuşlardır. Kartaca'nın önceleri tamamen iktisadi bir manzara gösteren bu yükselişi ve önderliği sonradan siyasi bir hâkimiyete dönmüştür ve böylece Kartaca, Batı Akdeniz'de deniz hâkimiyetine dayanan büyük bir ticaret devleti haline gelmiştir.

Eskiden kurulmuş Fenike kolonileri ile kendisinin kurduğu şehirler, anlaşmalarla Kartaca'ya bağlanmışlardır. Kuzey Afrika'da Tripolis'deki Leptis Magna'dan batıya doğru Atlantik sahilindeki Tingis (Tanca) ve Liksos'a kadar bütün şehirler Kartaca'nın eline geçmiştir. Güney İspanya sahilindeki Malaca ve Gades en önemli yerleri arasında bulunmaktadır. Korsika ve Sardinya'da iyi işleyen ticaret haneleri vardır. Sicilya'da Motye, Solus ve Lilybaeum (Lilybaion) gibi mevkiiler geniş planlar için istinat noktaları teşkil etmektedir. Bu şehirlerin etrafındaki sahalara sokulmak isteyen bütün yabancı ticaret teşebbüsler, zorla veya anlaşmalarla sistematik bir şekilde dışarı atılmış, Batı Akdeniz böylece bir Kartaca gölü haline gelmiştir. Cebelitarık boğazının, M.Ö. 6. yüzyıl sonundan itibaren, Hellenler'de dâhil, bütün yabancı gemilere kapalı oluşu, Kartaca ticaret devletinin kudretini açık bir şekilde göstermektedir.²²⁶

²²² Moscati: *Fenikeliler*, ss. 163-168

²²³ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 211

²²⁴ Lat. Phoacaea, Foça. Anadolu'da İonia Yunan yerleşimlerinin en kuzeyde olanıdır, Khios (Sakız) adasının biraz kuzeyinde kalır. İki Atinalının önderliğinde Phokis'ten (Orta Yunanistan'da bir devlet) gelen göçmenlerce kurulmuştur. Eşsiz iki limanı sayesinde kısa zamanda bir denizciler kenti olarak ünlenmiştir. Herodotos'a göre Phokaialılar Batı Akdeniz'in uç noktalarına yelken açan, Güney İspanya'da Tartessos'a uğrayan ilk Yunanlılardır. Phokaialılar M.Ö. 600 dolaylarında Massilia (Marsilya) kolonisini kurmuşlardır, bu koloni Yunanlılara güney Gallia yolunu açmıştır. Pers kralı Kyros M.Ö. 540'ta İonia'yı fethettiği zaman Phokaialıların çoğunluğu boyun eğmektense göç etmeyi yeğlemişler ve Güney İtalya'da, Lucania'da Elea'ya (Velia) yerleşmişlerdir. Phokia bir daha eski gönencesine kavuşmamıştır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 736

²²⁵ Richard Miles, *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, New York: Viking Penguin Publish, 2011, s.1749

²²⁶ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 211-212

2.1.3.1. Kartaca Devlet Yapısı

Kartaca devlet yapısı Doğu'daki Fenike siyasi örgütlenmesine özgü kent-devlet sistemi genel olarak Batı'da da sürmüştür en azından izlerini bırakmıştır. Kartaca gücünün doruk noktasındayken bile tam anlamıyla emperyalist bir güç olmamıştır. Batı'daki diğer Fenike kolonileri Kartaca'ya bağlı ve bağımlıysa bunun nedeni ilhak ya da doğrudan yönetim siyasetinden çok Kartaca'nın gücüdür. Çeşitli Akdeniz kolonilerinin vatandaşları hiçbir zaman Kartacalı olarak görülmemiştir; koloniler kendi paralarını basmıştır (Sicilya, İbiza, ve Cadiz); yönetimleri, bildiğimiz kadarıyla bağımsızdır.²²⁷ Fakat Kartaca devlet yapısı hakkında çok az şey biliyoruz. Yalnız şu muhakkak ki, Kartaca, servet esasına dayanan aristokrasinin iktidarı elinde tuttuğu bir cumhuriyettir.²²⁸ Devletin oligarşik düzende bir yönetim yapısı vardır ve sivil yönetim ile askeri güç birbirinden ayrılmıştır.²²⁹ Burada halkın biçimsel bir hükümlanlığı vardır; siyasi hâkimiyet zengin asillerin elindedir. Devletin başında, tıpkı Roma'daki consul'lere uyan iki hâkim (suffetim) bulunmaktadır. Fakat bunlar yalnız sivil iradeye bakmaktaydılar. Bu hâkimlerin memurluk süreleri birer senedir. Ancak, Roma'dakinin aksine bunlar arka arkaya birçok defalar seçilebilmektedir.

Roma'da olduğu gibi, Kartaca'da da, aristokratik unsuru temsil eden bir Senatus meclisi vardır. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren, içinde üç yüz klan reisinin bulunduğu bu meclis, bütün umumi işleri kontrol etmektedir ayrıca harbe ve sulha da karar verebilmektedir. Bunun içinden kurulmuş olan otuz kişilik bir komisyon da, kontrol vazifesiyle Suffetim'lere yardım etmekte ve böylece Senatus'un çok önemli bir icra organını teşkil etmektedir. Kartaca esas teşkilatında bundan sonra, demokratik unsuru teşkil eden halk meclisi gelmektedir. Üzerinde kanun fonksiyonu olan bu meclis, aynı zamanda, yüksek memurları ve generalleri seçmektedir. Ancak halk meclisi burada uzun zaman hiçbir kıymet kazanamamış ve ancak, siyasi ve askeri idareler arasında anlaşmazlıklar baş gösterdiği zaman önem kazanabilmiştir.²³⁰

Son olarak, Kartaca'nın büyük bir devletin temellerini attığına ve yerel bağımsızlık ilkesini akılcıca uyguladığına kuşku yoktur. Ancak tacir kökenli olması ve anayurt Fenike'den miras kalan tipik kent geleneği, bu temelleri geliştirerek güçlü bir imparatorluğa dönüştürmesini engellemiştir. Kartaca kolonileri boyunduruğu altına almış ve göreceli bağımsızlıklarına rağmen onlardan faydalanmıştır, ama

²²⁷ Moscati, *Fenikeliler*, s. 183

²²⁸ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 213

²²⁹ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, s.8

²³⁰ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 213

halklarına, büyük birleşik topluluk içerisinde daha iyi bir yaşam olanağı sağlayamamıştır. Bu nedenle devlet, refahın dorukta olduğu dönemde büyük oranda sağlam kalsa da, kriz döneminde hızla ve tamamen çözülmüştür.

2.1.3.2. Ekonomi ve Ticaret

Kartaca'nın ekonomik yaşamı, Fenike uygarlığının Batı'daki sürekliliği ve gelişimi konusunda mükemmel bir kılavuzdur. Doğu'daki Fenikeliler gibi Kartacalılar da kısıtlı bir alan içerisinde çalışıp bu alan içerisinde benzer ekonomik yapılar geliştirmiş olduklarından bu durum toprak konusunda bile geçerlidir. Fenikeliler'in ziraat yöntemlerini ithal mi ettikleri yoksa yurtlarında zaten mevcut olan yerel formları mı geliştirdiklerini anlamak kolay olmamaktadır. Ama genel olarak bakıldığında Doğu ile Batı arasındaki benzerliğin sürdüğü ve Fenike dünyasının iki yakası arasındaki en karakteristik bağlardan birini oluşturduğu görülür.

Kartaca toprakları konusundaysa bir ayırım yapılması gerekmektedir. Başkente yakın bölge doğrudan Pön yerleşimciler tarafından ekilip biçilmektedir. Buralar Kartacalıların, bağlarının, zeytinliklerinin, meyve bahçelerinin ve meralarının bulunduğu son derece verimli bölgelerdir. Bu bölgenin ötesine geçip iç bölgelere girildiğinde ise topraklarını ağır haraçlar ödemek pahasına ellerinde tutmuş olan²³¹ Libyalılar²³² tarafından ekilip biçilen topraklara gelinmektedir. Burada ağırlıklı olarak tahıl yetiştiriliyor ve bir kısmı da Kartaca'ya gönderilmektedir. Irgatlık ise genellikle kölelere yaptırılmaktadır.²³³

Fenikeli yerleşimciler bağ ve zeytin ekimine özellikle özen göstermişlerdir. Bol miktarda yetiştirdikleri üzümlerden şarap yapmayı, zeytinlerden yağ çıkartmayı

²³¹Moscatti, *Fenikeliler*, ss. 188-238

²³²Libya adı Müslüman olmadan çok önceden itibaren ilk defa Yunanlılar tarafından bölge için kullanılan adlardan biri olmakla beraber, esas itibarıyla "Trablus" veya "Trablus ve Bengâzî" kullanılmıştır. Libya adı da kullanıldığında, günümüzdeki gibi ülkenin tamamı için değil, batısını teşkil eden Trablus bölgesinin adı olarak kullanılmıştır. Libya adının, bölgenin ilk yerleşimcilerinden Berberî Levâte kabilesinin adının değişiminden geldiği tahmin edilmektedir. Libya'nın ilk yerli ahâlisi olan Lîbîler hakkında yeterli bilgi bulunmamakla beraber, bunların Berberî Levâte'nin atası olduğu ileri sürülmektedir. Batıda yer alan Trablus, bölgeye ticarî amaçla gelen Fenikeliler tarafından kurulmuş ve bölge M.Ö. V. yüzyılda Kartaca'ya bağlanmıştır. Bingazi ise M.Ö. 630 yılında bölgeye gelen Yunanlılar tarafından kurulan antik Siren şehrinin kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Tarih içinde ülkenin doğusu Mısır ile batısı ise Tunus ile ilişki içinde olmuştur. M.Ö. 146'da Romalılar Kartaca'yı yıkarak tüm Kuzey Afrika'yı ele geçirmişlerdir. İzleyen yüzyıllarda bölge önemli gelişmeler yaşadıysa da uzun süren Berberî saldırılarıyla zayıflayarak 430'da Vandalların işgaline uğramıştır. Ayrıca ülkenin fakirleşmesi Bizanslıların işgalini ve hâkimiyetini kolaylaştırdığı görülmektedir (535). Nurettin Ceviz, *"Libya Tarihine Kısa Bir Bakış"*, Ortadoğu Analiz Dergisi, 3/27, (Mart) 2011, s. 81

²³³ Moscatti, *Fenikeliler*, ss. 188-238

da bilmekteydiler. Romalıların, Kartaca şaraplarına düşkün oldukları kaynaklarda aktarılmaktadır. Ulaştırma işini ise iki tekerlekli arabalar kullanarak yapmaktaydılar.²³⁴ Asur kabartmalarında bu arabaların örneklerini görmek mümkündür.²³⁵

Kartaca’da hayvancılığın da yaygın bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Özellikle de at, öküz, koyun ve keçi yetiştiriciliği yapılmıştır. Aslında, hayvancılık en çok tarım alanlarının sınırlarında yaşayan göçebeler arasında yaygındır ve Kartaca kuşkusuz onlarla iş birliği yapmış, kurak mevsimlerde Kartaca topraklarına girmelerine izin vermiş ve bunun karşılığında da hayvanlardan yararlanmıştır. Bu hayvanlar Pön sikkelerinde zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Kümes hayvaları ise özellikle stellerde sık sık tasvir edilmiş olan horoz, tavuk, güvercin ve kumrular ile karşılaşmaktadır. Aynı zamanda Kartacalılar yalnızca savaşlarda olsa da fillerden de faydalanmıştır.²³⁶ Fakat devenin Kartaca kaynaklarında bahsi geçmemekte ve sadece Kuzey Afrika kıyılarında ticaret kervanlarında kullanılmıştır.²³⁷

Kartaca ekonomisinde ticaretinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Kartaca ticareti, Fenike kentlerinde başlatılan siyaseti Akdeniz düzeyinde de sürdürmüş, geliştirmiş ve yerleştirmiştir. Kartaca tipi tacirle ilgili bazı anekdotlar vardır: becerikli, kurnaz ve ilkesiz olan Kartacalı tacir görünüşe bakılırsa, daha yakın tarihlerin “Levanten”inin doğal atasıdır.

Maden yollarını bulup kullanma Kartaca’nın temel ilkesidir ve hatta kökenidir diyebiliriz. Onlar önemli maden yerlerini keşfederek bunları işleyerek satmışlardır.²³⁸ Zaten Kartaca kendisi İspanya ve Corsica’da zengin maden yataklarına sahiptir. Bunların en zenginleri Yeni Kartaca’nın komşularındadır.²³⁹ Bu madenler arasında gümüş, altın²⁴⁰ ve kalayın önemli bir yeri vardır. Fakat bu ticaret merkezleri ve ulaşımın korunması için sürekli savaşılmaması gerekmektedir. Savaş

²³⁴ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, s.190

²³⁵ Selim Pullu, “Antikçağ’da Zırhlı Savaş Makineleri Asur Ordusunda Tank”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2, 2008, s.167

²³⁶ Moscati, *Fenikeliler*, ss. 240-241

²³⁷ Murat Baskıcı, “Evcilleştirme Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53/ 1-4, (Ocak-Aralık) 1998, s. 88

²³⁸ Moscati, *Fenikeliler*, ss. 240-241

²³⁹ Church, Gilman, *The Story of Carthage*, s. 117

²⁴⁰ Reginald Bosworth Smith, *Carthage and Carthaginians*, y.y. :Longmans, Green and Company, 1878, s. 27

sürekli olarak ticari hak ve şartların tanımlanması amaçlı diplomasiyle kontrol altında tutulmuştur.

Kartaca ticareti gibi titiz bir örgütlenmeyle ilgili tek şaşırtıcı olgu, para basımındaki gecikmedir. Para basımına Sicilya’da beşinci yüzyılda ve Kartaca’da da dördüncü yüzyıldan önce başlanmamıştır. Pön yerleşimcilerin yelken açtıkları toprakların çoğunda ticari faaliyetlerin geriliği ve ilkelliği nedeniyle para kabul edilmeyeceği bir gerçek olsa da, para basımındaki gecikmenin Kartaca ticaretinin gerilemesinde önemli bir rol oynadığına kuşku yoktur.²⁴¹ Bununla beraber şunu da belirtmek gerekir ki, bugünkü kâğıt paranın proto tipi sayılabilecek olan deri parayı, icat edip kullanan bu ticaret devletidir.

Kartaca, Fenike geleneği sürdürerek mor boyalı kumaşlar, halı, mücevherler ve küçük süs eşyaları, tılsım, bezemeli devekuşu yumurtası, cam, silah ve madeni kap kacak, çanak çömlek ve parfüm ihraç etmiştir. Kartaca ayrıca sık sık diğer ulusların ticari malları için aracılık işlevi de üstlenmiştir. Böylece, Yunan objeleri Kartacalı tacirler aracılığıyla Batı’ya ulaşmaktadır; ayrıca mezar objeleri arasında bulunan Mısırlı malzemeler gibi yabancı malzemelere de Kartaca’da sık sık rastlanmıştır. Bu da Yunanistan’dan ve daha da geniş çaplı olmak üzere Mısır’dan yoğun ithalat yapıldığını göstermektedir.²⁴²

Kartaca ticari yayılmasını genişletmek amacıyla keşifler tarihinin önemli bir bölümünü oluşturan bir dizi uzun yolculuk düzenlenmiştir. Bu yolculuklar aynı zamanda, Fenikelilerin M.Ö. 600 civarında²⁴³ Firavun Neko’nun (609-593)²⁴⁴ buyruğuyla Afrika’nın etrafını dolaşmasıyla başlattıkları bir siyasetin sonucudur. Bu seferler arasından Himilko (M.Ö. 450)²⁴⁵ ve Hannon’un²⁴⁶ ki (M.Ö. 425) hakkında geniş bilgiler mevcuttur.

²⁴¹ Moscati, *Fenikeliler*, ss. 241- 245

²⁴² Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.214

²⁴³ Moscati, *Fenikeliler*, ss. 241- 245

²⁴⁴ Ali Osman Kurt, *Erken Dönem Yahudi Tarihi: (Yahudiliğin Mimarı Ezra)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.26

²⁴⁵ Moscati, *Fenikeliler*, ss. 241- 245

²⁴⁶ Hannon’un Kartaca’dan başlayarak yaklaşık olarak 35 gün sürdürmüş olduğu düşünülen bu keşif ve kolonizasyon hareketi çeşitli doğal felaket-hadiseler ve de erzak sıkıntısı gibi engeller sebebiyle sonuçlanamamış, yolculuk yarıda kesilmek suretiyle başlangıç noktası olan Kartaca’ya geri dönüş yapılmıştır. Kartaca’ya dönüşün ardından Hannon liderliğindeki Kartacalılar yolculukları süresince kendi dillerinde yazdıkları seyir günlüklerini bir araya getirerek Kartaca kentindeki Fenike’de tapınağı bulunan ve aynı zamanda da Kartaca’nın baş tanrısı olan Ba’al Hammon’a adakta bulunmak istemişlerdir. Bu istek sonucunda da sefer günlüklerini ihtiva eden kayıtları adak ifadeleri içeren levhalar halinde yazıya geçirerek tapınak sunusunda bulunmuşlardır. Bu tabletler/levhalar daha sonradan, muhtemelen M.Ö. IV. yüzyılda özetlenerek Hellence’ye çevrilmişler ve bu suretteki

2.1.3.3. Din

Kartaca uygarlığında din önemli bir yere sahiptir başlıca unsuru olan kurban her türlü sanatsal üretimde, tapınaklarda, mezarlarda, stellerde, lahitlerde heykelcikler de ve tılsımlar da karşımıza çıkmaktadır. Binlerce adak steli ve büyü inancına özgü çok sayıda küçük obje, dinsel duyguların tüm halk seviyelerinde görüldüğünün kanıtıdır. Kartaca’da yoğun bir dini yaşam sürdürüldüğünü gösteren çok sayıda kanıt bulunmasına karşın inançlarla ilgili belgeleme azdır; mitoloji ile ilgili ise neredeyse hiç bilgimiz yoktur. Bu durumun nedeni elimizdeki kaynaklardır. Öncelikle yazıtlarda bize pek çok tanrı adı verilir ve başlıca tanrıların adları binlerce kez yinelenir ama tanrıların özellikleri ve işlevleri konusunda pek az şey söylenir ve yalnızca zaman zaman kurbanlar hakkında bilgiler verilmektedir.

Doğu Fenike’de de olduğu gibi adın özel bir ad mı yoksa tanrının unvanı mı olduğu kuşkuludur (örneğin, Baal ve Milk). Hem Pön yazıtlarında hem de Yunanca ve Latince adaptasyonlar da karşımıza çıkan tanrı adlarından türemiş çok sayıdaki ad, tanrıların adlarını saptamamıza ve genel tanrı kavramı hakkında bir bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır.” Eşmun’un kulu” Abdeşmun, “Baal’ın yargıladığı” Şafatbaal gibi örneklerle bu sayede erişilmektedir. Kimi adlar ailevi ya da duygusal bağlara işaret etmektedir. “Milk’in kardeşi” Himilk, “Baal’ın kızı” Batbaal, “Baal’ın sevdiği” Arişatbaal vb.

Kartaca tanrıları hakkında bir diğer bilgi kaynağı da klasik tanrılarla özdeşleştirilmeleri sayesinde kimi karakteristik özellikleri belirginleştirilmiş olan Yunan ve Latin karşılıklarıdır.²⁴⁷ Baal Hammon’un Kronos ve Satürn’le,²⁴⁸ Tanit’in²⁴⁹ Grek’teki Hero ve Roma’daki Iuno’yla²⁵⁰ Melkart’ın Heraklos’la özdeşleştirildiği görülmektedir. Dolayısıyla Kuzey Afrika’daki Kartaca ve Pön dinini anlamanızı sağlayacak malzemelerin görünüşte bol olmakla birlikte aslında son derece kısıtlı olduğu gözlenmektedir. Tanrı adları, tanrı kavramı ve belli kült formları hakkında kimi bilgilere ulaşılabilmektedir. Fakat tanrılar arasındaki ilişkiler,

halleriyle günümüze ulaşabilmişlerdir. Erkan Kurul, “Kartacalı Hannon ve Batı Afrika Kıyılarına Seyrüsefer”, *Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, c. I, 2015, ss. 239-240

²⁴⁷ Moscati, *Fenikeliler*, s. 191

²⁴⁸ John Donnelly Fage, *The Cambridge History of Africa*, Cambridge: Cambridge University Press, 1978, s.203

²⁴⁹ Bereket tanrıçası Karen Tate, *Sacred Places of Goddess: 108 Destinations*, San Francisco: Consortium Collective Consciousness Publish, 2006, s.137

²⁵⁰ Tate, *Sacred Places of Goddess: 108 Destinations*, s.137

tanrıların işlevleri ya da mitoloji konusunda aynı durum geçerli değildir.²⁵¹ Kartaca'da Tanit ve Baal Hammon en önemli²⁵² tanrılar arasında olsa dahi yegâne tanrılar değildir. Tyros'un önde gelen tanrısı olan Melkart'ta da burada tapınılmaktadır. Diğer tanrılardan ise ender olarak söz edilmektedir.

Kartaca'da diğer törenler konusunda kanıt bulunmamasına karşın kurban konusunda bol olması kurbanın, dini yaşamın vicdanın yegâne ifadesi olmasa bile herhalde ağırlıklı bir parçası olduğunu göstermektedir. Genel olarak kurbanın diğer dini formlara baskın olması gibi, insan kurbanı da diğer kurban formlarına baskındır. Kartaca limanlarının biraz batısındaki Tanit bölgesinde adak stelleriyle birlikte binlerce urna bulunmuştur. Burada bir tofet'in,²⁵³ yani çocukların kurban edildiği²⁵⁴ bir tapınağın bulunduğu yönünde arkeolojik kanıtlar bulunmaktadır. Çocuk kurbanı en karakteristik ve yaygın kurban olsa da, yegâne kurban türü değildir. Yetişkinlerinde kurban edildiğini gösteren açık işaretler bulunmaktadır.

Ölülere mezarlarında eşlik eden adak hediyeleri, Kartaca'da öteki dünya inancının var olduğuna dair bir kaynaktır. Ama bu inancın unsurları tam olarak bilinmemektedir. Mezar objeleri arasında tılsımların baskınlığından da anlaşıldığı gibi öteki dünya kavramında büyü önemli bir yere sahiptir. En yaygın yol ise gömmedir. Ama ölünün yakılması uygulaması da başlangıçta sanıldığı gibi yalnızca geç evrelerde değil, aynı zamanda erken dönemlerde de görülmektedir.

2.1.3.4. Dil ve Yazı

Pön dünyasının yazı ve dili Fenike kültürünün Doğu'dan Batı'ya naklindeki sürekliliğini ve gelişimine dair ilgi çekici bir kanıttır. İncelememize yazıyla başlarsak geniş ve büyük işaretleri ile açıkça Fenikeli olan arkaik bir tipin tüm erken dönem boyunca ve özellikle de adalarda varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz. Tanımlamış olduğumuz yazı Kartaca'nın ve Pön imparatorluğunun M.Ö. 146'ya dek resmi yazı olan uzun ve hafif karakterleriyle gerçek Pön yazısının gelişmesi de bununla paralel olarak görülmektedir. Bu tarihten sonra kısa bir süre için Afrikalı hükümdarların anıt yazılarında devam etmiştir ve ender olarak sikkelerde karşımıza çıkmaktadır. Ama genel olarak bakıldığında yerini Yeni-Pön yazısına bıraktığı anlaşılmaktadır.²⁵⁵

²⁵¹ Moscati, *Fenikeliler*, ss. 191-192

²⁵² Church, Gilman, *The Story of Carthage*, ss. 109-113

²⁵³ Moscati, *Fenikeliler*, ss. 191-192

²⁵⁴ Gleen E. Markoe, *Peoples of The Past Phoenicians*, California: University of California, 2000, s. 136

²⁵⁵ Moscati, *Fenikeliler*, s. 250

Pön dilinin²⁵⁶ yazılı türevi olduğunu ve karakteristik özelliğinin de pek çok harfin formunda önemli bir evrim ve çoğunlukla karmaşa yaratan olduğunu görmekteyiz.

Yazı gibi Pön dili de Fenikece'nin devamıdır. İki dil arasındaki farklılıklar asgari düzeydedir. Resmi dilin yanı sıra farkların arttığı bir halk dili de vardır ve sonraki resmi metinlerde, antik metinlerden farklı kimi yeni bağımsız özellikleri görülmektedir. Her iki durumda da dil temelde içsel hatlar üzerinden gelişmiş olduğu görülür. Pön dilinde yutak ve gırtlak dizelerinde aşamalı bir zayıflama ve ardından bir kriz görülür. Resmi metinlerde çoğunlukla tarihsel yazımın izlenmesine karşın halk yazıtlarında her iki dizeden ünsüzlerin azaltılması eğiliminin ve sonraları da artık fark edilebilir olmayan bir gelişime işaret eden serbest bir grafiksek değiş tokuşun ya da düşün izleri görülür.

Sonuç olarak yazı ve dil, bize Fenike geleneğinin yayıldığı ve zamanın geçmesine rağmen içerisinde varlığını sürdürdüğü bir kültürün önemli yönleri olarak görülmektedir. Fenike-Pön birliği ve sürekliliği konusunda temel bir kılavuzdur.²⁵⁷

²⁵⁶ Fage, *The Cambridge History of Africa*, s. 132

²⁵⁷ Moscati, *Fenikeliler*, ss. 248-251

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARTACA (PÖN) SAVAŞLARI

3.1. I. Kartaca (Pön) Savaşı (M.Ö. 264-241)

Bugün Tunus sınırları içinde kalan Kartaca eski bir Fenike kolonisi olup M.Ö. 6. yüzyıl sonlarından beri Roma ile iyi ilişkiler içinde olan²⁵⁸ oligarşik yapıda bir kent devletidir.²⁵⁹ Romalılar Kartacalıları Punlar olarak adlandırılmaktadır. Kartacalıların zamanla büyüyüp güçlenerek özellikle ticaret alanında Akdeniz'de etkisini hissettirmeye başlaması Roma'nın da dikkatinden kaçmamıştır. Romalıların Güney İtalya'da egemenlik kurma girişimleri buralarda kolonileri bulunan Kartacalıları rahatsız etmiş iki devletin siyasal ve ekonomik çıkarları da zedelendiği için karşı karşıya gelmeleri kaçınılmaz olmuştur.²⁶⁰

Savaş tanrısı Mars'ın Osk dilindeki adından sonra kendilerine Mamertine²⁶¹ diyen bir grup İtalyan paralı askeri, Sicilya²⁶² ve İtalya arasındaki boğaza hâkim konumdaki Messana²⁶³ kentini ele geçirmiştir. M.Ö.265'te²⁶⁴ Syracusae²⁶⁵

²⁵⁸ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 199

²⁵⁹ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.468

²⁶⁰ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, ss. 199-200

²⁶¹ Campania kökenli, İtalyan paralı askerleri, Tiran Agathokles kendi adına Kartaca'ya karşı çarpışmaları için tuttuğu paralı askerleridir. Daha sonra Syrakusai yerleştirilmişlerdir. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.580

²⁶² Akdeniz'in en büyük adası olup denizin tam ortasına denk gelen Sicilya Adası, Messina Boğazı tarafından İtalya'dan ayrılmıştır, buna rağmen İtalya Yarımadası'nın coğrafi bir uzantısı hükmünde olmuştur. Sicilya, coğrafi konumu nedeniyle tarihin en eski devirlerinden beri dünya tarihinin büyük hadiselerinden nasibini almış; Finikeliler, Grekler, Romalılar ve Müslümanların savaş sahası haline gelmiştir. Tahir Sevinç, "Osmanlı-Sicilya ilişkileri ve Cizye Muhasebecisi Hüseyin Efendi'nin Sicilya Elçiliği (1740-1742)" *History Studies*, 5/2, 2013, s.411

²⁶³ (çağdaş Messina), Sicilya'nın kuzeydoğu ucunda, İtalya çizmesinin burnu karşısında bir kent. Euboialı yerleşimcilerce Zankle adıyla M.Ö. 730 dolaylarında kurulmuştur. (Zankle M.Ö. 648'de Sicilya'nın kuzey kıyısında Himera yerleşmesini kurdu.) Kent sonradan Peloponnesos'taki Messenia'dan (Ayrıca bkz. Messenia; M. C. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.598) göç almıştır, gelen göçmenler Zankle adını Messena olarak değiştirmiştir. Dor lehçesine özgü Messena adı M.Ö. 5. Yüzyılın ilk yarısından itibaren kullanılmıştır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.598.

²⁶⁴ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2005, s.371

hükümdarı II. Hieron²⁶⁶ onları oradan çıkarmaya çalışmış, bazıları Kartaca'dan yardım almayı düşünürken bazıları Roma'dan yardım almayı düşünmüştür. Fakat Roma senatosu, müdahale etmekte hevesli değildir. Çünkü daha önce bir Yunan kentini zapt eden bir grup Roma vatandaşı kınamıştır, Şimdi de Mamertileri desteklemek tutarsızlık olacağını düşünmektedirler. Diğer taraftan Kartacalılar'ın Messena'yı ele geçirmeleri açıkça Roma'nın boğazdaki denetimini tehdit etmek demektir. Tartışmalar halk meclisine taşınır; Roma'ya yönelik tehdidi ve yağma umudunu vurgulayan konsüllerin konuşmalarının ardından devleti harekete geçmek zorunda bırakan meclis olmuştur.²⁶⁷ İki güç de çağrıya olumlu yanıt verir, ancak Romalılar Mamertinlere yardım için Messana'ya vardıklarında Kartacalıların müttefikleri Syrakusaililer ile birlikte kente gelmiş olduklarını ve Sicilya'yı kontrol altına aldıklarını görmüşlerdir.²⁶⁸ Böylece yirmi üç yıl sürecek olan I. Pön Savaşı (Kartaca) (M.Ö. 264-241) başlamıştır.²⁶⁹

Bu süreçte artık Akdeniz'in batısındaki karasularının kıta sahanlığı için iki baskın kuvvet bulunmaktadır ve denizlerdeki bu hâkimiyet meselesi ya güçler arasında eşit bir biçimde paylaşılarak anlaşmayla çözülecek ya da rakiplerden biri diğerini egale edinceye kadar devam edecektir.

M.Ö. III. yüzyılın başlarında henüz uygulamaya geçirmiş olduğu denizcilik faaliyetleri genelinde denizlerde gittikçe güç ve otorite kazanmaya başlayan Roma ve yaklaşık beş yüzyıllık gemicilik tecrübesine sahip olan Kartaca donanmalarının Akdeniz hâkimiyeti odaklı ilk karşılaşması (I. Kartaca Savaşı kapsamında) M.Ö. 260 yılında Sicilya açıklarındaki Mylae karasularında gerçekleşmiştir.²⁷⁰ Savaş M.Ö. 259' Roma'nın zaferiyle sonuçlanmış²⁷¹ ve bu tarihle birlikte Roma Sicilya Adası'nın kuzey kıyıları açıklarındaki ilk karasuyu ve kıta sahanlığı hâkimiyet alanını ilan etmiştir. Dört yıl sonra, M.Ö. 256'da Sicilya'nın güney kıyısındaki Eknemos Burnu açıklarında gerçekleşen ve antikçağ tarihinde bilinen en kalabalık

²⁶⁵ (Yun. Syrakusaii, Lat. Syracusae), Sicilya'nın güneydoğu kıyısında bir Korinthos kolonisi, M.Ö. 773'te Arkhias adlı birinin önderliğinde kurulmuştur. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.900

²⁶⁶ Hüseyin Üreten, Neşredilmiş Yazıtlar Işığında Helenistik Dönem'de Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri, *Anakara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları*, 2010, s.116

²⁶⁷ Bu deniz aşırı Roma emperyalizmasının doğuşunu göstermektedir. Çünkü Roma böylece İtalya politikasından çıkmış, Akdeniz politikasına girmiştir. Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.217

²⁶⁸ Tekin, Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, s. 200

²⁶⁹ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, s. 12

²⁷⁰ Erkan Kurul, "Kartacalı Hannon ve Batı Afrika Kıyılarına Seyrüsefer", s.232

²⁷¹ Dexter Hoyos, *A Companion to Punic Wars*, John Wiley & Sons Ltd Published, 2015, s. 173

asker nüfusuna sahip donanmaların karşı karşıya geldiği diğer bir deniz muharebesi de Roma'nın üstünlüğüyle sonuçlanmıştır.²⁷²

Harp sahasının süratle genişlemesi, harbin hedefini açıkça göstermiştir. Messena meselesi burada sanki bir bahane olmuş ve Roma Sicilya'yı sistematik bir şekilde fethetmeye başlamıştır. Romalıların Syracusae şehri istikametinde ilerlemeleri Hieron'nun müttefiki Kartaca'yı feda etmesini ve Roma ile sulh yapmasını sonuçlandırmıştır. Hieron Roma tarafına geçen cemaatlerden vazgeçmiş; esirleri iade etmiştir; yüz talanton'luk²⁷³ harp tazminatı vermiş ve Roma ile dostluk ve ittifak antlaşması yapmıştır (M.Ö.263). Bu suretle Batı Akdeniz'de asırlarca büyük devletler sırasında bulunmuş birkaç defa bunların en kuvvetlisi olmuş olan Syracusae Roma'ya bağlı bir devlet olmuştur bu tabiatıyla Roma'nın Sicilya'daki vaziyetini epeyce düzeltecek bir olaydır.²⁷⁴

Roma, Sicilya'da kesin sonuca ulaşamayınca Afrika'ya²⁷⁵ konsül Regulus²⁷⁶ komutasında bir ordu göndermiştir. Başlangıçta birkaç zaferden sonra Romalılar yenilmiş ve elinde gücü erimiş bir ordu kalan Regulus tutsak düşmüştür (M.Ö.255). Romalılar donanmalarının büyük bir kısmını fırtınada kaybetmişler ve ardından üst üste bozguna uğrayınca olanca güçleriyle Sicilya'ya odaklanmışlardır. Sicilya'da M.Ö. 247'den itibaren Hannibal'ın babası büyük komutan²⁷⁷ Hamilkar Barca²⁷⁸ ile karşı karşıya gelmişlerdir. Birbirini izleyen kısır çatışmalar ardından yeni bir donanma denize indirmişler ve C. Lutatius Catulus'un komutasında Kartacalıları²⁷⁹

²⁷² Kurul, "Kartacalı Hannon ve Batı Afrika Kıyılarına Seyrüsefer", s.232

²⁷³ Para birimleri doğal ürünleri ve kişinin bedensel gücünü temel alır, dolayısıyla bir talanton bir adamın taşıyabileceği yükü simgelemektedir. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 16

²⁷⁴ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 218

²⁷⁵ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.773

²⁷⁶ Regulus, Marcus Atilius, M.Ö. 265 ve 256 konsülü. M.Ö. 256'da I. Pön savaşını yöneten komutandır. Kartacalıları tutsak düşmüş ve tutsaklığı sırasında ölmüştür. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 773

²⁷⁷ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 773

²⁷⁸ Kartacalı komutan, genç yaşına karşın M.Ö. 247'de Kartaca'nın Roma'yla çarpıştığı I. Pön Savaşı'nda Sicilya'daki Kartaca güçleri komutanlığına atanmıştır. Ailesi hakkında hiçbir bilgi yoktur Sicilya'nın kuzey kıyısında düşman topraklarının tam ortasında bulunan Herkte'yi ele geçirmiştir. Üç yıl boyunca burada varlığını korumuş ve bu arada Cumae'ye kadar İtalya kıyılarını yağmalamıştır. M.Ö. 244'de birden bire oradan ayrılmış ve Eryks dağı eteğindeki Drepanum kentini almıştır, iki yıl daha buradan Romalıları meydan okumuştur. Kartaca donanmasının M.Ö. 241'de Aegates Insulae açıklarında yenilmesi ardından Romanlarla barış koşullarını görüşmüştür ve komutanlık görevini bırakmıştır. Paralı askerlerin çıkardığı bir ayaklanmayı çok fazla kan dökerek bastırmış, ondan sonra genç yaştaki oğlu Hannibal ile birlikte M.Ö. 237'de İspanya'ya gönderilmiştir. M.Ö. 229'da İspanya'da bir kent kuşatması sırasında boğularak ölmüştür. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü* s. 360

²⁷⁹ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 773

Aegates Insulae²⁸⁰ açıklarında²⁸¹ yenilgiye uğratarak anlaşılmaya zorlanmışlardır (M.Ö.242). Yapılan antlaşmaya göre,²⁸² Kartaca Sicilya'yı tamamen boşaltmış ve bu ada ile İtalya arasındaki tüm adalar İtalya'nın eline geçmiştir. Ayrıca Kartaca Romalı esirleri fidye almaksızın serbest bırakmıştır ve 3200 talanton'luk tazminat ödemek zorunda kalmıştır.²⁸³

Bu zafer İtalya dışında ayak basacak sağlam bir yer edinen ve hızla gelişen deniz geleneğiyle Roma'nın ne denli dirençli ve kararlı bir güç olduğunu göstermiştir. Üç yıl içinde Roma Sardinya ve Korsika'yı Kartacalılar'dan almak için Kartacalı paralı askerlerin de karıştığı bir isyanın nimetlerini toplamıştır. Denizaşırı topraklara sahip olmak kenti yeni bir güç odağı olarak tanıtmıştır. Bu toprakları Kartacalılar'ın saldırılarına karşı korumak ve her adada bu niyetle birlikler bırakmak muhtemelen Roma için öncelikli amaç olmuştur. Fakat bir yerden sonra Roma bölgesel vergilendirme sistemlerinin önemini de fark etmiş olmalı ki en azından semeresini toplayabilmesi için Sicilya'da en eski yönetim biçimi bilinmektedir. Fakat M.Ö. 227'den sonra Roma'da yıllık olarak seçilen praetor sayısı dörde çıkarılmıştır ve bunların ikisi, biri Sicilya'yı diğeri Sardinya ve Korsika'ya olmak üzere vali olarak atanmıştır. Senatonun zaten Roma'ya ait topraklara yetkileri tanımlanmış²⁸⁴ magistrata²⁸⁵ atama geleneği vardır. Denizaşırı bir yere yollanan magistrata benzer şekilde muhtemelen vergi toplayacağı ya da bölgeyi savunacağı belirli bir province verilmiştir. Province kelimesi yavaş yavaş magistratın yapması beklenen görevden ziyade tam da belirli bir bölgeye gönderme yapan bir sözcük haline gelmiştir.²⁸⁶

Böylece Roma'nın ilk eyaleti İtalya 'da değil Sicilya adasında kurulmuştur. İtalya yarımadasının hiçbir bölgesi hiçbir zaman bir Roma eyaleti olarak düzenlenmemiştir. Başka bir ifadeyle I. Pön Savaşı sonrasına kadar Roma Cumhuriyeti'nin egemenlik politikasında eyaletlere yer yoktur. İlk iki Roma eyaleti (Sicilya ve Korsika-

²⁸⁰ (Lat. Aegates Insulae), Sicilya'da, Lilybaeum (Bugün Marsala) açıklarındaki adalar, Romalı amiral C. Lutatius Catulus, M.Ö. 241'de Egadi Adaları yakınlarında yapılan deniz savaşında Kartaca donanmasını yenerek I. Pön Savaşına son vermiştir. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 773

²⁸¹ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 773

²⁸² Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.200

²⁸³ Hoyos, *A Companion to Punic Wars*, s.164

²⁸⁴ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, s. 374

²⁸⁵ Yunanistan'da ve Roma'da üst düzey görevlilere verilen ad.

²⁸⁶ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, s.374

Sardunya) I. Pön Savaşı sonrasında²⁸⁷ (M.Ö. 227), sonraki iki eyalet (Hispania Citerior ve Ulterior) II. Pön Savaşı sonrasında (M.Ö. 197) kurulmuştur. Açıkçası ilk dört Roma eyaleti, Kartaca devleti karşısında izlenen politikanın sonucunda kurulmuştur.²⁸⁸

Kartaca I. Pön Savaşı'ndan sonra dar bir mekânda sıkıntı içine düşmüştür. Daha otuz sene önce bütün Batı Akdeniz'e hâkim olan ve ticareti elinde tutan bu büyük devlet, hemen hemen her şeyini kaybetmiştir. Devletin artık o eski deniz ticaret politikasına devam etmesine imkân yoktur, çünkü bu politikaya devam ederse Roma ile karşı karşıya kalması kaçınılmaz olacaktı. Kartaca'daki eski tüccar aristokrasisi bu politikaya geri dönülmesine her ne kadar karşı olsa da geniş halk kütlesi yani demokratlar hâlâ eski politikaya bağlılıklarını sürdürmüşlerdir ve Hamilkar'ın öncülüğünde İspanya'da yeni yerler kazanmak için harekete geçmiştir. Bu hareket çok geçmeden iki devleti yine karşı karşıya getirecektir.²⁸⁹

3.2. II. Kartaca (Pön) Savaşı (M.Ö. 218-201)

Birinci Pön harbinde Kartaca ağır bir yenilgiye uğramış bulunmaktadır. Bu yenilgi Kartaca'nın mevkisini fena halde sarsmış ve az kalsın hayatına sebep olacak olan bazı hadiseler doğurmuştur. Bunların en önemlisi ücretli askerlerin isyanıdır. Son olarak Sicilya'da dövüşen ve harp bitince oradan alınarak ihtiyatsızca Afrika'da Sikka şehrine getirilen ücretli askerler orada mali sıkıntıları dolayısıyla, kendilerine tam ücret verilmeyeceği söylendiği zaman isyan etmişler ve Kartaca'yı tehdide başlamışlardır. Kartaca elinden geleni yapmaya çalışmış, fakat hükümet zayıf göründükçe asillerin istekleri yükselmiştir. Hatta bunlar Kartaca'nın Afrikalı müttefikleri olan yerli halkı da kışkırtarak kendi taraflarına çekmişler, tebaasına ve müttefiklerine uyguladığı idare tarzının sakatlığını gösteren bu isyan ile Kartaca büyük bir tehlike içine girmiş bulunmaktadır. Savaştan bitkin bir halde çıkmış

²⁸⁷M.Ö. 241 anlaşmasında rencide edildiğini görmek de haklı olan Kartaca Sardinya' da çıkan isyanı bastırmak için tedbir almaya başlamıştır. Fakat Roma Kartaca'nın bu hazırlıklarını haber alınca bundan bir harb sebebi görerek savaşa karar vermiştir. Afrika'daki isyan henüz bastırabilmiş olan Kartaca bu vaziyet karşısında ne yapacağını şaşırarak ve o anda Roma'ya yeni bir harp açmak kendinde takat görmediği için uzlaşmaya razı olduğu yeni bir sulh vadesi ile Sardunya'yı Roma'ya terk etmiştir. Fakat Roma bir zorbalık daha yaparak Kartaca'ya 1200 talanton'luk harp tazminatı yüklemiş ve arkasından Korsika Adası'nı da zapt etmiştir. Her iki adada böylece Roma'nın eline geçmiştir. Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 226

²⁸⁸ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri; Sınırlar ve Roma Yönetimi-Roman Provinces in Anatolia; Frontiers and Roman Administration", *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırma Dergisi*, 24/38, 2005, s.11

²⁸⁹ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 230-231

olduğu bir zamanda bizzat kendi askerleri ve müttefikleri tarafından yok edilmek durumuna düşmüştür. İşte bu sırada Hamilcar, kurtarıcı bir kahraman olarak tekrar ortaya çıkmıştır elinde kalan bir avuç askerle şiddetli bir şekilde hareket ederek isyanı bastırmaya çalışmıştır. Bir taraftan kanlı muharebelerle asilleri tenkil ederek, diğer taraftan da diplomasiyle onlara yardıma koşan başkalarını durdurarak bir felaketin önüne geçmiştir.²⁹⁰ Nihayet Kartaca Hamilcar'ın askeri dehasıyla kurtulmuş ve Kartacalılar da üç sene büyük sıkıntılar çektikten sonra rahat bir nefes almışlardır²⁹¹(M.Ö. 238). Fakat Kartaca, Afrika'da bunlarla meşgul iken Sardinya'daki askerlerde isyan ederek komutanlarını öldürmüşlerdir. Kartaca bu isyanı bastırmak için hazırlandığı sırada Roma'dan yeni bir ültimatom gelmiştir. Roma ile yeni bir çatışmaya iktidarı olmayan Kartaca,²⁹² Sardinya'yı terk etmeyi²⁹³ ve ayrıca bin iki yüz talantonluk harp tazminatı vermeyi kabul ederek Roma ile yeni bir sulh anlaşması imzalamaya mecbur olmuştur (M.Ö. 238).

Ücretli askerler harbinin ve Roma ile yapılan bu ikinci sulh anlaşmasının ardından Kartaca yalnız dar bir mekânda sıkıntı içine düşmüş olmakla kalmıyor, belki ilerisi için çok endişe verici bir duruma da girmiş bulunmaktadır. Daha otuz sene önce bütün Akdeniz hâkimiyetini elinde bulunduran Kartaca hemen hemen her şeyini kaybetmiş bir hale gelmiştir.

Kartaca'nın eski haline geri dönebilmesi için bir şeyler yapması gerekmektedir. Fakat eski yayılmacı deniz ticaret politikasının devam etmesine imkân görülmektedir. Kartaca'daki iki gruptan biri yani çiftlikleri köle kütleleri ile işletmekte olan eski tüccar aristokrasisi zümresi her şeyden feragat hazır bulunmaktadır. Bu grup ile herhangi bir çatışmadan çekinmiş, zararları zekâ ve ticaret zihniyeti sayesinde Afrika'da telafi etmeyi düşünmekteydiler. Fakat asırlardan beri limanlardan ve deniz aşırı ticaretten ekmek parası kazanan denizden kaybettiklerini toprak işlerinden telafi edemeyen geniş halk kütlesi, yani demokratlar hâlâ devletin eski emperyalist politikasını yürütmekte ısrarcıydılar. Bu demokratlar, Kartaca politikasını başka yerlere yöneltecek kudrette bir adam olan ve İspanya'da yeni yerler kazanmak ve zayıyatı telafi edecek olan Hamilcar'ın fikrini desteklemişlerdir. Hamilcar bu tarihten sonra İspanya için başkomutan seçilmiştir.

²⁹⁰ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 230-231

²⁹¹ Ernle Bradford, *Hannibal*, Great Britain: Wordsworth Editions Limited, 2000, s. 27

²⁹² Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 230-231

²⁹³ Serge Lancel, *Hannibal*, Antonia Nevill (trans.), Oxford: Blackwell Publish, 1998, s. 23

(M.Ö. 237). Ancak Kartaca'nın kayıplarını İspanya'da telafi etmeye kalkışması, Batı denizini hâkimiyeti altına alan Roma ile çatışması kaçınılmaz olacaktır.

Hamilcar M.Ö. 237 senesinde İspanya'nın güney sahiline gelerek yarımadanın fethi için burada ilk üssü kurmuştur.²⁹⁴ İspanya'ya gelirken yanında dokuz yaşındaki oğlu Hannibal ve damadı Hasdrubal'ı da getirmiştir.²⁹⁵ Fakat Hamilcar'ın buradaki fetihleri hakkında pek bilgi yoktur. Yalnız şu muhakkak ki kendisi hiçbir taraftan taciz edilmeden Tartesos ve hinterlandını tekrardan elde etmiştir ve Kartaca hükümrانlığını Güney İspanya'nın içlerine kadar genişletmiştir.²⁹⁶ Kısa bir süre içinde Kartaca, bölgede elde ettiği kazanımlarla Roma'ya olan savaş tazminatı borcunu ödemiştir. Bu durum Roma'nın dikkatinden kaçmadıysa da Hamilcar, Romalıları teskin etmesini bilmiştir.²⁹⁷

Hamilcar Barca, İspanya'daki kavimleri itaat altına aldığı sıralarda, aniden ölmüştür. Bu ölüm, Kartaca'nın maneviyatına çok tesir etmiştir. Zira Hamilcar, cesur, ileri görüşlü ve Roma savaşlarının ruhunu anlayan bir kimsedir.²⁹⁸ Vettonlarla M.Ö. 229'da giriştiği kanlı savaşta ölünce, yerine onun damadı “Yakışıklı” Hasdrubal başkomutan olarak atanmıştır.²⁹⁹ Hasdrubal savaştan ziyade yeni kabilelerin ve yerel prenslerin tekrardan dostluğunu kazanarak diplomasi yoluyla sınırlarını Ebro nehrinin kuzey sınırına kadar genişletmiştir. Nihayetinde Doğu'ya ve Kuzey'e yapılacak hareketler için iyi bir üs ve liman olan Yeni Kartaca (Carthago Nova) şehrini kurarak buradaki koloni memleketi için büyük bir pazar yeri ve o zamana kadar noksan olan bir baş şehir yaratmıştır.

Romalılar, Kartca'nın İspanya'daki işlerine göz yummuş değillerdir. Fakat önceleri belki de bunların küçük çapta olduklarını sandıklarından daha sonra da Illyria ve Keltler (Galler) meselesi ile uğraştıklarından bu hadiseler büyük bir önem vermemişlerdir. Fakat zamanla Romalıların endişesi büyümüştür ve Kelt hücumlarının arifesinde İspanya'ya bir heyet göndermişlerdir. Romalı elçiler ile Hasdrubal arasındaki müzarekeler neticesinde nihayet bir anlaşma yapmaya razı

²⁹⁴ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 232-233

²⁹⁵ Corneliuss Nepos, “*Hamilcar ve Hannibal*”, Mehmet Ali Kaya (çev.), *Belleken*, LIV/211, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s.1223

²⁹⁶ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 232-233

²⁹⁷ Önder Kaya, *Roma İmparatorluğu'ndan Hitler Almanyası'na Avrupa Tarihi Üzerine Yazılar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s. 35

²⁹⁸ Necati Kotan, *Anibal “Kartaca Savaşları”*, İzmir: Ticaret Matbacılık T.A.Ş., 1967, s. 29

²⁹⁹ Bradford, Hannibal, s. 31

olmuştur. Yapılan bu anlaşma neticesinde³⁰⁰ Kartaca'ya Kuzey Doğu İspanya'da hudut hattı olarak Ebro (Iberus) ırmağı, Romalılar için ise Ebro nehrinin güneyi tespit edilmiştir³⁰¹ (Iberus anlaşması). Roma bu anlaşmayla Keltler'in İspanya'dan yardım görmelerinin önüne geçmiş ve kendisini bu tarafta emniyet almıştır. Fakat bu anlaşma Kartaca'nın İspanya'daki mevkini tanımış ve Iberus nehri güneyini kayıtsız şartsız Kartaca'ya bırakmış olmakla, ona burada tam bir hareket serbestîsi vermiş bulunmaktadır. Lakin Roma Galleri İtalya'da mağlup edipte Gallia Cisalpina'yı ilhak edince İspanya'da Kartacalılara yaptığı bu tavize pişman olmuş ve her vesile ile bunu geri almaya çalışmıştır.³⁰²

“Yakışıklı Hasdrubal”ın M.Ö. 221 yılında yerli bir Galyalı tarafından katlinden sonra³⁰³ yerine Hamilcar 'ın en büyük oğlu olan Hannibal³⁰⁴ başkomutan seçilmiştir.³⁰⁵ Bu değişikliği Kartaca'ya bildirildikten sonra halk tarafından da onaylanmıştır.

Çocukluğu I. Pön Savaşı'nın son senelerinin sıkıntıları içinde geçmiş olan Hannibal, daha dokuz yaşındayken babası ile birlikte İspanya'ya gelmiş, burada bütün hadiseleri beraber yaşayarak, genç yaşta olgunlaşmıştır. Yüksek askeri komutanlığa erkenden liyakat göstermiştir. Kendisi babasının bütün hasletlerine, hatta fazlası ile sahip bulunmaktadır. Kaide olarak babadan evlada geçmediği söylenen deha, denebilir ki bunda bir istisna yapmıştır. Hamilcar'ın asker ve devlet adamı olarak bütün meziyetlerini elde etmiş olan Hannibal ile Kartaca, yüksek kabiliyetli bir asker ve aynı zamanda geniş görüşlü bir politikacıya kavuşmuştur. Vazife başına geçtikten sonra babasının ve eniştesinin planlarını tatbik etmiş ve bazı yerli kabilelerle birkaç muharebe yaparak İspanya'nın Ebro (Iberus) nehrine kadar olan bütün Doğu ve Orta kısımlarını hâkimiyeti altına almış ve nihayet müstakil olarak tek bir şehir kalmıştır.³⁰⁶ Bu da Saguntum³⁰⁷ şehridir. Fakat Saguntum şehri üzerine hücum edilirse Romalılar'ın hiç şüphesiz silaha sarılacağından, öncelikle Olcades ülkesine ilerlemiştir. Böylece Saguntum şehrini

³⁰⁰ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss.233-234

³⁰¹ Brandford, *Hannibal*, s. 34

³⁰² Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss.233-234

³⁰³ Brandford, *Hannibal*, s. 34

³⁰⁴ Akyeamong, Gates, vd., *Dictionary of African Biography*, s.14

³⁰⁵ Nepos, “*Hamilcar ve Hannibal*”, s. 1223

³⁰⁶ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 234

³⁰⁷ İspanya'da, Valencia'nın yaklaşık 30 km kuzeyine düşen bir kenttir. Roma ile ittifak yapmıştır. M.Ö. 219'da Hannibal tarafından kuşatılmasından ve ele geçirilmesi üzerine ikinci Pön savaşı (M.Ö. 218-201) patlak vermiştir. Roma Saguntum'u M.Ö. 212'de geri almıştır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 837

hedef alacağı belli olmayacak, fakat yakınındaki ulusları ve onlara ilhak etmiş ülkeleri fethederken, olayların akışı içinde bu kavmi harbe çekmiştir. Saguntum şehri olayların kendisini hedef aldığını fark ettiği anda bağlı bulunduğu Roma'ya elçi göndererek patlak verecek bir harp için yardım dileğinde bulunmuştur. Bu dönemin Roma konsülleri³⁰⁸ Publius Cornelius Scipio³⁰⁹ ve Tiberius Sempronius Lorgus'tur. Elçiler senatoya takdim edildikten sonra, devletin siyaseti konusunda karar verilmek için oylama yapılmıştır. Oylama sonucunda, elçilerin İspanya'ya gönderilmesi burada müttefiklerinin işlerinin araştırılması ve esas nedenin Saguntum'da olduğu görülürse buna bir son vermek için resmi olarak Hannibal'ı ikaz edeceklerdir. Bu elçilerin gönderilmesi konusunda karar verilmiş, fakat daha elçiler yola çıkmadan Saguntum'un kuşatıldığı haberi gelmiştir. Bunun üzerine elçi olarak Publius Valerius Flaccus ve Quintus Baebius Tamphilus gönderilmiştir. Bu elçiler ilk olarak Saguntum'a Hannibal'ı görmeye gitmiştir, Hannibal elçilerle görüşmeyi kabul etmeyince de elçiler Kartaca'ya doğru yola çıkmış ve senatoya giderek Hannibal'i teslim etmesini ve yaptıkları şeyin anlaşmaya aykırı olduğunu dile getirmişlerdir. Fakat senatodan da umdukları cevabı bulamışlardır. Bu sırada ise Hannibal Saguntum kalesini yerle bir ederek teslim almıştır. Romalılar bunun haberini alınca üzüntü içerisinde artık anlaşma şartlarının ortadan kalktığını dile getirerek yeni bir elçi heyeti göndermeye karar vermişlerdir. Bu heyet³¹⁰ Quintus Fabius,³¹¹ Marcus Livius, Lucius Aemilius, Gaius Licinius ve Quintus Baebius'dan meydana gelmektedir. Bu elçiler Kartaca senatosuna giderek anlaşmaya çalışmışlardır. Fakat istedikleri anlaşmayı yapamayınca Romalı³¹² togasına³¹³ bürünerek konuşmasına

³⁰⁸ Titus Livius, *Roma Tarihi (Ab Urbe Condita)*, c. XXI-XXII, Sabahat Şenbayrak (çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ss. 17-19

³⁰⁹ M.Ö. 218 Roma konsülüdür. İspanya'yı fetheden ve İkinci Pön Savaşı'nda Kartacalıları yenen Publius Cornelius Scipio Africanus Maior'un babasıdır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.848

³¹⁰ Livius, *Roma Tarihi (Ab Urbe Condita)*, ss. 19-33

³¹¹ Romalı tarih yazarlarının ilki, yapıtından arda kalan sadece kendisinden sonra gelen yazarların yaptıkları alıntılardır. Senatördür. İkinci Pön Savaşı'nda çarpışmıştır (M.Ö. 218-202). Yazdığı Roma tarihi kentin kuruluşuyla başlar ve kendi gününe kadar gelmektedir. Yapıt Yunanca yazılmıştır. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 317

³¹² Livius, *Roma Tarihi (Ab Urbe Condita)*, s. 34

³¹³ Romanın en temel resmi kıyafetine bakıldığında toga olduğu görülür. Etrüsk kökenli Tebenna'nın Roma hali algılanır. Etrüskler gibi Romalılar da toga'nın kenarlarını renkli şeritlerle süslemektedirler. Roma'da Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde bu renk erguvan rengi olup yüksek statü göstergesi olmuştur. Krallık dönemlerinde toga'yı hem kralın hem de halkın barış dönemlerinde giydiği bilinmektedir. Ioanness Lydos, *Romalıların Devleti'nin Makamları Hakkında*, Fatih Onur (çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2013, s. 143

Romanın politika üyeleri, başarılı kişileri toga ile temsil edilirdi, çünkü toga Roma kültüründe gücün ve statünün bir sembolüdür. Fakat gücün bir göstergesi olmasının yanı sıra günlük hayatta

şöyle devam etmiştir: “Bizler burada size hem harp hem sulh getirdik; istediğinizi seçin!” Bu sözleri söyleyince onlarda harp yapacakları cevabını vermişlerdir. Roma’da kendilerine verilen talimat gereğince elçiler, farklı devletlere yaklaşmak ve kendilerine müttefik bulmak amacıyla Kartaca’dan Hispania’ya geçmişlerdir. İlk ziyaret ettikleri kavim Bargusii’dir. Daha sonra Volciani, Gallia ve Massilia’ya ziyaret etmişlerdir. Fakat Massilia’ya gelene kadar dostça ya da sulhperver mahiyette tek bir söz duymamışlardır.³¹⁴

Netice itibariyle bütün bu olup bitenden sonra, Roma ile Kartaca arasında İkinci Pön Savaşı³¹⁵ ya da İkinci Kartaca Savaşı olarak adlandırılan M.Ö. 218 yılında başlayıp M.Ö. 201 yılında biten,³¹⁶ on yedi yıl sürecek olan yeni bir mücadele başlamıştır.

3.2.1. Hannibal’in Alpleri Geçiş

İkinci Pön Savaşı’nı, baştan itibaren karakterize eden tek husus her iki tarafında bu savaşı taarruz olarak yapmaya karar vermiş olmalarıdır. Romalılar planlarını kendilerinin insan sayısı bakımından üstünlüklerine, donanmalarına ve Birinci Pön harbinden edindikleri tecrübelerine dayanarak oluşturmuşlardır. Konsül Publius Cornelius Scipio idaresinde bir ordu İspanya’ya taarruz edecektir. Roma ile müttefik, Kartaca ile düşman olan Massilia da bu işi destekleyecektir. Kendisine kuvvetli bir donanma takviyesi de verilmiş olan Tiberius Sempronius Longus idaresindeki öteki ordu ise Sicilya adasını üs yapmak suretiyle Afrika’ya ihraç yapacaktır Diğer taraftan Kuzey İtalya’da yeni itaat altına alınan Keltler’in harp içinde isyan etmeleri ihtimaline karşı da Po vadisi’ndeki kaleler kuvvetlendirilecektir. Fakat Romalılar bu esnada Kartaca’nın İtalya’ya herhangi bir şekilde taarruz yapması ihtimalini düşünmemişlerdir. Çünkü bu zamanki harp sevk ve idaresini göre imkân dışı görünmektedir. Bu harbe Kartaca’yı zorlamış ve böylece savaşı bizzat kendisinin yapacağını anlatmış olan Hannibal harbin ancak İtalya’ya yapılacak bir taarruz ile kazanabileceğini düşünmektedir. Çünkü Hannibal Kartaca’nın Birinci Pön

kullanmanın dezavantajları da mevcuttu, bu sebepten dolayı günlük hayatta bazen kişinin tercihi ne göre toganın yerini bir tunik almaktadır. Toga aynı zamanda tiyatro ve forum gibi halk gösterilerinde tüm halkın toga giymesi için zorlanmaktadır. Jonathon C. Edmondson, Alison Keith, *Roman Dress And The Fabrics of Roman Culture*, Toronto: University Toronto Press, 2008, ss. 95-96

³¹⁴Livius, *Roma Tarihi (Ab Urbe Condita)*, ss. 34-37

³¹⁵Dexter Hoyos, *Unplanned Wars: The Origins of the First and Second Punic Wars*, Berlin: Walter de Gruyter, 1998, s. 260

³¹⁶ E. Kosminsk, A. Efimov, İ. Mintz, S. Bakruşin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*, Atilla Tokatlı (çev.), İstanbul: Evrensel Basın Yayın, 2009, sy.

Savaşı'ndaki hatasını anlamıştır. Şimdi İspanya ve Afrika'da kalarak harp yapmaya kalkmak ancak aynı şeyin tekerrürü yani Kartaca için bir intihar olacağını düşünmektedir. Bundan dolayı İtalya'ya taarruz yapmak gerekmektedir. Bu tarz ile Hannibal'in amacı tahrip etmek değildir. Onun istediği daha ziyade Roma-İtalya konfederasyonu parçalayıp, müttefikleri Roma'dan ayırmaktır. Böylece ilk parolası "İtalikler'in hürriyeti" olacaktır. Aynı zamanda Roma'nın büyük devlet olmasıyla kendilerini tehdit altında gören bilhassa İtalya'ya komşu Helenistik devletler tarafından da desteklenmesi mümkün görünmektedir.³¹⁷

Hannibal bu savaş planından sonra, üç büyük ordu oluşturmuştur. Bunlarda birini Hasdrubal komutanlığında İspanya'da bırakmaya ve üçüncü ordu ile de daha kış gelmeden İtalya'yı Gallia'dan ayıran, Yunanlı Hercules'in dışında hiç kimsenin bir orduyla aşamadığı³¹⁸ Alpler'den geçmeye³¹⁹ karar vermiştir.³²⁰

Hannibal bu yolculuğa Yeni Kartaca'dan hareket ederek deniz kıyısı boyunca Onusa şehrinden öteye, Ebro'ya doğru yürüyüşe geçerek başlamıştır. Ordusunun geçmesi gereken yerlerde yaşayan kavimlerin, başta Gallialıların gönülleri hediyeyle kazanmıştır. Fakat istisna olarak bazı kavimler Hannibal ve ordusuna karşı saldırılarda bulunarak zorluk çıkardıkları kesindir.

Hannibal ordusunu Ebro üzerinden geçirdiğinde doksan bin (90000) piyade ve on iki bin (12000) süvari otuz beş (35) fil ile takviye edilmiş kuvvete sahiptir. Ordusunu kayalık ve uzun geçitlere sahip olan Pyreneler üzerinden geçirerek ilk ordugâhını Iliberri kasabası yakınlarında kurmuştur. Hannibal'in Pyreneler'i geçtiği haberi Roma'ya geldiğinde senatonun ileri gelenleri hemen hemen hiç inanmamışlardır. İspanya'ya hareket etmekte olan Cornelius Scipio, Roma ile müttefik olan Massilia yanında, Rhone (Rhodanus) nehrine geldiğinde Hannibal'in Pyreneler'i aştıktan sonra Rhone nehrini geçmek üzere olduğu haberini almıştır. Hemen Hannibal üzerine bir keşif ordusu göndermiştir.³²¹ Bu keşif ordusu ile Hannibal'in ordusu ile çatışmışlardır. Scipio her ne kadar Hannibal'i orada bir muharebe yapmaya zorlamış olsa da Hannibal bundan kaçmıştır. Çünkü Hannibal kış

³¹⁷ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 237-238

³¹⁸ Nepos, "Hamilcar ve Hannibal", s. 1225

³¹⁹ Ümit Fafo Telatar, "Sertorius ile Mücadelede Pompeius'un Senatoya Mektubu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 48/1, 2008, s.69

³²⁰ Nepos, "Hamilcar ve Hannibal", s. 1225

³²¹ Livius, *Roma Tarihi (Ab Urbe Condita)*, ss. 40-44

gelmeden Alpleri aşmak zorunda olduğunu düşünmektedir.³²² Böylece, Rhone nehrini geçerek³²³ Kuzeye yürümüş ve daha sonra da Doğu'ya dönerek Alplere girmiştir ve hedefi olan Kuzey İtalya'ya bir an önce ulaşmaya çalışmıştır. Fakat Alpleri geçişi kendisine çok büyük zayıyata neden olmuştur. Yukarı Po vadisine indiği zaman İspanya'dan beri olan yürüyüşlerinden ordunun yarısından fazlası erimiş bulunmaktadır.³²⁴

Belli yazarların ifadesine göre, Yeni Kartaca'yı terk ettikten sonra Alpleri on beş günde geçerek beş ayda tamamladıkları İtalya yürüyüşünün başlıca özellikleri bunlardır. İtalya'ya girdiğinde Hannibal'in askeri kuvvetinin ne büyüklükte olduğu konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. En yüksek biçimi veren tarihçiler Hannibal'in yüz bin (100000) piyade, yirmi bin (20000) süvarisi olduğunu saymaktadırlar. Hannibal'in askeri kuvvetinin en az olarak da yirmi bin (20000) piyade altı bin (6000)süvari olduğu tahmin edilmektedir. En kabul görülen sayı ise Hannibal tarafından esir alınan tarihçi Lucius Cincius Alimentus'un vermiş olduğu rakamlardır. Lucius'a göre Gallialılar ve Ligurları katarak, Hannibal'in seksen bin (80000) piyade ve on bin (10000) süvari getirdiğini hatta bunların daha üstünde olma olasılığının bulunduğunu söylemektedir.³²⁵

3.2.2. İtalya'daki Muharebeler

İtalya topraklarında Romalılarla Hannibal arasındaki³²⁶ ilk muharebe Trebia ırmağı yöresinde yapılan³²⁷ savaştır. Bu muharebe askeri açıdan olmasa da siyasi açıdan önemli olmuştur. Çünkü tarafsız kalan kavimler Roma'nın üstünlüğünden şüphe duymaya başlamış ve Hannibal tarafını tercih etmişlerdir. Fakat Hannibal kesin sonuç alabilmek için Po nehrini geçerek ilerlemeye başlamıştır. Roma ordusunun üstünlüğüne itimat eden konsül Sempronius birleşmiş olan iki Roma ordusu ile Hannibal arasında Po nehrinin kollarından biri olan Trebia ırmağı yanında ilk meydan muharebesi olmuştur (M.Ö. 218 Aralık). Romalılar Hannibal'in Numidia süvarileri tarafından sarılmışlardır ve ağır zayıyat vererek mağlup olmuşlardır. Hannibal kendi harp tarzını (düşmanı iki kanattan sarma), ilk olarak burada tatbik

³²² Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 239

³²³ William John Law, *The Alps of Hannibal: In 2 Volume*, London: Macmillan and Co. Press, 1866, s. 2

³²⁴ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 239

³²⁵ Livius, *Roma Tarihi (Ab Urbe Condita)*, s. 60

³²⁶ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 240

³²⁷ Erdem Yücel, *Gebze ve Eskişehir*, İstanbul: Gebze Rotary Kulübü Derneği Yayınları, 1991, s. 13

ederek büyük bir zafer kazanmıştır. Ve böylece kudretli bir strateji ustası olduğunu göstermiştir.³²⁸

Hannibal'ın Orta İtalya'ya inmesini önlemek için Romalılar Servilius Ariminum ile Arretium'da yolları kapatmak istemişlerdir. Ancak Hannibal'ın ordusu daha güçlenmiş sayıları da doksan bine (90000) yükselmiştir. Romalılar arasında tam bir fikir birliği olmaması Hannibal'ın işini kolaylaştırmaktadır. Şiddetli bastıran kış her iki tarafın da dinlenmesini ve eksiklerini giderip toparlanmalarını sağlamıştır. Ancak yenilgiyi bir türlü kabullenemeyen ordunun başına Graeus Servilius ve Gaius Flaminius isimli iki konsül getiriler dahi başarılı olamamışlardır. Hannibal M.Ö. 217 yılı baharında Etruria'ya girmiştir.³²⁹ Bu sırada onu izleyen Flaminius'u fark ederek Trasimenes gölü kenarında dar bir geçitte gizlenerek, yürüyüş düzeninden fırsat vermeden bir baskın gerçekleştirmiştir. On beş bin Romalıyı ve bizzat konsülleri muharebede öldürmüştür. (M.Ö. 217)³³⁰

Trasimenes felaketinin ve Hannibal'ın Güney'e doğru inişinin Roma üzerindeki tesirleri büyük olmuştur. Roma zor zamanlara mahsus olan tedbirler almıştır. Bunlardan biri ise o zamana kadar iki defa konsül ve bir defa diktatör (M.Ö. 221) seçilmiş olan Quintus Fabius Maximus tekrardan diktatör seçilmiştir (M.Ö. 217). Fabius, Hannibal'e karşı altı ay boyunca savunma savaşı yürütmüştür. Bu altı aylık süreçte Hannibal ve ordusunu bir vadide tuzağa düşürmüştür. Fakat Hannibal ve adamları bir öküz sürüsünün boynuzlarına çalı bağlayarak ateşe vermişlerdir. Romalı askerler sürünün arkasına gizlenerek kaçmışlar ve Romalıların Fabius'un yıpratma stratejisine güvenlerini zamanla yitirmişlerdir. Fabius daha sonra kendisine bağlı komutanlığı magister equitum komutanı Minucius Fabius ile paylaşmak zorunda kalmıştır.³³¹

M.Ö. 216 baharında Roma³³² ve Hannibal arasında şimdiye kadar ilkçağ tarihinde kaydedilmemiş olan muazzam bir meydan muharebesi olmuştur.³³³ Tarihe Cannae³³⁴ muharebesi olarak geçen,³³⁵ bu savaştan sadece üç bin kişi

³²⁸ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 240

³²⁹ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, s.27

³³⁰ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 241

³³¹ Howatson *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 316

³³² Gregory Daly, *Cannae: The Experience of Battle in The Second Punic War*, London and New York, 2002, s. VIII

³³³ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 244

³³⁴ Zengin, tarıma elverişli toprakları olan ve İtalya'nın güneydoğusunda 1900 kilometre boyunca uzanan çok geniş bir ovadır. Ova tarih öncesi zamanlarda okyanusun parçası olsa da, Hannibal ile

kurtulabilmiştir. On bin kişi esir düşmüştür. Aralarında seksen senatorun bulunduğu yetmiş bin kadar Romalı ölmüştür. Bundan dolayı haklı olarak Cannae, Hannibal'ı en büyük komutanlar arasına yükseltmiş ve o zamandan beri düşmanı iki taraftan sararak imha etmenin sembolü olmuştur.

3.2.3. İtalya Dışındaki Muharebeler

Cannae Muharebesi'nin ardında, Hannibal'ın İtalya dışında ittifaklar bulmasıyla harp sahası M.Ö. 215 yılından itibaren genişlemiştir. Bu sırada Romanın parolası; İtalya'da yıpratma harbi yapmak, İtalya dışında ise taarruza geçmek olmuştur. Şüphesiz bunların en önemlileri Afrika'da olanlardır. Çünkü bu mücadeleler savaşın neticesini ortaya çıkaracaktır.

Romanın ilk muhasarası Sicilya olmuştur. M.Ö. 213 yılında³³⁶ M. Claudius Marcellus³³⁷ Sicilya'ya giderek Syracusae şehrini kuşatmış ve yardım alamayan, zamanın en güçlü merkezlerinden olan bu şehir M.Ö. 212 yılında düşmüştür. M.Ö. 210'da Roma'dan ayrılan Grek şehirlerini de Roma ele geçirmesiyle Sicilya'da Kartaca egemenliği sona ermiştir. Roma İtalya dışında İspanya'yı da savaş alanı haline getirmiştir. Aynı zamanda bu ülke İtalya'daki Kartaca kuvvetlerini takviye eden bir yol konumundadır. Roma burada her ne kadar iki şehri (Tarraco ve Saguntum) ele geçirmiş olsa da bu sırada Afrika'ya geçen³³⁸ Hasdrubal³³⁹ orduları Numidia kralından da almış olduğu takviye ordularla Romalıları peş peşe iki kez malup etmiştir. Roma ordusu Ebro nehrine çekilirken yapılan savaşta Scipio kardeşlerin her ikisi de ölmüştür.³⁴⁰

Roma bu yenilginin ardından İspanya'ya takviye ordular göndermiş ve bu orduların başına da Publius Cornelius Scipio'nun yirmi beş yaşındaki oğlu³⁴¹

Romalıların bölgenin güney ucu Cannae'de karşılaştığı 216 yazında toprak kurudur. Strauss, *Tarihe Yön Veren Büyük Komutanlar*, s. 183

³³⁵ Mark Healy, *Cannae 216 B.C. : Hannibal Smashes Rome's Army*, UK: Osprey Publish, 1994, s. 6

³³⁶ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 244-246

³³⁷ M.Ö. 3. yüzyılın ünlü Romalı komutanıdır. M.Ö. 208'de beşinci konsüllüğü sırasında Kartaca güçlerince pusuya düşürülerek öldürülmüştür. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 582

³³⁸ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 246-247

³³⁹ Hamilcar Barca'nın ortanca oğlu, Hannibal'ın kardeşidir. İtalya'ya Hannibal'a yardım götürdüğü sırada Metaurus'da M.Ö. 207 yılında Romalılar tarafından öldürülmüştür. K. Akyeampong, Henry Louis Gates, vd., *Dictionary of African Biography*, s.23

³⁴⁰ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 244-250

³⁴¹ Publius Cornelius Scipio Africanus Maior (M.Ö. 236-183), İspanya'yı fetheden ve İkinci Pön Savaşı'nda Kartacalıları yenen Romalı komutandır. M.Ö. 210'da, daha yirmi beş yaşındayken olağanüstü askerlik yeteneği dolayısıyla Halk Meclisi'nce İspanya'daki Roma birliklerine komutan olarak atanmıştır. İlk kez resmi bir sıfatı bulunmayan sıradan bir yurttaş İmperium (mutlak yürütme

bulunmaktadır. Scipio burada Hannibal'in sarma stratejisini etkisiz bırakacak bir strateji oluşturmıştır. Bu sistemde Malipulus (bölük) denilen yeni bir sistem üzerinde durulmuştur. Böylece lejyonlar daha hareketli konuma getirilmiştir.

M.Ö. 209'da Scipio, Carthago Nova'yı ele geçirmiştir. Daha sonra M.Ö. 206'da İlipia zaferi ile Andalusia bölgesi de Roma'ya karşı koyamamıştır.³⁴² Hannibal'ın kardeşi Mago³⁴³ da bir süre Gades'de dayanmış, fakat o da şehri teslim etmek zorunda kalmıştır. Böylece İspanya artık tamamen Romanın egemenliğine girmiştir.

Bu sırada İtalya'da olan Hannibal ve ordusu, Roma tarafından ordusu sürekli yıpratılmıştır. Hannibal kendi ordusunun yanı sıra buradaki müttefiklerini de korumak zorundadır. M.Ö. 211'de Roma'nın Capua'yı kuşatmasıyla, Hannibal hücum ettiyse de geri püskürtülmüştür. Böylece Capua Romalılara teslim olmak zorunda kalmış ve bu durum Hannibal'ın İtalya'daki müttefiklerini kaybetmesine neden olmuş, öte yandan da Hannibal'ın kardeşi Hasdrubal takviye ordu getirmek için Pireneleri ve Alpleri aşarak M.Ö. 207'de Kuzey İtalya'ya indiyse de Hasdrubal'ın, Hannibal'e yazdığı mektup konsül Nero tarafından ele geçirilmesiyle savaşın kaderi bir anda değişmiş ve Hannibal'i çok zor duruma düşürmüştür.

Bu sırada Kartaca Hannibal'i geri çağırmış ve Scipio'ya da barış teklifi göndermiştir. Scipio Kartaca'nın barış teklifini kabul etmiş ve mütareke şartı olarak, İtalya'nın Kartaca orduları tarafından tahliyesini, kendisinin orada kaldığı müddetçe Kartaca tarafından askerlerine iki misli ücret verilmesini istemiştir. Sulh şartı olarak da, İspanya'nın ve İtalya ile Afrika arsında kalan adaların terkinin esirlerin ve mültecilerin iadesini, harp gemilerinin teslimini ve beş bin talantonluk harp tazminatı istemektedir. Kartaca şartları kabul etmiş³⁴⁴ ve barış şartlarını tasdik etmek amacıyla Roma'ya bir Kartaca heyeti gönderilmiştir (M.Ö. 203). Fakat bu heyet Kartaca'ya döndüğü sırada Hannibal'in ordusuyla birlikte Hadrumentum'da karaya çıktığı

yetkisi) ile donatılmaktadır. Scipio, M.Ö. 206'da Kartacalıları İspanya'dan dışarı atmış ve İspanya topraklarını Roma egemenliği altına sokmuştur. M.Ö. 202 yılında çoğunluğunu gönüllülerin oluşturduğu ordusuyla Afrika'ya geçerek Hannibal'i yenmiştir. M.Ö. 199'da censor seçilmiş ve M.Ö. 194'te ikinci kez konsül seçilmiştir. Fakat zamanla muhalifleri tarafından nüfuzu kırılmış ve adına birçok dava açılmıştır. Fakat bu davalar düşmüştür. Nüfuzu kırıldıktan sonra da Liternum yakınlarında yurtluğuna çekilmiş ve M.Ö. 183 yılında burada ölmüştür. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 848

³⁴² Yücel, *Kartacalı Hannibal*, ss. 27-41

³⁴³ K. Akyeampong, Henry Louis Gates, vd., *Dictionary of African Biography*, s.14

³⁴⁴ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 252

duyulunca Scipio ordusunun başında Numidia üzerinden Kartaca'ya yürürken Hannibal de doğudan ona karşı ilerlemeye başlamıştır.³⁴⁵

M.Ö. 202 yılının³⁴⁶ baharında iki ordu Kartaca yakınında Zama'da karşı karşıya gelmiştir. Başlarda her ordunun sayısı kırk bindir. Fakat Hannibal'in süvarileri Scipio'dan biraz daha fazlaydı ve Hannibal'in ordusunda tank görevi gören seksen tane fille desteklenmiştir. Hannibal'in planına göre ilk hücumu filler yapmış ancak filler Scipio'nun ordusu tarafından geri püskürtülmüş ve kontrol edilemez hale gelerek Hannibal'in ordusunun üzerine saldırmıştır. Bunun sonucunda Scipio'nun lejyonları ve Hannibal'in kıdemli askerleri ile aniden karşılaşmış ve bu karşılaşma sonucunda Roma'nın orduları mükemmel bir disiplinle desteklendiği için üstünlük Scipio'ya geçmiştir. Hannibal'in son umudu ise dalgalı bir hareketti ki bozulan Roma ordusunu ayırarak ele geçirmek olmuştur. Fakat Massinissa'nın süvarileriyle çevrelenmiş ve ordusu yok edilmiştir. Sonuç olarak mücadele Hannibal'in taktikleriyle eşittir. Polybius'a göre Scipio'nun bu hünerli taktikleri Hannibal'in zafer taktiklerinden öğrendiği muhakkaktır. Bundan dolayıdır ki, Hannibal antik çağ için bir general olarak Scipio'nun üstünde sınıflandırılmıştır.³⁴⁷

Çarpışmadan sonra Romalılar, Kartacalılar ile barış antlaşması yapmışlardır. Bu anlaşmaya göre; Kartaca Afrika dışındaki bütün yerlerini Roma'ya teslim edecek, bütün harp esirlerini ve bütün mültecileri iade edecek: bütün fillerini ve bütün harp gemilerini teslim edecektir. Kartaca komşusu Numidia'da Massinissa'nın hükümdarlığını tanıyacaktır. Ayrıca Kartaca Afrika dışında hiçbir harp yapmayacak, Afrika'da ise ancak Roma'nın müsaadesiyle yapabilecektir. Bu da Kartaca'nın siyaseten Roma'ya bağlı hale gelmesi demektir. Bunlara ilaveten Kartaca on bin talantonluk harp tazminatı ve rehineler göstermeyi kabul etmiştir.³⁴⁸ Scipio bu anlaşmadan sonra Roma'ya dönmüş ve büyük bir kıvançla zaferini kutlamıştır. Bu başarısından ötürü artık³⁴⁹ Scipio "Africanus" adıyla anılmaya başlanmıştır.³⁵⁰

³⁴⁵ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, ss. 27-41

³⁴⁶ Dexter Hoyos, *Hannibal's Dynasty: Power and Politics in The Western Mediterranean, 247-183 B.C.*, London and New York: Routledge Press, 2003, s. 161

³⁴⁷ A. E. Astin (ed.), *The Cambridge Ancient History: Roma and The Mediterranean to 133 B.C.*, UK: Cambridge University Press. 1975, ss. 104-107

³⁴⁸ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 253-254

³⁴⁹ Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, Çiğdem Menzilioğlu (çev.), İstanbul: Kabaıcı Yayınevi, 2007, s. 95

³⁵⁰ Major Anne T. Peck, *Great Warriors: Hannibal Barca and Publius Cornelius Scipio Africanus*, Air Commend and Staff Air University Press, 1987, s. 35

On yedi sene süren ve ilkçağın en dramatik harplerinden biri olan İkinci Pön Savaşı'nı bitiren bu barış antlaşması, Roma'nın Batı Akdeniz'deki nüfuzunu kesin olarak tesis etmiştir.³⁵¹

3.2.4. Hannibal'in Ölümü

Hannibal Zama yenilgisinden sonra³⁵² Kartaca'nın kalkınması görevini yeniden üstlenmiştir. Suffettim unvanını alan Hannibal'ın yönetiminde ekonomide büyük reformlara gidilmiştir. O yıllarda Kartaca oligarşik bir düzende soysuzlaşmış çıkarıcı ve politik gruplar yönetime egemen olmuşlardır. Yapmış olduğu reformların başında teşkilattaki değişiklikler gelmektedir. Senatus üyeliklerini ömür boyu olmaktan çıkarmış, böylece Kartaca'da demokrasi hareketleri başlamasına neden olmuştur.

Ekonomiyi düzenlemek amacıyla Roma'ya ödenen savaş tazminatlarında arazi sahiplerinden pay almış, ödemeleri belirli taksitlere bağlamıştır. Bu çalışmalar sonunda Kartaca ekonomisi belirli bir düzeye ulaşmış diğer devletlerle ticari ilişkiler kurulmuştur. Hannibal ekonomik yönden bu canlanmayı yaparken Roma ile olan barış antlaşmasının şartlarına da uymaya çalışmıştır. Ne var ki Hannibal'in bu çalışmaları başta Roma olmak üzere Kartaca'da ona karşı olanların işine gelmemiştir. Bu arada Kartaca'ya bir elçi gönderen Roma, Hannibal'in doğudaki Selevkos Devleti'nin kralı Antiochos ile gizli anlaşmalar yaptığını ve savaş hazırlığı içinde olmasıyla suçlamış, düşmanları da boş durmamış onu memleketi terk etmeye zorlamıştır.³⁵³

Hannibal de bir gece ansızın, Romalılarla mücadelesini sürdürmek için kaçmıştır.³⁵⁴ Önce Makedonya kralı V. Philippos'un³⁵⁵ yanına, M.Ö. 197 tarihinden itibaren de, Selevkos kralı III. Antiochos'un³⁵⁶ yanına sığınmıştır.³⁵⁷ Fakat

³⁵¹ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.254

³⁵² Murat Aslan, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*, İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 2000, s. 91

³⁵³ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, s.45

³⁵⁴ Aslan, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*, s. 91

³⁵⁵ Cornelius Nepos, *Book on Distinguished Generals of Foreign Nations*, Reginald Hyatte (trans.), Oxford University Press, 2015, s. 77

³⁵⁶ M.Ö. 223 yılında tahta çıkmış olan III. Antiochos, Selevkos II. Kallinikus'un oğludur. Selevkos Krallığı, III. Antiochos kral olması ile büyük bir gelişme devrine girmiştir. Fakat Romalılarla yapmış olduğu mücadelede büyük bir yenilgi alarak Selevkos Devleti'ni çöküşe sürüklemiştir. Gürhan Bahadır, "Kuruluşunda VI. Yüzyıla Kadar Antakya", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/13, 2010, s. 353

³⁵⁷ Aslan, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*, s. 91

Antiochos'un Manisa muharebesinde büyük bir yenilgiye uğramasının üzerine³⁵⁸ Suriye'de³⁵⁹ Apameia'da³⁶⁰ yapılan barış müzakereleri³⁶¹ esnasında Romalılar gerek ön görüşmelerde, gerek bizzat anlaşma müzakerelerinde Hannibal'in kendilerine teslimini istemişlerdir. Kral tarafından vaktinde haberdar edilen Hannibal ilk önce Girit'e,³⁶² oradan da Bithynia'ya³⁶³ giderek Kral Prousius'a³⁶⁴ sığınmıştır. Prousius Hannibal'ı içtenlikle kabul etmiş,³⁶⁵ hatta onu Bithynia donanmasının komutanlığına getirmiştir. Makedonya kralı V. Philippos ve Hannibal'dan aldığı destek ile Mysia'yı ele geçirmiştir. Bu mücadele de Hannibal'in hayatının son zaferi olmuştur.³⁶⁶

Hannibal burada kendine konut olarak³⁶⁷ Nikomedia'yı³⁶⁸ değil, fakat ona yakın olan Libyssa kasabasını³⁶⁹ seçmiştir. Romalı komutan ve devlet adamı olan³⁷⁰ Flaminius'un başkanlık ettiği Roma heyetinin³⁷¹ M.Ö. 183 yılı sonbaharında Nikomedeia'ya, Bithynia ile Bergama arasında arabuluculuk yapmak için gelmiştir. Hannibal, Roma heyetinin Bithynia'ya gelişinden³⁷² kısa bir süre sonra, müzakerelerin sonunu beklemeden yüzüğündeki zehri içerek intihar etmiş olabileceği

³⁵⁸ Arif Müfid Mansel, "Hannibal'in Mezarı", *Belleten*, 32/128, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968, s. 528

³⁵⁹ Mehmet Ali Kaya, *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2011, s. 91

³⁶⁰ Apameia Barışı ile Anadolu'ya yayılmaya başlayan Roma İmparatorluğu Lucullus'un Pontus krallığını ele geçirmesiyle sınırlarını daha doğuya ilerletmiştir. Bu dönemde Roma Anadolu'nun doğusunda bulunan Armenia, Kommagene ve Osroene Krallıkları ile komşu olmuştur. Bu ilerleyişin ardından Romalılar bu krallıkları işgal etmek yerine doğudaki Parth İmparatorluğuna karşı tampon devletler olarak kullanmak yoluna gitmiştir. Ercüment Yıldırım, "Pers Hâkimiyetinin Bitiminden Bizans Hâkimiyetinin Başlangıcına Kadar Olan Dönemdeki Antik Çağ Yazarlarının Eserlerinde Orta Fırat Bölgesi", (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. V

³⁶¹ Kaya, *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*, s. 91

³⁶² Mansel, "Hannibal'in Mezarı", s. 528

³⁶³ Bithynia bölgesi günümüzde İstanbul ilinin tüm Anadolu yakasını; Kocaeli, Adapazarı, Bolu ilinin tümünü; Zonguldak ilinin batı yarısını; Bilecik ve Bursa illerinin daha çok kuzey kesimlerini kapsamaktadır. Bölge adını Küçük Asia'ya Trkya ve Boğazlar üzerinden girmiş bir Thrak boyu olan Bithynler'den almıştır. M.Ö. 74 yılında son hükümdar IV. Nikomedes Philopator (M.Ö. 94-74) krallığını Roma'ya vasiyet edince bölge Roma egemenliği altına girmiştir. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, ss. 29-31

³⁶⁴ M.Ö. 229-182 yıllarının Bithynia hükümdarıdır. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s. 30.

³⁶⁵ Strabon, *Geographika; Antik Anadolu Coğrafyası*, c. XII-XIII-XIV, Adnan Pekman (çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000, s. 56

³⁶⁶ Aslan, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*, s.116

³⁶⁷ Mansel, "Hannibal'in Mezarı", s. 529

³⁶⁸ İzmit. Özgür Yıldız, "İzmit'te (Nicomedia) Amerikan Misyoner Faaliyetleri", *Akademik Bakış Dergisi*, 5/10, 2012, s. 97

³⁶⁹ İzmit'in 36 kilometre kadar batısında, Dil iskilesi demiryolu istasyonun 1 kilometre kadar kuzeyinde Karaburun üzerindedir. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s. 261

³⁷⁰ Mansel, "Hannibal'in Mezarı", s. 529

³⁷¹ Kaya, *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*, s. 91

³⁷² Cornelius Nepos, *Book on Distinguished Generals of Foreign Nations*, s. 77

düşünülmektedir. Diğer bir söylence ise Cornelius Nepos'un anlattığıdır.³⁷³ Ona göre, Prusias'ın elçileri eski konsül Flaminius'un konutunda yemek yerken orada Hannibal'in adı anılınca, elçilerden biri onun Prusias'ın sınırları içinde bulunduğunu söylemiş ve ertesi gün Flaminius bunu senatoya bildirmiştir. Bunun üzerine senato üyeleri Hannibal'in sağken tuzaklarından asla kurtulamayacaklarını ve kralın bunu Roma'ya teslim etmeleri için Flaminius'u Bithynia'ya göndermişlerdir. Bithynia kralı ise bu isteğin konukseverlik ilkeleriyle bağdaşmadığını söyleyerek reddetmiş, ancak eğer bu isteği konukseverlik ilkeleriyle bağdaşık duruma sokarlarsa bunun olabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hannibal'in saklandığı kalenin etrafını Flaminius Roma askerleriyle çevrelemiştir. Hannibal bunu fark edince kölesine tüm kapıları kontrol etmesini söylemiştir. Tüm kapıların askerlerle dolu olduğunu öğrenen³⁷⁴ Kartacalı komutan Hannibal'ın Romalıların eline düşmektense kendisini öldürmeyi³⁷⁵ yeğleyerek yanından hiç eksik etmediği zehri içmiştir.³⁷⁶ Hannibal'in ölüm tarzı ve bilhassa ölüm yeri hakkında farklı söylentiler mevcuttur. Bunların hepsini burada incelemek mümkün değildir.

Topraklarımızda bulunduğundan şüphe olmayan eskiçağın en büyük komutanlarından Kartacalı Hannibal'in mezarı ve onun yeri bilhassa XIX. yüzyıldan beri birçok araştırmacıyı meşgul etmiştir. 1935 yılı sonlarına doğru Atatürk'ün bu büyük askerin mezarına karşı ilgi göstermesi, yerinin tespiti ve orada bir anıt dikilmesini isteği üzerine gerek Milli Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, gerek Kocaeli Vilayeti, gerek İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Eski Eserleri Koruma Encümeni tarafından bu alandan bazı ön çalışmalar yapılmıştır. Bundan sonrada zaman zaman resmi makamlar bu işle meşgul olmuşlar ve basında bununla ilgili bazı yazılar çıkmıştır.³⁷⁷

Atatürk'e anıt ile ilgili çeşitli projeler sunulmuştur. Atatürk'ün beğenmiş olduğu projeye göre tepenin üzerinde etrafı servilerle çevrili yaklaşık 100 metre çapında bir daire ve bunun ortasında birkaç basamakla çıkılan bir taş lahit bulunacaktır. Fakat Hannibal Anıtı'nın yapımı için ödenek ayrılmadığından yalnızca servilerin dikilmesi ile yetinilmiştir. Ulu önderin bu isteği³⁷⁸ 1981 yılında,

³⁷³ Mansel, *"Hannibal'in Mezarı"*, s. 529

³⁷⁴ Nepos, *Hamilcar ve Hannibal*, s.1231

³⁷⁵ Kaya, *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*, s. 91

³⁷⁶ Nepos, *Hamilcar ve Hannibal*, s.1231

³⁷⁷ Mansel, *"Hannibal'in Mezarı"*, s. 528

³⁷⁸ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, ss. 58-59

doğumunun 100. yıldönümünde³⁷⁹ Kültür Bakanlığı'nca gerçekleştirilmiştir. Hannibal Anıtı'nın yapımına 1980 yılının sonlarına doğru başlanmıştır. Kocaeli Valiliği'nin, Karayolları'nın, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın³⁸⁰ ve Tübitak'ın yardımlarıyla anıt tamamlanmış ve Kültür Bakanı, Cihat Baban tarafından 24 Temmuz 1981 günü anıt açılmıştır.

Hannibal Anıtı 900 metre karelik bir alanı kaplayan beş ayrı bölümle düzenlenmiş ve bu bölümlere Türkçe, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Fransızca olmak üzere ünlü komutanın kısa yaşam öyküsünü anlatan mermer kitabeler yerleştirmişlerdir.³⁸¹ Bu anıtın üzerinde şunlar yazmaktadır;

“Bu anıt, Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünde büyük komutan Hannibal'e olan beğenilerin bir ifadesi olarak yapılmıştır. Hannibal, Kartaca'nın ünlü bir komutanı ve devlet adamıdır. M.Ö. 247 yılında, Kuzey Afrika'da doğmuş, Roma'yı yok etme duyguları içerisinde yetişmiştir. Babası Hamilcar Barca'nın Roma'ya karşı başlattığı ve tarihe Pön Savaşı adı ile geçen çarpışmaları sürdürmüştür. Ünlü Roma yürüyüşü bu komutan tarafından düzenlenmiş ve fillerle güçlendirdiği ordusu ile Romalıları İtalya'da, Barletta'da yenmiştir. Pek çok askeri zafer kazanan Hannibal Romalıları karşı başlattığı yeni bir savaş için Suriye Kralı Prussias'ın yardımını sağlamaya çalışmış ancak, başarılı olamamıştır. Bithynia Kralı tarafından Romalıları teslim edileceğini öğrenmesi üzerine Bithynia topraklarında Libyssa'da intihar ederek MÖ.183 yılında ölmüştür.”

Anıtın ortasına İstanbul Arkeoloji Müzeleri Heykeltıraşı Nejat Özatay'ın eseri olan Hannibal'in portresi yerleştirilmiştir.³⁸²

3.3. III. Kartaca (Pön) Savaşı (M.Ö. 149-146)

II. Pön Savaşı'ndan (M.Ö. 218-201) sonra Hannibal ülkenin bekası için her ne kadar topraklarını terk etmiş olsa dahi, Kartaca bundan sonra da bir sükûna kavuşmamıştır. Gerçi ticari ve iktisadi kabiliyeti sayesinde maddi refahını yeniden elde etmeye başlamış olmasına rağmen bir dış huzur teessüf edememiştir. Bu huzursuzluk ise daha ziyade batısından Kartaca'ya rakip ve hatta onu boğmak isteyen³⁸³ Numidia³⁸⁴ devletinden gelmektedir. Bu devletin başında o sıralarda

³⁷⁹ Muzaffer Erendil, “Evrensel Nitelikleriyle Atatürk”, *Akademik Tarih Dergisi*, 2/6, 1990, s. 309

³⁸⁰ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, ss. 58-59

³⁸¹ Tahir Büyükakın (ed.), *Kocaeli Turizm Rehberi*, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Basın-Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 132

³⁸² Yücel, *Kartacalı Hannibal*, ss. 58-59

³⁸³ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 261

Massinisa adında becerikli ve haris bir kral hüküm sürmektedir. Helenistik devlet idaresini bütün incelikleriyle öğrenmiş görünen bu adam o zamana kadar tarihsiz olan Numidia'lıları yerleşik bir hale sokarak onlardan siyasi bir halk kitlesi vücuda getirmiş ve devletini de zamana uygun nizamlı bir teşkilat içine sokmuştur. Massinissa devletini yükseltmek için Kartacalı sanatkârları ve hatta çiftçileri memleketine çağırmıştır. Onun zamanında iktisaden süratle gelişme yoluna girmiş ve hatta Doğu'ya hububat ihraç edebilecek derecede büyümüştür.

Massinissa, bir taraftan devletinin iç inşası ile meşgul iken diğer taraftan Roma'nın Kartaca için ona verdiği görevi hakkıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Bundan dolayıdır ki kral Kartaca'nın meydana getirdiği kültür memleketlerine ve iletmiş olduğu sahil şehirlerini erkenden göz dikmekte gecikmemiştir³⁸⁵. Massinissa çok geçmeden talan akınlarına başlamıştır.³⁸⁶ İlk olarak küçük Sirte körfezindeki bazı ticaret mahallerine işgal ederek memleketini genişletmeye başlamış (M.Ö.193), fakat bu hudut işleri Kartaca için yavaş yavaş bir hayat ve istiklal meselesi olmaya başlayacaktır. Ancak M.Ö. 201 yılında Roma ile yapmış olduğu anlaşma gereği Roma'nın müttefiki olan Numidia kralına karşı kendisini müdafaa edemeyecek bir hale getirilmiştir.

Masinisasa'nın tecavüzlerine karşı ancak Roma'ya müracaat çaresi vardır. Roma ise Kartaca ile Numidia arasında çıkan hadiselerde genellikle kral Massinisa lehine kararlar vermiştir. Anlaşıyor ki Hannibal'ın istilasını henüz unutmamış olan Romalılar, Kartaca'nın kendileri için bir daha tehlikeli bir hale gelmemesi için yalnız kalkınmamasını değil, belki komşusu ve müttefiki Numidia tarafından tamamen parçalanmasını da istemektedirler. Fakat böyle bir olay meydana geldiği takdirde bütün Kuzey Afrika'nın yerli bir devlet eliyle birleştirilmesi anlamına gelmektedir. Romalılar için bu Kuzey Afrika'da yeni bir tehlike unsuru demektir. Bundan dolayı

³⁸⁴ Önce Kartacalıların müttefiki olan, daha sonra Roma İmparatorluğu'nun himayesine giren eski Numidyalılar, Berberilerin ataları sayılır. Berberi sözcüğü, Romalıların "barbarlar" için kullandığı "barbara" sözcüğüne dayanmaktadır. Onlar Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır'ın özellikle dağlık ve çöllük kesimlerine kabileler halinde dağılmışlardır. Moritanya, Mali ve Nijer'in kuzey kesimlerinde de daha az sayıda olmakla birlikte Berberi kabileleri bulunmaktadır. Berberiler, Hami-Sami dil ailesine bağlı çeşitli diller konuşmaktaydılar. Günümüz de ise Berberice konuşanların sayısı oldukça azalmıştır. Çünkü Beberiler İslam fetihlerinden sonra Müslüman olmuşlardır. Bu arada birçok Berberi Arapçayı benimseyerek Arap kültürü içinde erimiştir. Abdülhalik Bakır, "Erken İslam Döneminde Endüstri Köleleri ve Iraklı Tarihçi Ahmed Salih El-Ali'nin Konu İle İlgili Tespitleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28 / 1, 2013

³⁸⁵ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 261-262

³⁸⁶ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.775

Afrika tehlikesinin ortadan kalkması için tek çarenin³⁸⁷ Cato³⁸⁸ ve taraftarlarının ileri sürdüğü “Kartaca’nın yerle bir edilmesi gerek.” fikri ön plana çıkmıştır.³⁸⁹ Roma yapacak olduğu bu savaş için bahaneler aramaya başlamış, fakat bu fırsatı Roma’ya verecek olan da Kartaca olacaktır. Bu sıralarda Kartaca ile arasında husümet olan Numidia kralı Massinissa Kartaca’ya iki ordu göndermiş Kartaca’yı büyük bir yenilgiye uğratmış, bunun sonucu olarak da Kartaca’nın Roma’yı çağırmaktan başka çaresi kalmamıştır. Roma ise Kartaca’nın Numudia’ya karşı yapmış olduğu bu hareketin M.Ö. 201 yılı sulhunu bozduğunu söyleyerek³⁹⁰ M.Ö. 149 yılında Kartaca’ya karşı savaş ilan etmiştir.³⁹¹ Bu suretle Roma ve Kartaca arasında III. Pön (Kartaca) Savaşı (M.Ö. 149-146) patlak vermiştir.³⁹²

Lucius Manilius Censorinus ve Manius Manilius konsülleri ordusuyla birlikte Kartaca’ya doğru harekete geçmiştir. Kartaca ise Roma ordusunun Afrika’ya yaklaşmasıyla birlikte kayıtsız şartsız teslim olmayı teklif etmiştir. Romalılar rehinelere verilmesini ve bundan sonra da konsüllerin emirlerine itaat edileceğine söz verilmesi şartıyla hürriyetlerini garanti etmişlerdir. Kartacalılar istenen tüm şartları yerine getirmişlerdir. Fakat Romalılar kesin bir sonuç için silahlarını bırakmalarını aynı zamanda da şehrin on kilometre kadar geri çekilmelerini istemektedir. Deniz ticaretiyle uğraşan ekmeğini denizden çıkaran Kartaca için bu teklif ölüm kalım meselesi niteliğinde bir karar demektir. Ya sefaleti seçecekler ya da ölümü seçeceklerdir. Fakat Kartacalılar’a ölüm sefaletten daha cazip görünmüş ve bütün kuvvetlerini toplayarak şehri savunmaya başlamışlardır.³⁹³ Kartaca ordusunun başına Hasdrubal ve Phamea atanmıştır.³⁹⁴ Romalılar şehri kara ve denizden sarmış olmalarına rağmen Kartaca, Roma ordularını defalarca geri itmiştir.³⁹⁵ Romalılar

³⁸⁷ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 262-264

³⁸⁸ Cato Marcus Porcius, Yaşlı Cato ya da Censor Cato (Cato Censorius, M.Ö. 234- 149). Bir çiftçi ailesinin oğlu olan Cato, İkinci Pön Savaşı’nda kıdemli lejyon subayı olarak görev yapmış aynı zamanda Sicilya’da quaestor’luk (mali işler yetkilisi), praetor’luk, İspanya’da valilik, censor’luk görevlerinde bulunmuş devlet adamıdır. III. Pön Savaşı’nın başlamasına yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Ölmeden önce Roma’yı bu yönde ikna ederek, M.Ö. 149 yılında Roma’nın Kartaca Savaşı için hazırlık yaptığı dönemde ölmüştür. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, ss. 171-172

³⁸⁹Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s. 172

³⁹⁰ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, ss. 265-266

³⁹¹ Robin E. Levin, *The Death Carthage*, USA: Trafford Publish, 2014, s. XVIII

³⁹² Burns, *Western Civilation*, s. 170

³⁹³ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 266

³⁹⁴ Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, s. 107

³⁹⁵ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 267

harbin gidişatından bıkarak³⁹⁶ eskiden Afrika ordusunda hizmet eden Zama'da galip gelen Scipio Africanus'un³⁹⁷ manevi torunu Scipio'yu konsül seçerek ordunun başına komutan olarak atamışlardır. Scipio büyük takviyelerle Kartaca önüne gelmiş, Hasdrubal'ı yenilgiye uğratarak şehre girmeyi başarmıştır. Böylece Kartaca kuruluşundan yedi yüzyıl sonra yıkılmış, Scipio büyükbabasının aldığı unvanı hak ettiği ve cesaretinden dolayı ona da Genç Africanus adı verilmiştir.³⁹⁸

Kartaca devleti yıkılmakla kalmamış aynı zamanda şehir son mezar taşına varıncaya kadar tahrip edilmiş ve bir daha artık hiç iskân edilmemesi için lanet edilmiştir. Halktan sağ kalanlar köle olarak satılmış yalnız yüksek tabaka Güney İtalaya'da iskân ettirilmişlerdir.³⁹⁹ Aynı dönemde, yaklaşık altmış yıldır Roma'nın sadık dostu olan Numidia kralı Massinissa doksan yedi yaşında iken savaşta hayatını kaybedince arkasında bıraktığı kırk dört oğlu arasında Scipio, Numidia devletini paylaşmıştır.⁴⁰⁰ M.Ö. 146 yılında biten III. Pön (Kartaca) Savaşı'ndan sonra Kartaca topraklarını kendi eyaletlerinden biri yapan Romalılar da bu topraklara Afrika adını vermişlerdir.⁴⁰¹

³⁹⁶ Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, s. 109

³⁹⁷ Brian Todd Carey, *Hannibal's Last Battle: Zama and The Fall of Carthage*, Great Britain: Pen & Sword Books Ltd., 2007, s.2

³⁹⁸ Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, s. 109

³⁹⁹ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 268

⁴⁰⁰ Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, s. 109

⁴⁰¹ Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, s.11

SONUÇ

Doğudaki eski Fenike dünyasından gelen, isimlerinin bile belli olmadığı kişiler, bir zamanlar Akdeniz'in en büyük devletlerinden biri haline gelen Kartaca'yı kurmuşlardır (M.Ö. 814-813). Bugünkü Tunus körfezi içinde, küçük bir dil şeklindeki kara parçası üstünde kurulmuş olan, hem kara hem de deniz tarafından korunmuş bir halde bulunan bu yerden, karşısındaki Sicilya, Sardinya ve İtalya'ya gitmek kolay olduğu gibi Akdeniz'in doğu ve batı kısımlarından ulaşımı kontrol etmek için oldukça uygun bir konumda olması Kartaca'yı Akdeniz ticaretinde etkin bir duruma getirmiştir. Her şeyden önce tabiatın verdiği bu müsait durum, Kartaca'nın bir ticaret şehri olarak diğer Fenike kolonileri arasında daha önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Şehir stratejik konumu ve dönemin siyasi olayları neticesinde süratle genişlemiş ve imparatorluk haline gelmiştir.

Küçük bir kent devleti olarak ortaya çıkan Roma ise yaşamaya oldukça elverişli coğrafyası, toprağı ve ikliminden dolayı birçok göç almıştır. Bu göç dalgalarıyla gelen kavimlerin şüphesiz en önemlisi Etrüskler'dir. Roma'nın gelişmesinde, bir devlet haline gelmesinde çok önemli bir yere sahip olan Etrüskler Roma halkını yerleşik duruma getirmiş ve Roma'nın kültürü üzerinde önemli izler bırakmışlardır. Roma, Etrüskler döneminde krallık ile yönetilen bir devlet haline gelmiştir. Roma'da Etrüsk krallar döneminde Kartaca ile ilişkilerin dostane şeklinde olduğu görülmektedir. Hatta ortak düşmanları olan Hellenler'e karşı birlik olup Alalia Deniz Savaşı'nda (M.Ö. 540) büyük bir zafer kazanmışlar ve bu savaş sonrasında Kartaca Devleti, Sardinya, Sicilya adasının batısında, Balear adalarında ve Güney İspanya'da nüfuz alanları elde etmişlerdir.

Kuruluş ve gelişme yıllarında iyi ilişkileri olan ve dostça geçinen Kartaca ile Roma'yı karşı karşıya getiren ve savaşa sürükleyen neden, Batı Akdeniz'e egemen olarak ticarî üstünlük kurma rekabetidir. Başta Roma'ya karşı dostça politika izleyen Kartaca, Roma'nın giderek kuvvetlenmesi ve hatta bütün İtalya'ya egemen olduktan sonra Sicilya'ya da geçip Messina Boğazı'nı kontrol eder konuma gelmesini kendisine tehdit ve tehlike olarak görmüştür. Aynı durum Roma içinde geçerlidir;

başlarda küçük bir Fenike kolonisi olan Kartaca'nın büyüyerek Akdeniz ticaretini kontrol eder hale gelmesi Roma'yı da aynı derecede endişelendirmiştir.

İtalya siyasi birliğini tamamlayan Roma'nın, İtalya dışına taşma amacını gütmesi ve Kartaca'nın Akdeniz'deki ekonomik ve siyasal üstünlüğünü kendisine bir tehdit olarak görmesiyle iki devlet arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Ayrıca Roma, Sicilya'yı kontrol eden Kartaca'nın Messina Boğazı'nı da kontrol edeceğini, bunun da Roma'nın doğusundaki Adriyatik Denizi'ne açılmasının önünün kapatılması demek olduğunu düşünmektedir. Büyüyen ve büyüdükçe ticarî faaliyet ve ilgi alanı genişleyen Roma için bu kabul edilemez bir durum olmuştur.

Kartaca'nın, Roma gelişme ve tehdidine tepkisi ve Roma'nın uzun vadedeki çıkarlarını hesap ederek bu tepkiye cevap vermesi Kartaca Savaşları'na yol açmıştır. Romalılar, Kartacalılar'a Yunanca "Phoinikes" (Fenikeli) kelimesinden bozma olarak "Pöni" dedikleri için, Kartaca ve Roma arasında çıkan bu savaşlar aynı zamanda kaynaklarda Pön Savaşları şeklinde de geçmektedir.

Roma ve Kartaca Savaşları'nı başlatan bahane ise Sicilya'daki Messina şehrinin, iç karışıklıkları yüzünden Kartaca ve Roma'dan yardım istemesi, iki devletinde bu yardıma olumlu cevap vermesi olmuştur. Roma atak davranıp Kartaca'nın korktuğu gibi Sicilya'ya geçip Messina'yı kendisine bağlayınca bir asırdan daha uzun sürecek olan Kartaca Savaşları'nın da başlamasına neden olmuştur.

Roma ile Kartaca arasında yaşanan savaşlar üç dönemde incelenmektedir. Kartaca Savaşları'nın ilk safhasını oluşturan I. Kartaca (Pön) Savaşları M.Ö. 264-241 yılları arasında karada ve denizde olmak üzere yirmi üç yıl sürmüştür. Yapılan bir dizi savaştan sonra Roma, Kartaca donanmasını yenip Sicilya'yı bütünüyle ele geçirmiştir. Kartacalılar İtalya kıyılarına vurarak Roma'yı dize getirmeye çalıştıysa da başarılı olamamış, hem Sicilya'yı Roma'ya bırakmak hem de ağır bir savaş tazminatı ödeyerek barış antlaşması imzalamak zorunda kalmışlardır (M.Ö. 241). Aynı zamanda bu barış antlaşması Kartaca'yı bir iç karışıklığa sürükleyerek, Kartaca'daki paralı askerlerin isyanına neden olmuştur. İsyenlar sırasında, Kartaca Savaşları'nda aile fertlerinin isimlerini sık sık duyduğumuz, Hamilcar Barca adında önemli bir komutan ortaya çıkarak askerlerin isyanın bastırmıştır. Kartaca bu isyanlarla mücadele ederken Roma da boş durmamış, isyanın nimetlerini toplayarak Kartaca egemenliğindeki Korsika ve Sardinya adasını da ele geçirmiştir.

Kartaca'nın Sicilya'yı kaybetmesiyle Batı Akdeniz'deki ticaret üstünlüğü ağır bir darbe almıştır. Ayrıca I. Kartaca Savaşı (M.Ö. 264-241) Roma'nın bundan sonra istila edeceği topraklarda uygulayacağı siyasal yapılanmanın oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu uygulamaya Roma "*Provincia*" eyalet düzeni adını vermiştir. *Provincia* kelimesi yavaş yavaş, Roma Devleti'nde askeri ve yargısal özü de içeren en yüksek yürütme yetkisine (*imperium*) sahip bir Romalı vali tarafından yönetilen ve eyalete denk düşen yönetim birimi haline gelmiştir.

Birinci Pön Savaşı yenilgisinin intikamını Roma'dan almak isteyen Hamilcar Barca'nın en büyük oğlu Hannibal Barca, savaş için hazırlıklara başlamış, Roma'nın müttefiki Saguntum şehrine saldırmıştır. Savaşın gerçek nedenine bakıldığında, Batı Akdeniz'deki ticareti ele geçirme rekabetinde ilk savaşta kaybettiklerini kazanmak isteyen Kartaca'nın, intikam hırsı ile kazandıklarını kaybetmek istemeyen Roma'nın muhtemel tehlikeyi erken vakitte bertaraf etme arzusudur. Roma ve Kartaca Devleti'ni M.Ö. 218'de karşı karşıya getiren ve on yedi yıl sürmüş olan İkinci Pön (Kartaca) Savaşı, yeni bir mücadelenin başlamasına neden olmuştur. Baştan itibaren savaşı karakterize eden en önemli özellik, her iki tarafın da savaşı taarruz olarak yapmaya karar vermiş olmalarıdır. Yani her iki taraf da planlarını saldırı ve düşmanı kendi topraklarında vurma üzerine yapmışlardır. Fakat Hannibal, Roma'dan önce davranarak M.Ö. 218 yılında İspanya'dan harekete geçerek Alpleri aşmış ve Kuzey İtalya'ya girmiştir. Hannibal'in fillerle desteklenmiş doksan bin kişilik bir orduyla altı ay içerisinde Alpleri aşarak, düşman topraklarına girmesi, on beş yıl boyunca bu topraklarda kalmayı başarması ve burada yapılan hiçbir savaşı kaybetmemesi, onun Antikçağ komutanlarının en büyüklerinin arasına girmesini sağlamıştır.

İtalya'da savaş tarihine geçmiş en mükemmel zaferlerden biri olan Cannae'da (2 Ağustos M.Ö. 216) Hannibal'den sayıca iki kat üstün olan Romalılar, savaşa istedikleri yerde ve istedikleri zamanda girmiş olmalarına rağmen, Hannibal'in savaş dehası ve stratejisi karşısında büyük bir bozguna uğramıştır. Roma, ordusunun yüzde yetmiş beşini kaybetmiştir. İlkçağ tarihinin o zamana kadar kaydetmediği muazzam bir meydan muharebesi olarak tarihi kayıtlara geçmiştir. Bu savaşta Hannibal'in kullanmış olduğu strateji, düşmanı iki yandan sararak yok etmektir. Bu nedenle o zamandan beri düşmanı iki taraftan sararak imha etmenin sembolü olmuştur.

Hannibal, İtalya topraklarında yapmış olduğu hiçbir savaşı kaybetmemiş olmasına rağmen Kartaca topraklarında yapılan savaşlarda büyük yenilgiler almıştır. Bu savaşların kaybedilmesindeki büyük etkilerden biri Roma senatörlerinden olan

Scipio'dur. Scipio, İtalya'da yapılan savaşlarda Hannibal'i iyi bir şekilde gözlemlemiş, savaş stratejisini kavramış ve İkinci Kartaca Savaşı'nı bitirecek olan Zama Meydan Muharebesi'nde (M.Ö. 202) onu kendi silahıyla vurarak ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Kartacalılar bu yenilgi sonrasında bir kez daha barış istemiş (M.Ö.201) ve Birinci Kartaca Savaşı'nda imzaladığı barış antlaşmasından daha ağır bir antlaşma imzalamak zorunda kalmışlardır. Hannibal'in başlatmış olduğu bu savaş, yenilgiyle sonuçlanmış olmasına rağmen, kendisi en büyük komutanları arasına girmeyi başarmıştır. Bu başarı, o zamana kadar kimsenin aşamadığı Alpleri büyük bir orduyla geçerek düşman topraklarına girmesinden ya da bu topraklarda on beş yıl boyunca birden fazla milletin oluşan paralı askerlerini tek bir emriyle bir arada tutmasından ve Cannae Muharebesi'ndeki büyük zaferinden gelmektedir.

İkinci Pön (Kartaca) Savaşı'nın (M.Ö. 218-201) kaybedilmesinden sonra Hannibal bir süre Kartaca'da kalarak devlet işlerine bakmış, fakat Roma'nın ve Kartaca'daki düşmanlarının onun aleyhinde bir takım faaliyetlerde bulunmalarından dolayı kendini güvenceye almak için bir gece ansızın Kartaca'dan kaçmış, o tarihten sonra ömrünün sonuna kadar sürgün hayatı yaşamıştır. Fakat Roma hiçbir zaman peşini bırakmamış ve Hannibal'in son sığındığı Bithynia Krallığı'nda da onu bulmuştur. Hannibal, dokuz yaşından beri nefret ettiği Roma'ya teslim olmaktansa ölmeyi yeğleyerek intihar etmiş ve altmış yaşında, bugün İstanbul sınırları içerisinde olan Lybissa'da (Gebze) hayata gözlerini kapatmıştır.

Hannibal'in mezarını tespit etmek için Türkiye'de birçok çalışma yapılmıştır. Fakat bu çalışmaların ilki Atatürk'ün isteği üzerine yapılan çalışmadır. Yeri tam olarak tespit edilememesine rağmen Gebze'de olduğu kesindir. Atatürk bu ünlü komutan için bir anıt yapılmasını istemiştir. Fakat Ulu önderin bu isteği çeşitli sebeplerden ötürü 1981 yılında, doğumunun 100. yıldönümünde hayata geçirilebilmiştir.

Roma ve Kartaca arasındaki yarışın sonuncusu, Kartaca Devleti'nin tarih sahnesinden silindiği, III. Pön (Kartaca) Savaşı (M.Ö. 149-146)'dır. Roma müttefiki olan, Numidya kralı Massinissa, devletini Kartaca devleti aleyhine genişletmeye karar vermiş, Kartaca'ya ait birçok limanı işgal etmiş ve bütün bu olaylar esnasında Kartaca durumu Roma'ya şikâyet ettikçe, Roma hep Numidya lehinde karar almıştır. Roma, ezeli düşmanı Kartaca'nın Numidya tarafından parçalanmasını ve haritadan tamamen silinmesini istemiştir. Fakat Massinissa'nın Kartaca Devleti'ni yıkarak topraklarına katması, Roma'nın Batı Akdeniz'deki nüfuzu için tehlike

oluşturacağından, kendisi için bir bahane aramaya başlamıştır. Numidya'nın yine Kartaca aleyhine harekete geçtiği bir anda, Kartaca'nın Roma'ya sormadan Numidia ile savaşa başlaması, Roma'ya aradığı bahaneyi vermiş ve Kartaca'ya savaş ilan etmiş, Afrika'ya gönderilen Roma ordusu karaya çıkarak Kartaca'yı kuşatmıştır. Barışı korumak arzusundaki Kartacalılar, Romalıların rehineler verme ve silahların teslimi gibi ağır şartlarını kabul etmişler, ancak Romalıların şehri boşaltılarak on kilometre içeride bir yerde şehir kurulması gibi kabul edilemez bir şart ileri sürmüşlerdir. Geçimini denizden sağlayan bir halk için ölüm demek olan bu şartı kabul etmeyerek, ülkelerini bütün varlıklarını tüketinceye kadar savundularsa da yenilmişlerdir.

Bir zamanlar Batı Akdeniz'in tek hâkimi olan Kartaca, Batı Akdeniz'in yeni ve büyük devleti Roma'nın eline geçmiştir. Yaklaşık yüz yirmi sene sürmüş ve Pön Savaşları diye adlandırılmış olan Kartaca-Roma mücadelesi de, Roma'nın Kartaca'yı medeni dünyadaki ismine yakışmayan bir şekilde dünya haritasından silmesiyle sona ermiştir.

Yapmış olduğumuz araştırmalar ve çalışmalar dâhilinde ortaya çıkan en önemli sonuçlardan biri de, Kartaca'nın tarihi üzerine yapılacak olan bir çalışmanın oldukça zorlu olduğudur. Kartaca tarihi ile ilgili kaynakların yok denecek kadar az olması, ayrıca mevcut olan kaynakların Latin ve Yunanlı tarihçilerin çalışmalarıyla sınırlı olması, yazarların sadece Kartaca ile Syrakusa ve Kartaca ile Roma arasındaki savaşlar üzerine dikkatlerini yoğunlaştırmaları, Kartaca tarihinin aydınlatılmasını oldukça güçleştirmiştir.

Kartacalı ve Fenikeli yazarların kayıtlarının günümüze kadar ulaşmamasının en önemli sebebi olarak, Roma ve Kartaca arasında yaşanan savaşların sonuncusu olan, III. Kartaca Savaşı'ndan sonra Roma'nın, Kartaca'ya duyduğu kinden ötürü kentin kültürünün ve kayıtlarının tahrip edilmesinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak ülkemizde yok denebilecek kadar az bir çalışmanın yapılmış olmasından dolayı, bu çalışma bizden sonraki araştırmacılar için önemli bir yardımcı kaynak olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKAY, Şükrü, “*Etrüsk Kültürü ve Roma Kültürüne Tesiri*” Türk Tarihinin Anahatları, C. III, No. 4, 1936, ss. 20, 21
- AKMAN, Şefik Taylan, “Roma Antikesinde Sosyal-Politik-Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu düzeni Üzerindeki Etkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.2, 2012, ss. 89-107.
- AKYEAMPONG, Emmanuel K., vd., *Dictionary of African Biography*, C. 6, New York: Oxford University Press, 2012
- ALDRETE, Gregory S., *Daily Life in The Roman City : Rome, Pompeii and Ostia*, London: Greenwood Press, 2004
- ALEXANDER, Caroline, *Akhilles’u Öldüren Savaş: İlyada’nın Gerçek Hikâyesi*, Semih Lim (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014
- ASLAN, Murat, *Antikçağ Anadolu’sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*, İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 2000
- ASTIN, E., (ed.), *The Cambridge Ancient History: Roma and The Mediterranean to 133 B.C.*, UK: Cambridge University Press. 1975
- ATLAN, Sabahat, *Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970
- BAHADIR, Gürhan “Kuruluşunda VI. Yüzyıla Kadar Antakya”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7/13, 2010, ss. 349- 372
- BAKIR, Abdülhalik, “Erken İslam Döneminde Endüstri Köleleri ve Iraklı Tarihçi Ahmed Salih El-Ali’nin Konu İle İlgili Tespitleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28 / 1, 2013, ss. 51-75
- BASKICI, Murat, “Evcilleştirme Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53/ 1- 4, (Ocak-Aralık) 1998, ss. 73-94.
- BAUER, Susan Wise, *Antik Dünya Tarihi: İlk Kayıtlardan Roma’nın Dağılmasına*, Mehmet Morali (çev.) , İstanbul: Alfa Yayınları, 2013
- BEARD, Mary, North John and Price, Simon, *Religions of Rome*, V. I, Cambridge: Cambridge University Press, 1998
- BELGE, Murat, *Toplum ve Bilim*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1993

- BERKİ, Şakir, “Roma’da Aile Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14/ 1-4, 1957, ss. 111-121
- BOSCH Clemens, “*Roma Tarihinin Ana Hatları*”, Sabahat Atlan(çev.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940
- BRADFORD, Ernle, *Hannibal*, Great Britain: Wordsworth Editions Limited, 2000
- BRAUDEL, Fernand, *Akdeniz: Mekân ve Tarih*, Necati Erkurt (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 1995
- BUDGE, Ernest A., *The History of Esharhaddon (Son of Sennacherib) King of Assyria B.C. 681-688*, London: Sallantyne Press, 1880
- BÜYÜKAKIN, Tahir (ed.), *Kocaeli Turizm Rehberi*, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Basın-Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2010
- CARANDINI, Andrea, *Roma Day One*, Stephan Sartarelli (trans.), İngiltere: Princenton University Press, 2007
- CAREY, Brian Todd, *Hannibal’s Last Battle: Zama and The Fall of Carthage*, Great Britain: Pen & Sword Books Ltd., 2007
- DALY, Gregory, *Cannae: The Experience of Battle in The Second Punic War*, London and New York, 2002
- DEMİRCİOĞLU, Halil, *Roma Tarihi*, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011
- DİKİCİ, Abdullah, “Geleneklerin Toplumdaki Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2, 2001, ss. 251-258
- DILLON, *Ancient Rome: A Sourcebook*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2005
- DOBERSTEIN, William, “The Samnite Legacy: An Examination of The Samnitic Influences Upon The Roman State”, (A Unpublished Thesis Submitted to the School of Graduate Studies of the University of Lethbridge, 2014)
- DÖNMEZ, Cengiz, *Tarihi Gerçekleriyle Harf İnkılâbı ve Kazanımları*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2009
- DYCK, Andrew R., *A Commentary on Cicero, De Legibus*, America: The University of Michigan Press, 2004
- DYER, Thomas Henry, *The History of The Kings of Rome*, London: R. Clay, Son, and Taylor Printers, 1868
- EDMONDSON, Jonathon C., vd., *Roman Dress And The Fabrics of Roman Culture*, Toronto: University Toronto Press, 2008

- ERENDİL, Muzaffer, “Evrensel Nitelikleriyle Atatürk”, *Akademik Tarih Dergisi*, 2/6, 1990, ss. 9-21
- EROĞLU, Engin, “Ege Göçleri ve M.Ö. I Binde Anadolu”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 2014, ss.43-55
- EUTROPIUS, *Roma Tarihinin Özeti*, Çiğdem Menzilioğlu (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007
- FAGE, John Donnelly, *The Cambridge History of Africa*, Cambridge: Cambridge University Press, 1978
- FIELDS, Nic, *Carthaginian Warrior 264-146 BC.*, USA: Osprey Publishing Ltd., 2010
- FREEMAN, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2005
- GIBBON, Edward, *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyişi Ve Çöküş Tarihi*, Asım Baltacıgil (çev.), İstanbul: Tuba Yayıncılık, 1988
- GILBERT, vd. *Daily Life in Carhage*, A.E.Foster(trans.), New York: The Macmillan Company, 1961
- GÜR, Barış, “Hititler, Mikenler ve Batı Anadolu’da Kültürel Etkileşim”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 1/ 2, 2012, ss. 12-22
- HEALY, Mark, *Cannae 216 B.C.: Hannibal Smashes Rome’s Army*, UK: Osprey Publish, 1999
- HELLERMAN, Josep H., *Reconstructing Honor in Roman: Philippi Carmen Cristi as Cursus Pudorum*, New York: Cambridge University Press, 2005
- HERODOTS, *Tarih*, Müntekim Ökmen (çev.), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014,
- HOWATSON, M.C., *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, Faruk Ersöz (çev.) , İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2013
- HOYOS, Dexter, *A Companion to Punic Wars*, John Wiley & Sons Ltd Published, 2015
- ; *Hannibal’s Dynasty: Power and Politics in The Western Mediterranean, 247-183 B.C.*, London and New York: Routledg Press, 2003,
- ; *Unplanned Wars: The Origins of the First and Second Punic Wars*, Berlin: Walter de Gruyter, 1998
- İLÇİN GÖNENÇ, Fulya, “Roma Hukukunda Boşanma (Divortium)”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/ 1-2, 2003, ss.645-654

- İPLİKÇİOĞLU, Bülent, *Eskiçağ Tarihinin Anahatları*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990
- ; *Helen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007
- JOHN, Alfred vd., *The Story of Carthage*, New York: G.P. Putnam's Sons Published, 1889
- KANSU, Şevket Aziz, *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991
- KAPUCU, Âdem, *Birinci Meşrutiyetin İhaneti*, Konya: Milli Ülkü Yayınevi, 1976
- KARADENİZ, Özcan, "Roma Hukukunda Peculium Müessesesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25/3-4, 1968, ss. 179-194
- ; *Roma Hukuku*, Ankara: Turhan Yayınevi, 2004
- KARATAĞ, Murat, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü (Yunan-Roma)*, Ankara: Midas Kitapevi Yayınları, 2013
- KAYA, Mehmet Ali, "Anadolu'da Roma Eyaletleri; Sınırlar ve Roma Yönetimi-Roman Provinces in Anatolia; Frontiers and Roman Administration", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırma Dergisi*, 24/38, 2005, ss.11-30
- ; "Keltlerin Anadolu'ya Göçü: Göç Nedenleri, Yolları ve İlk On Yıl", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S.13, Konya, Güz
- ; *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2011
- KAYA, Önder, *Roma İmparatorluğu'ndan Hitler Almanyası'na Avrupa Tarihi Üzerine Yazılar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013
- KIZILOĞLU, Sedat, "İsrail Devletinin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1, 2012, ss. 35-64
- KIDNER, Frank (ed.) vd., *Making Europe: The Story of The West*, C. I, USA: Wadsworth, 2014
- KOSCHAKER, Paul, *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Anahatları*, Kudret Ayiter (dzl.), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977
- KOSMINSK, E. vd., *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*, Attila Tokatlı (çev.), İstanbul: Evrensel Basın Yayın, 2009

- KOTAN, Necati, *Anibal "Kartaca Savaşları"*, İzmir: Ticaret Matbacılık T.A.Ş., 1967
- KRAMER, Samuel Noah, *Tarih Sümer'de Başlar*, Muazzez İlmiye Çığ (çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990
- KURT, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi: (Yahudiliğin Mimarı Ezra)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007
- KURUL, Erkan, "Kartacalı Hannon ve Batı Afrika Kıyılarına Seyrüsefer", *Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, I, 2015, ss. 239-240
- LANCEL, Serge, *Hannibal*, Antonia Nevill (trans.), Oxford: Blackwell Publish, 1998
- LAW, William John, *The Alps of Hannibal: In 2 Volume*, London: Macmillan and Co. Press, 1866
- LE ROUX, Patricx, *Roma İmparatorluğu*, İsmail Yerguz (çev.), Ankara: Dost Kitapevi, 2011
- LENDERING, Jona, *Roma: Mermer Şehir*, Burak Sengir (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011
- LERNER, Robert E. vd., *Western Civilizations*, New York-London W.W. Norton & Company, ty.
- LEVIN, Robin E., *The Death Carthage*, USA: Trafford Publish, 2014, s. XVIII
- LIVIOUS, Titus, *Roma Tarihi (Ab Urbe Condita)*, C. XXI-XXII, Sabahat Şenbayrak (çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001
- LYDOS, Ioannes, *Romalılar Devleti'nin Makamları Hakkında*, Fatih Onur (çev.), İstanbul: Arkeoloji Yayınları, 2013
- MANSEL, Arif Müfid "Hannibal'in Mezarı", *Belleten*, 32/128, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968, ss. 527- 551
- MARKOE, Gleen E., *Peoples of The Past Phoenicians*, California: University of California, 2000
- MATTAHEW, vd., *Ancient Roma: Social and Historical Documents From the Early Republic to the Death of Agustus*, Routledge, Oxford & New York, 2015
- MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Bursa: Ekin Yayınları, 2009
- MILES, Richard, *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, New York: Viking Penguin Publish, 2011
- MOSCATI, Sabatino, *Fenikeliler*, Sinem Gül (çev.), Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2004

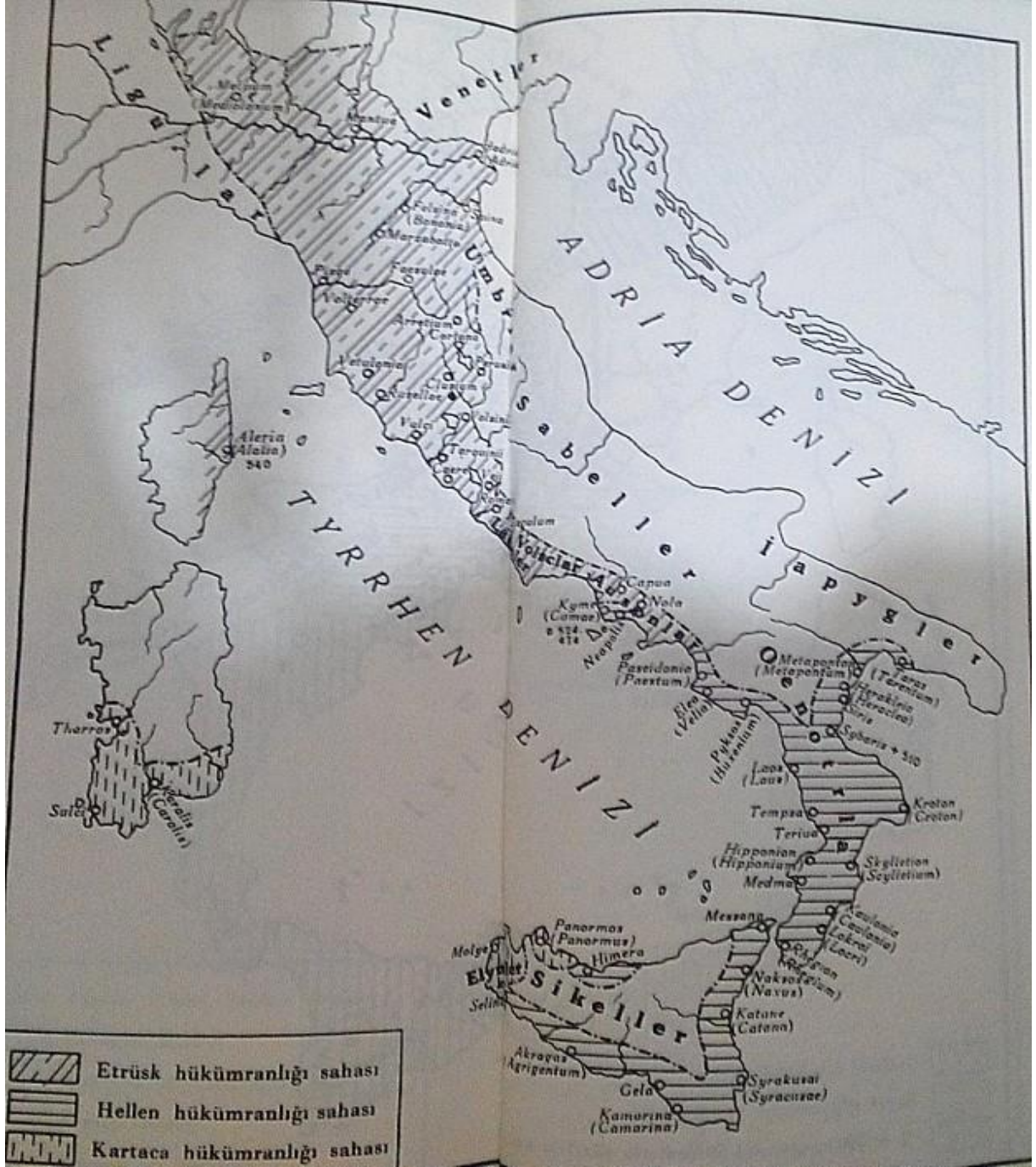
- ; *The Phoenicians*, London & New York I.B. Tauris Publishers, 2001
- NEPOS, Cornelius, *Book on Distinguished Generals of Foreign Nations*, Reginald Hyatte (trans.), Oxford University Press, 2015,
- ; “Hamilcar ve Hannibal”, Mehmet Ali Kaya (çev.), *Bellekten*, LIV/211, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, ss. 1221- 1232
- NİYAZİ, Mehmed, *Tarih Felsefesi*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 2008
- NOYES, C. Reinold, *The Institution of Property*, The Lawbook Exchange, 2007
- ONAT, Fuat Cenk, *Çividen Mürekkebe: Hep Daha Fazlasını İstediler*, İstanbul: Cinius Yayınları, 2013
- ORHUN, Murat, “Hitit Aile Hukuku Ve Eski Hukuk Dönemi Roma Aile Hukuku”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 5, 2010, ss. 35-55.
- ÖZÇELİK, Nazmi, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2011
- ÖZGİŞİ, Tunca, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, Ankara: TBMM, Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012
- PECK, Major Anne T., *Great Warriors: Hannibal Barca and Publius Cornelius Scipio Africanus*, Air Commend and Staff Air University Press, 1987
- PULLU, Selim, “Antikçağ’da Zırhlı Savaş Makineleri Asur Ordusunda Tank”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2, 2008, ss.163- 176.
- REGINALD, Bosworth Smith, *Carthage and Carthaginians*, y.y. :Longmans, Green and Company, 1878
- RING, Trudy, Watson, Noelle, Schellinger, Paul, *Southern Europe International Dictionary of Historic Places*, U.S.A: Fitzroy Dearborn Publishers, 1995
- ROBERTS, J.M., *Avrupa Tarihi*, Fethi Aytuna (çev.), İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2010
- ROTH, Jonathan P., *The Logistic Of The Roman Army At War (264 B.C.- A.D. 235)*, New York: Colombia Universty Press, 1999
- RUSS, Jacqueline, *Avrupa düşünce Serüveni- Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*, Özcan Doğan (çev.) , Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011
- SCULLARD, H.H., *A History of The Roman World 753 to 146 BC.*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 1980
- SEVER, Hüseyin “Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 31/1.2, ss. 421- 428

- SEVİN, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001
- SEVİNÇ, Fatma, “Hitit Dininde Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Onunla Özdeş Tutulan Diğer Tanrıçalar”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1, 2008, ss.175- 195
- SEVİNÇ, Hüseyin, “Yunan'ın Çağdaşı Uygarlıklarda Toplumsal Gelişmeler, Siyasal ve Dinsel Düşünüş”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/32, ss.234-235
- SEVİNÇ, Tahir, “Osmanlı-Sicilya ilişkileri ve Cizye Muhasebecisi Hüseyin Efendi'nin Sicilya Elçiliği (1740-1742)” *History Studies*, 5/2, (Mart) 2013, ss. 411- 428
- SMITH, William, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, New York: American Book Company Prees, 1962
- SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, Özlem, “Roma Toplumunda Kadının Konumu”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/2, 2013, ss. 1- 31
- STARAUS, Barry, *Tarihe Yön Veren Büyük Komutanlar*, Ümit Hüsrev Yolsal (çev.), İstanbul: Say Yayınları, 2013
- ; “Antik Anadolu'da Üç Dev Savaşı”, *NTV Tarih Dergisi*, S. 43, (Ağustos) 2012, ss. 37-43
- STRABON, *Geographika; Antik Anadolu Coğrafyası*, C. XII-XIII-XIV, Adnan Pekman (çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000
- TAPLAMAÇIOĞLU, Mehmet, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara: Güneş Matbaacılık, 1966
- TATE, Karen, *Sacred Places of Goddess: 108 Destinations*, San Francisco: Consortium Collective Consciousness Publish, 2006
- TEKİN, Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014
- TELATAR, Ümit Fafo, “Sertorius ile Mücadelede Pompeius'un Senatoya Mektubu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 48/1, 2008, ss. 65- 73
- TOKSOY, Levent, *Amasya Tarihine Denizden Bakış*, İstanbul: Deniz Basımevi, 2009
- TÜRKOĞLU, Gökçe H., “Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/ 2, 2011, ss.251- 289

- ULUÇAY, Mustafa Çağatay, *Tarih Ansiklopedisi*, İstanbul: Bates Yayınları, 1979
- ÜRETEN, Hüseyin, Neşredilmiş Yazıtlar Işığında Helenistik Dönem’de Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri, *Anakara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları*, 2010
- WARMINGTON, B. H., *Carthage*, New York: Frederidk A.Praeger Publish, 1960
- YILDIRIM, Ercüment, “Pers Hâkimiyetinin Bitiminden Bizans Hâkimiyetinin Başlangıcına Kadar Olan Dönemdeki Antik Çağ Yazarlarının Eserlerinde Orta Fırat Bölgesi”, (*Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011)
- YILDIZ, Özgür, “İzmit’te (Nicomedia) Amerikan Misyoner Faaliyetleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, 5/10, 2012, ss. 97- 111
- YÜCEL, Erdem *Kartacalı Hanniba*, İstanbul: Bericap L.T.D. Yayınları, t.y.
- ; *Gebze ve Eskihisar*, İstanbul: Gebze Rotary Kulübü Derneği Yayınları, 1991

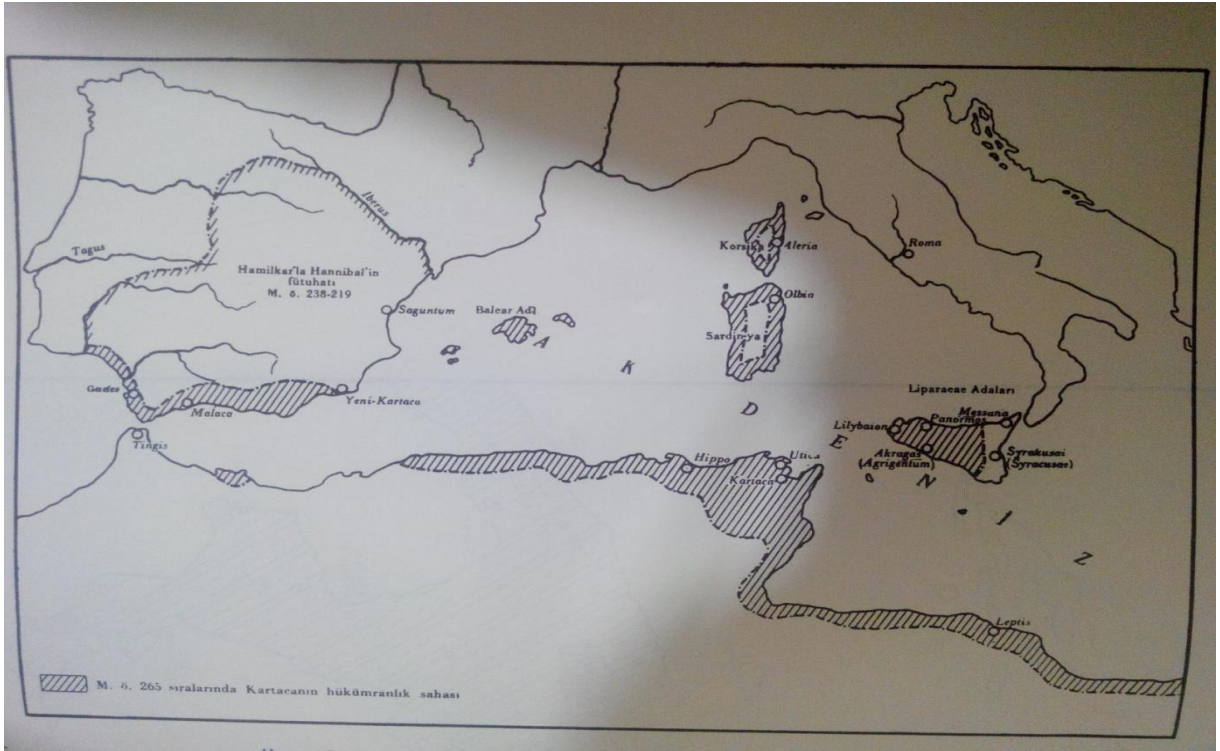
EKLER

Ek 1: İtalya'da Hellen ve Etrüsk hükümlanlığı⁴⁰²

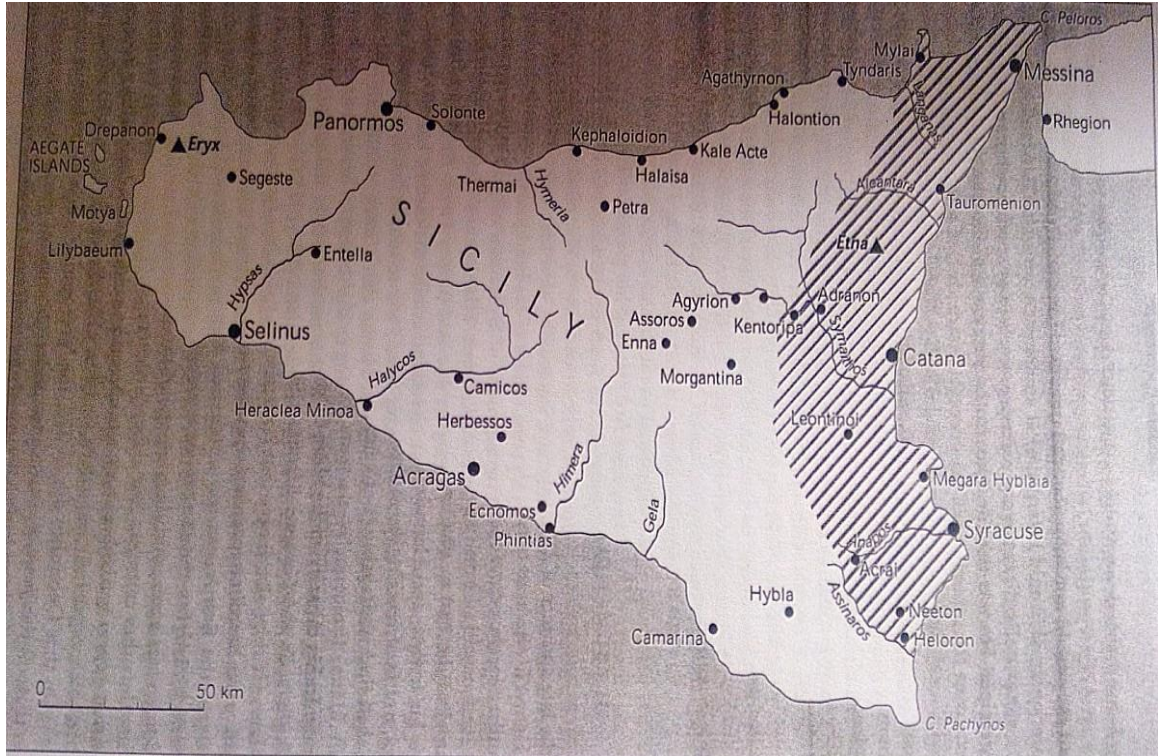
⁴⁰² Demircioğlu, Roma Tarihi, sy.

Ek 2: M.Ö. 265'de Kartaca'nın Akdeniz'deki hükümlanlık sahası⁴⁰³

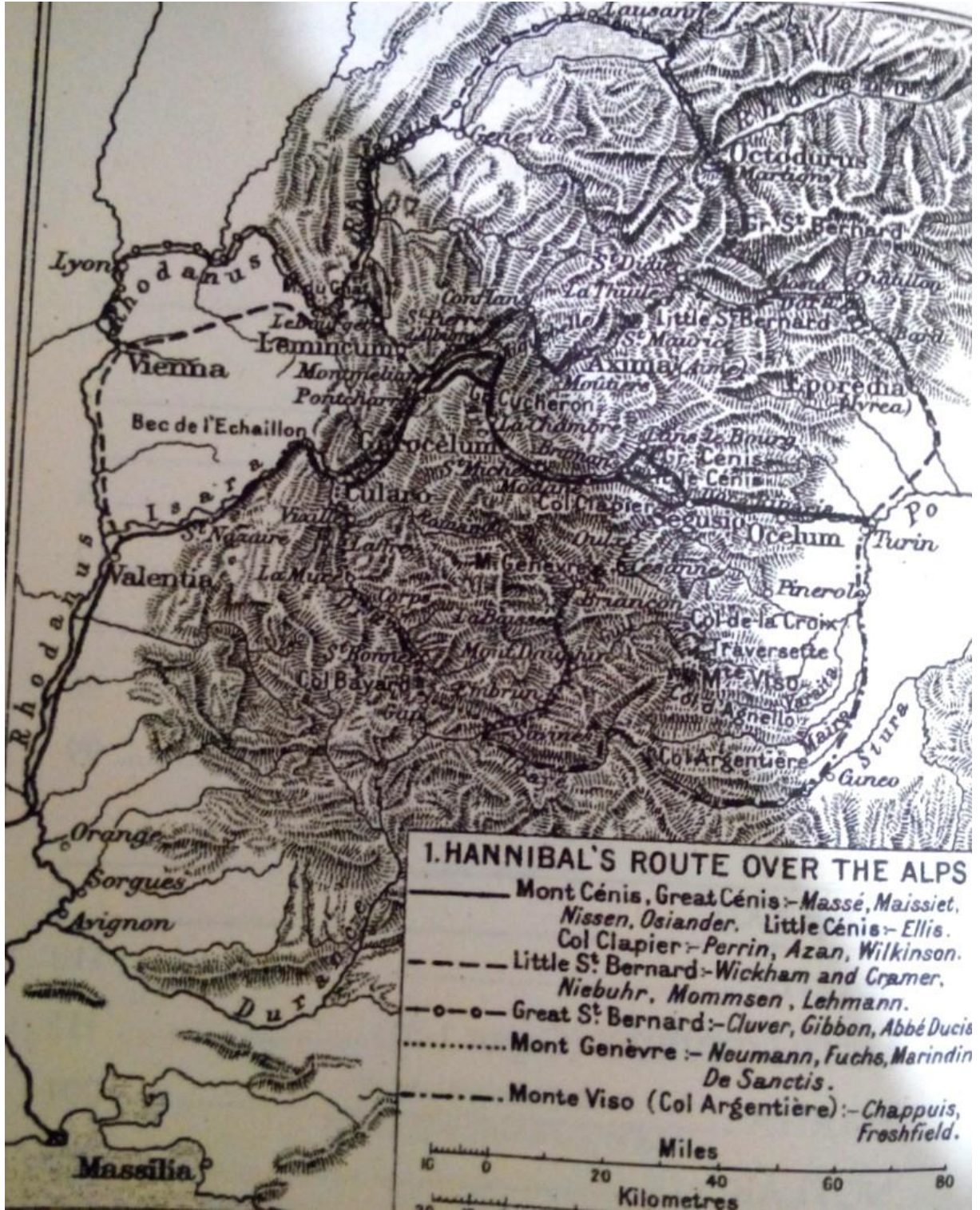
⁴⁰³ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, sy.

Ek 3: Sicilya toprakları⁴⁰⁴

⁴⁰⁴ Lancel, Hannibal, s. 119

Ek 4: Hannibal'ın Alpler üzerindeki rotası⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ Livius, *Roma Tarihi*, s.4

Ek 5: Hannibal'in ordusu Alpler'i geçerken. H. Leutemam (1824-19005)⁴⁰⁶

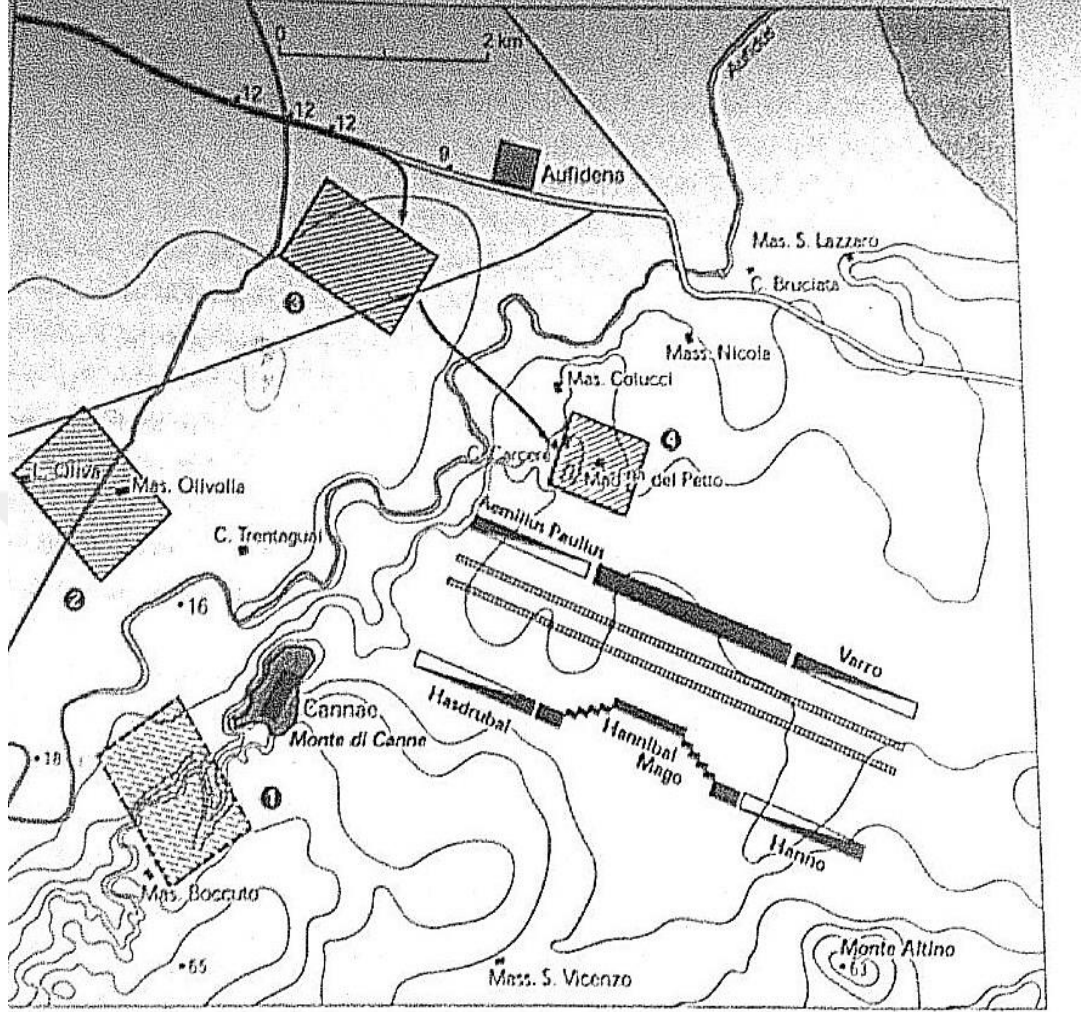
⁴⁰⁶ Livius, Roma Tarihi, s. 1

Ek 6: Hannibal'in Rhone vadisinden Po vadisine ilerleyişi⁴⁰⁷

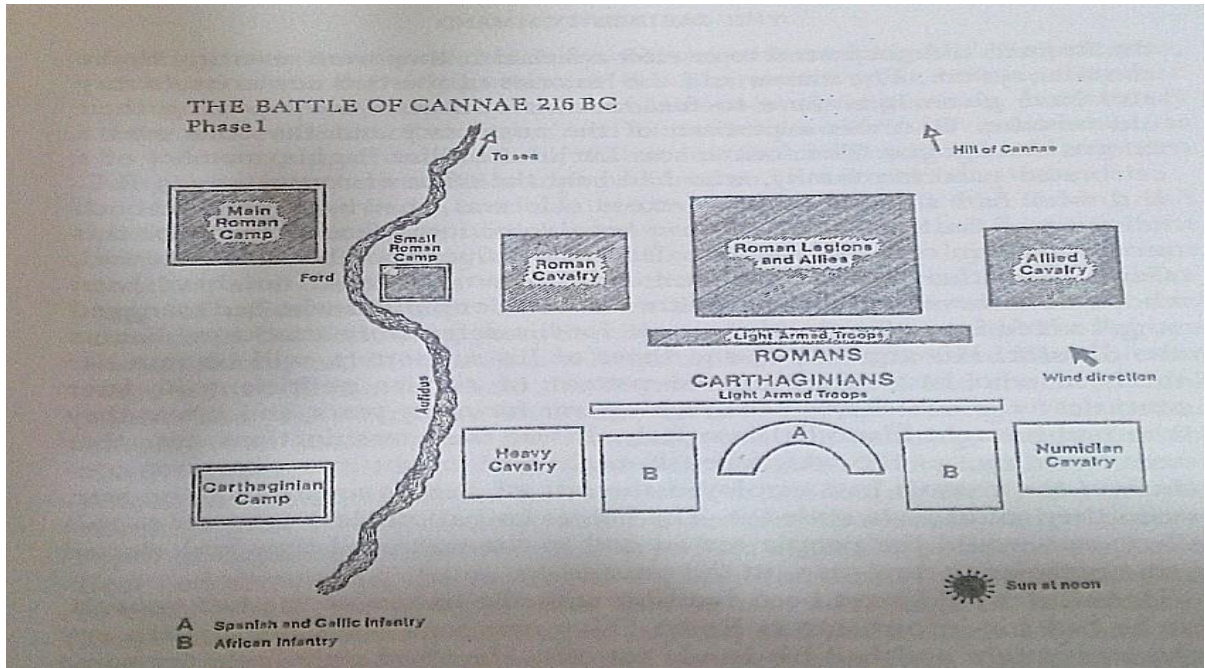
⁴⁰⁷ Lancel, Hannibal, s. 73

Ek 7: Cannae Muharebesi'nde Kartaca ve Roma'nın ordu düzeni, 1- Hannibal'in I. Kampı, 2- Hannibal'in II. Kampı, 3-Roma'nın ana kampı, 4-Roma'nın küçük kampı⁴⁰⁸

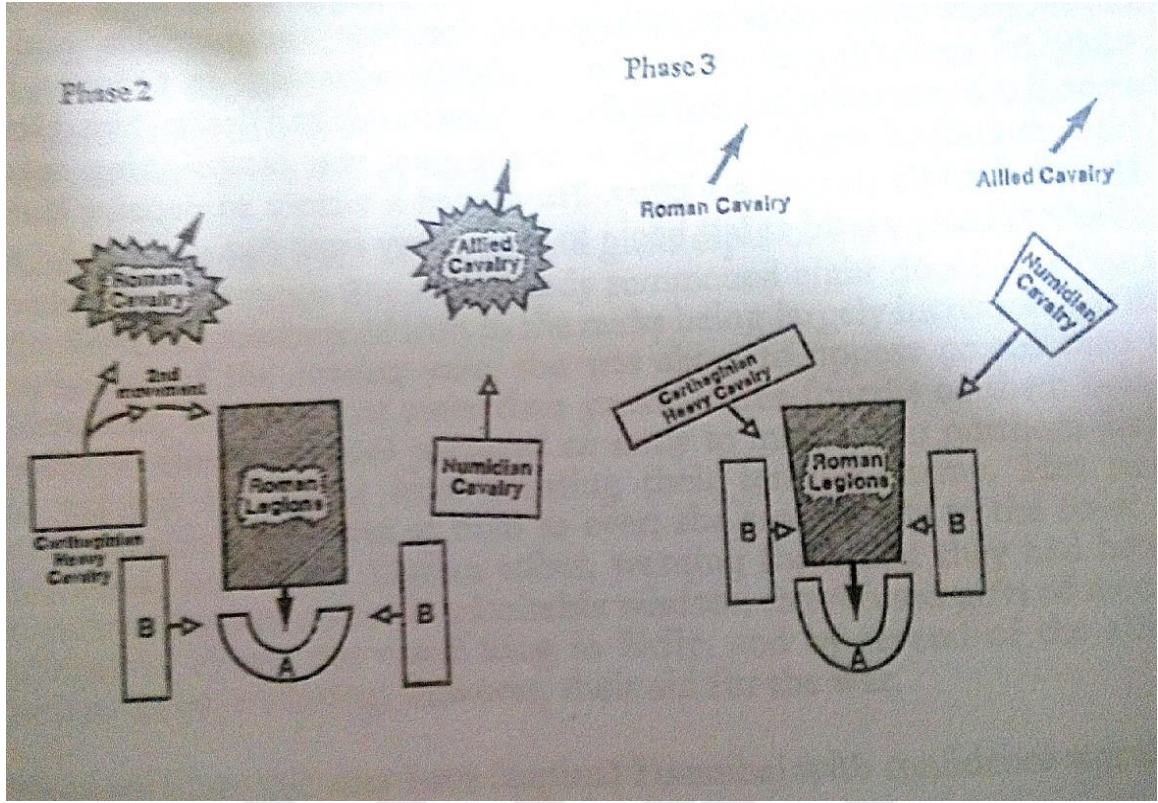
⁴⁰⁸ Lancel, Hannibal, s. 106

Ek 8: Cannae Muharebesi (M.Ö. 216) ordu düzeni birinci aşama⁴⁰⁹

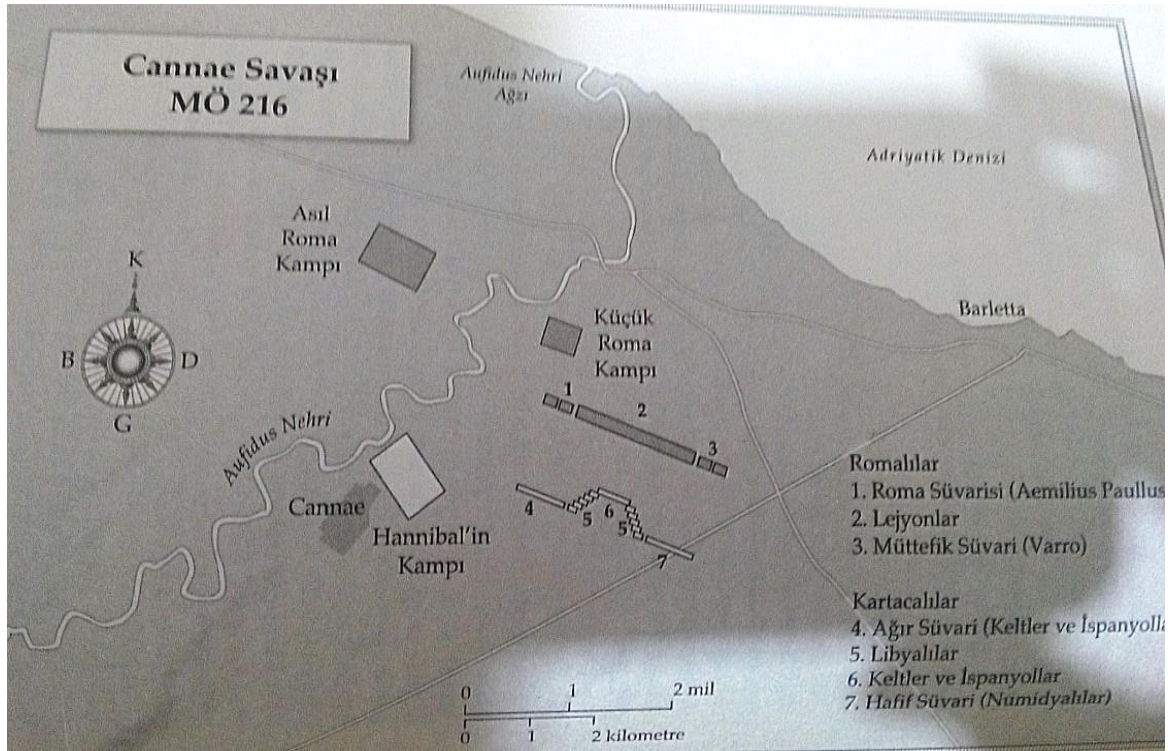
⁴⁰⁹ Bradford, *Hannibal*, s. 105

Ek 9: Cannae Muharebesi (M.Ö. 216) ordu düzeni ikinci ve üçüncü aşama⁴¹⁰

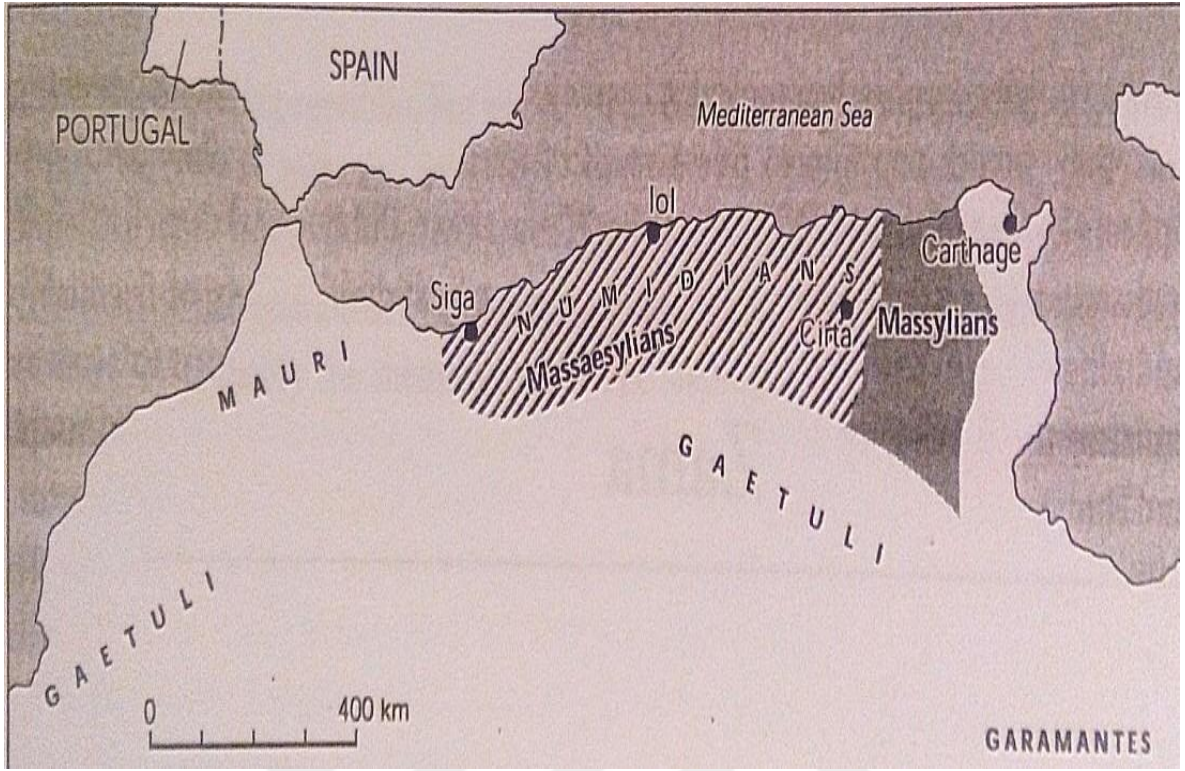
⁴¹⁰ Bradford, *Hannibal*, s. 105

Ek 10: Cannae Muharebesi (M.Ö. 216)⁴¹¹

⁴¹¹ Strauss, *Tarihe Yön Veren Büyük Komutanlar*, s. 184

Ek 11: Numidian Krallığı toprakları⁴¹²

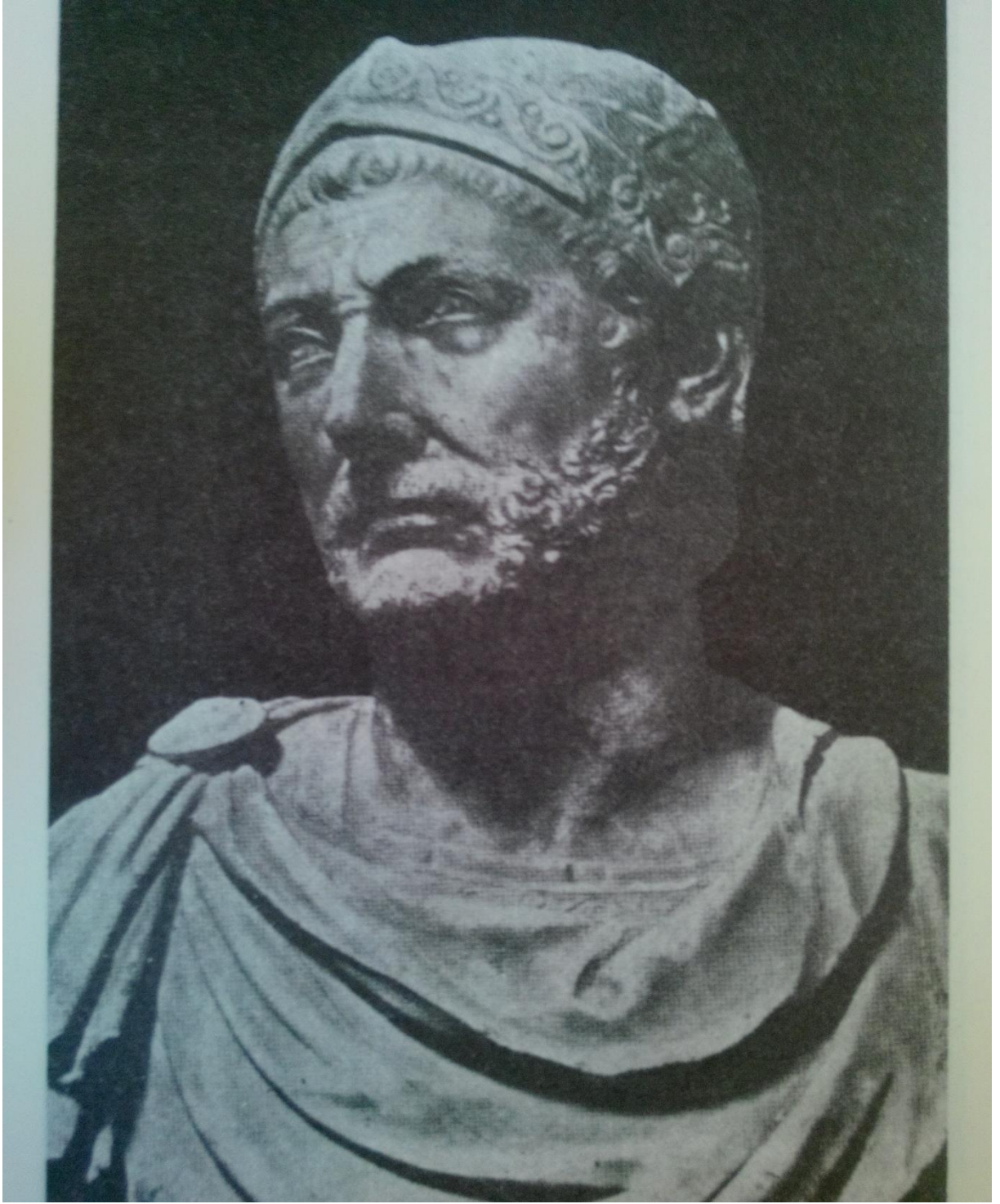
⁴¹² Lancel, Hannibal, s. 159

Ek 12: Hannibal'in Louvre Müzesi'ndeki heykeli⁴¹³

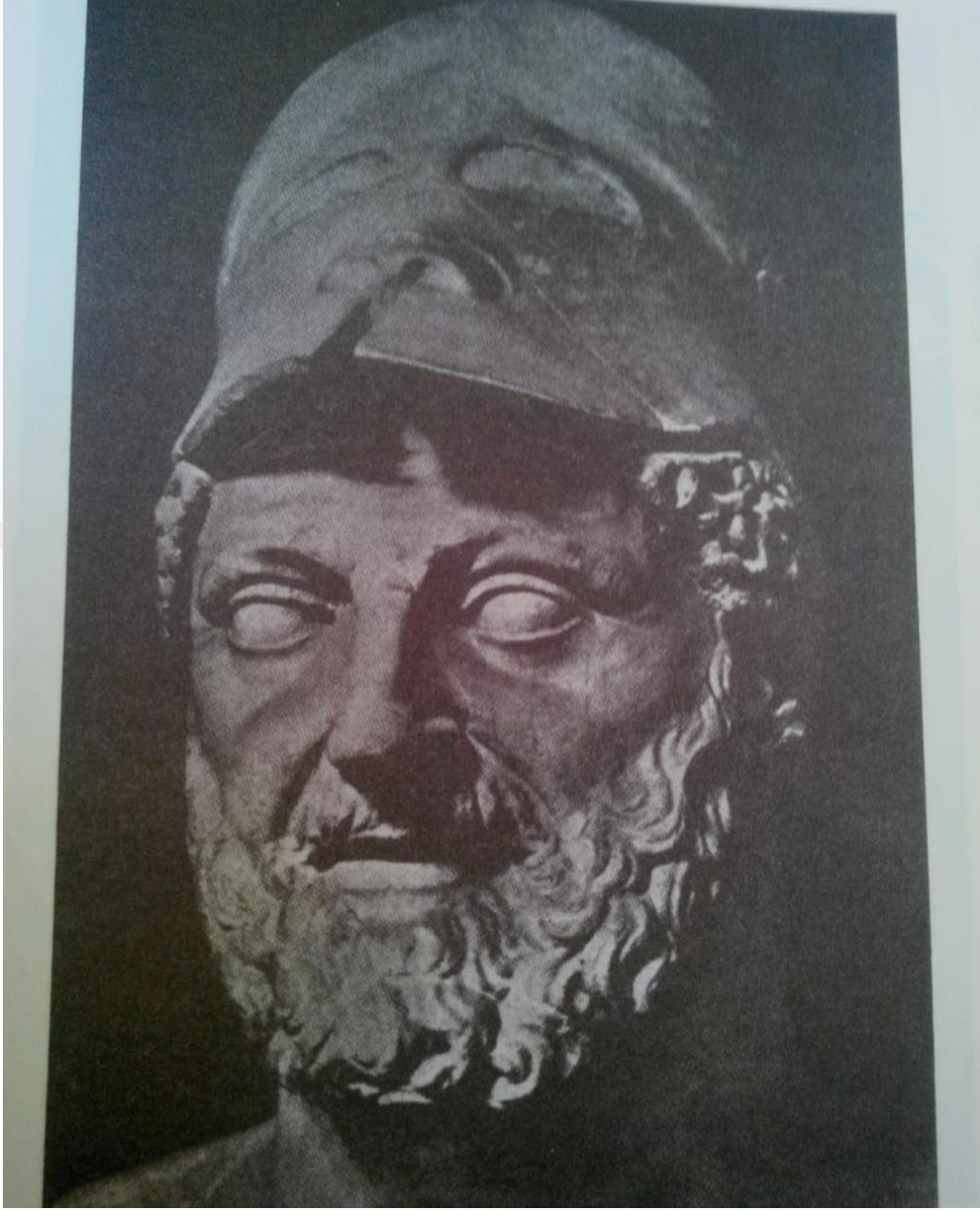
⁴¹³ Barry Strauss, "Antik Anadolu'da Üç Dev Savaşçı", *NTV Tarih Dergisi*, S. 43, (Ağustos) 2012, s. 40

Ek 13: Kartacalı Hannibal'in Napoli, Museo Nazionale'deki heykeli⁴¹⁴

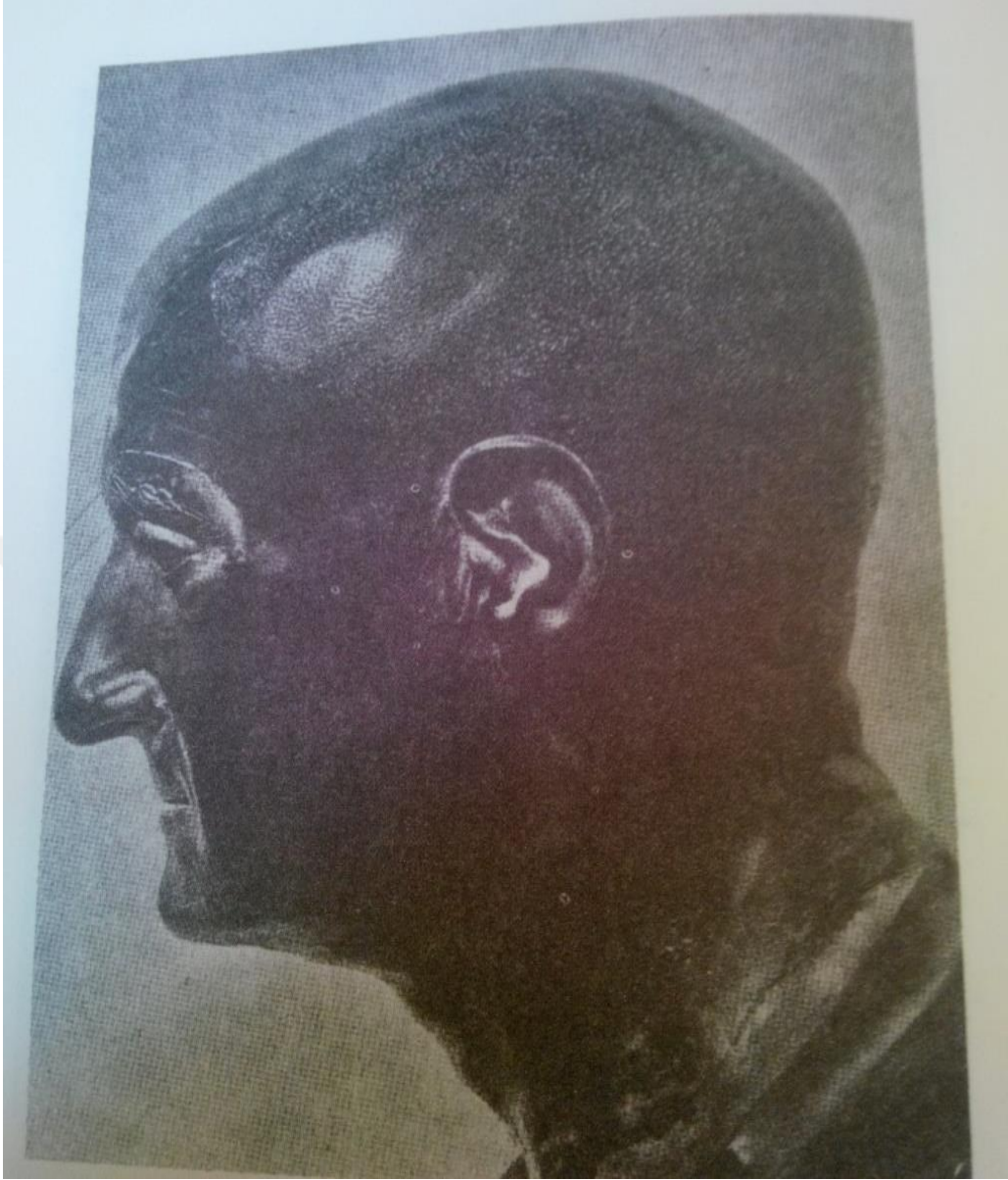
⁴¹⁴ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 429

Ek 14: Kartacalı Hamilcar Barca⁴¹⁵

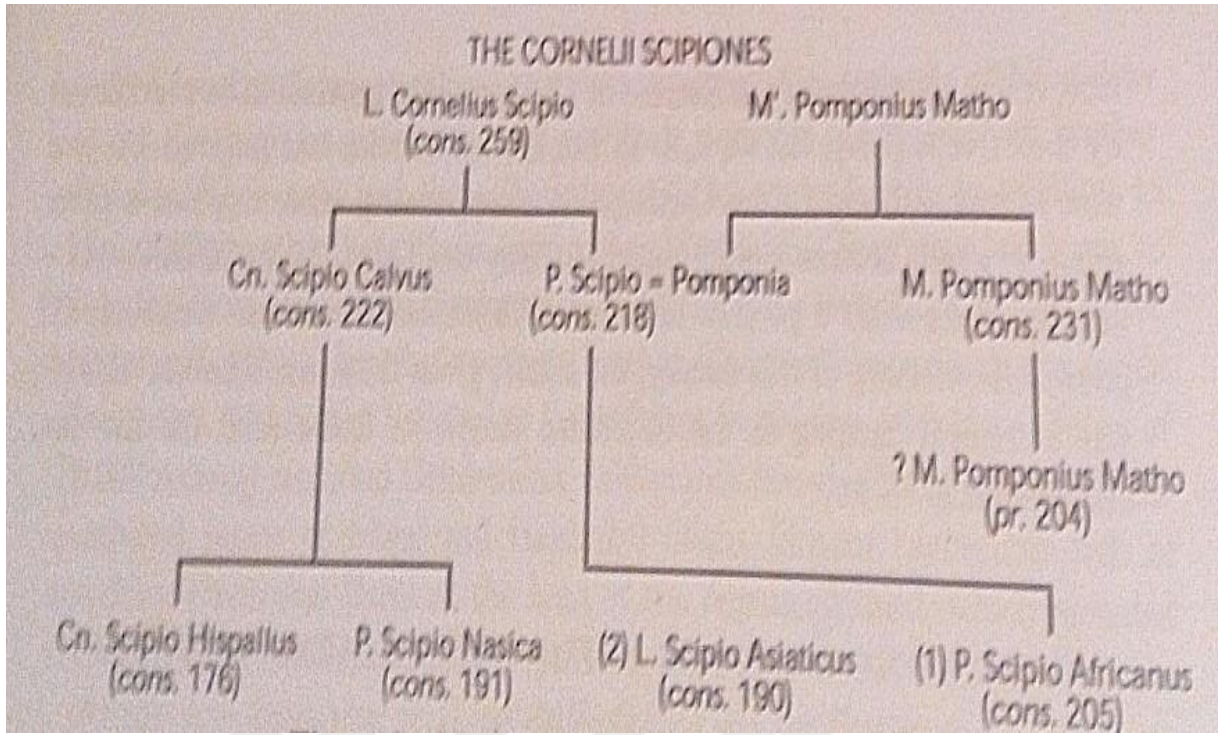
⁴¹⁵ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.438

Ek 15: Zama galibi Scipio (Africanus)⁴¹⁶

⁴¹⁶ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s.437

Ek 16: Üç kuşak Cornelius Scipio ailesi⁴¹⁷

⁴¹⁷ Lancel, *Hannibal*, s. 137

Ek 17: Kartaca'dan Hannibal'i ve fillerini temsilen bir madeni para, ön tarafta Hannibal Barca, arkada fil⁴¹⁸

⁴¹⁸ Lerner, vd., *Western Civilizations*, s. 170

Ek 18: Gebze'deki Hannibal Anıtı'nın genel görünümü.⁴¹⁹

⁴¹⁹ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, s.31

Ek 19: Hannibal Anıtı’nın genel görünümü.⁴²⁰

⁴²⁰ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, s.31

Ek 20: Hannibal Anıtı'na giriş.⁴²¹

⁴²¹ Yücel, Kartacalı Hannibal, s. 30

Ek 21: Hannibal Anıtı'na giriş.⁴²²

⁴²² Yücel, *Kartacalı Hannibal*, s. 30

Ek 22: Hannibal Anıtı⁴²³

⁴²³ Yücel, *Kartacalı Hannibal*, s. 29

Ek 23: Bithynia bölgesi.⁴²⁴

⁴²⁴ Sevin, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, s.31

Ek 24: Romalılar, Kartacalılar, Galyalılar⁴²⁵

⁴²⁵ Bauer, *Antik Dünya Tarihi: İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına*, s. 499

ÖZGEÇMİŞ

01.05. 1991 yılında Aydın'ın Nazilli ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğretimini Aydın'ın Kuyucak ilçesinde tamamlayarak 2009 yılında Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde yüksek öğretime başladı ve 2013 yılında buradan mezun oldu. 2013 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde başlayan yüksek lisans öğrenimi devam etmektedir.

İletişim Bilgileri

Email: kapkaemine09@gmail.com

Telefon: 05078174664